

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE ORTAÇAĞ TARİHÇİLİĞİ
DÜNÜ, BUGÜNÜ VE SORUNLARI**

İlker SEVER

Danışman
Yard. Doç. Dr. Mustafa DAŞ

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Ortaçağ Tarihçiliği Dünyü, Bugünü ve Sorunları” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

İlker SEVER

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : İlker SEVER
Anabilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı
Programı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Yüksek Lisans Programı
Tez Konusu : Türkiye’de Ortaçağ Tarihçiliği Dünü, Bugünü ve Sorunları
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.
Tezin basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....

ÖZET

Cumhuriyet dönemi tarih araştırmaları neticesince gelişme gösteren ortaçağ tarihçiliğinin Türk tarihçiliğinde önemli ve etkili bir yeri vardır. Başta Türkiye’de modern tarihçiliğın kurucusu sayılan Mehmet Fuat Köprülü ve öğrencileri olmak üzere İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümlerinin çabalarıyla büyük ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye’de Selçuklu ve İslam tarihi araştırmaları Cumhuriyet döneminde nicelik ve nitelik bakımında bilimsel anlamda önemli bir mesafe kat etmiştir.

Ortaçağ ile ilgilenen Türk tarihçilerin araştırmalarında Bizans, Selçuklu ve ortaçağda Anadolu’nun siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarına, Haçlı seferlerine önem verilmektedir. Buna karşın Ortaçağ Avrupa tarihi araştırmaları yok denecek kadar azdır. Selçuklu, Bizans ve Haçlı Seferleri tarihi araştırmaları büyük oranda tarihçiler tarafından yürütülürken, İslam tarihi araştırmaları neredeyse tümüyle teologlara bırakılmış bir alan haline gelmiştir. Ayrıca ortaçağ tarihi alanı genel olarak tarih biliminin sorunlarını paylaşmakla birlikte alana özgü sorunları da vardır. Türkiye’de ortaçağ tarihi araştırmaları genellikle Ortaçağ tarihi kaynaklarının tercümelerinin ve bu kaynaklar doğrultusunda yazılan telif eserlerin yayın faaliyetleriyle sürdürülmektedir.

Bir tarih yazımı çalışması olmaktan ziyade ortaçağ tarihi alanının durumu ve sorunları üzerine bir inceleme olan bu çalışmanın amacı Cumhuriyet döneminde ortaçağ tarihi araştırmalarının Türk tarihçiliği içinde nasıl bir konumda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Tezimiz İslam, Selçuklu, Bizans, Haçlı Seferleri ve Ortaçağ Avrupa tarihi alanlarında akademik çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Türkiye’de modern tarihçilik gelişiminin ana hatları çizildikten sonra geç Osmanlı tarihçiliğinden günümüze ortaçağ tarihi araştırmalarının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Son olarak ilk ve ortaöğretimin yanı sıra üniversite lisans öğretiminde ortaçağ tarihinin yeri ve bu alandaki bilimsel faaliyetler incelenmektedir.

ABSTRACT

Started developing with the republican historical researches, medieval historiography has an important and efficient place in Turkish historiography. So far, there has been an important progress in this area with the efforts of, firstly Mehmet Fuat Köprülü, who is regarded as the founder of the modern historiography in Turkey, and his students; secondly History Departments of both Istanbul University and Ankara University. In short, historical researches on Seljuks and Islam in Turkey have recorded an important advancement in the republican era.

Turkish historians, studying on medieval historiography give importance to the topics such as, Byzantine, Seljuks, Crusades and political, social, and economic problems of Anatolia. Contrary to this, researches on medieval european history can scarcely be seen. While historical researches on Seljuks, Byzantine and Crusades are mostly carried by historians, researches on the history of Islam is left to the theologians. Besides sharing the same problems with the scientific history, medieval historiography has its own problems. Medieval historical researches in Turkey generally carried out by using the translations of the major resources and producing original works which depend on these translations.

The aim of this study, which examines the status and problems of medieval historiography, is to reveal the place of medieval historiography in Turkey. The subject of this thesis is limited with the researches on Islam, Seljuks, Byzantine, Crusades and Medieval Europe. After underlying the advancement process of Turkish modern historiography, medieval historical researches from late Ottoman historiography to now have been evaluated. At the end, the place of medieval history in primary and secondary education, and also in university curriculums has been examined.

ÖNSÖZ

Türkiye’de modern tarih yazıcılığı başlangıcından günümüze önemli değişimler ve gelişmeler göstermiştir. Tarihçiliğin gelişimi üzerine özellikle yakın zamanlarda birçok araştırma yapılmıştır. Fakat belirli bir alanda tarih araştırmalarının gelişimi üzerine yapılmış derli toplu çalışmalar yok denecek kadar azdır. Mevcut incelemelerin çalışmaların çoğunluğu ise Osmanlı tarihi araştırmalarına yöneliktir.

Türkiye’de Ortaçağ Tarihçiliği adını taşıyan yüksek lisans tezimizle Türk tarihçiliğimizde Ortaçağ tarihinin yeri, önemini ve bu alanda yaşanan değişimleri ortaya koymak istedim. Bu tür bir çalışma Türkiye’de Ortaçağ tarihi alanındaki gelişmelerin, değişimlerin ve eksikliklerin fark edilmesini sağlamak bakımından hiç şüphesiz yararlı olacaktır.

Ortaya koymaya çalıştığım bu tür araştırmaların artması ortaçağ tarihi alanıyla ilgilenmek isteyenlerin ve tarihçilerin ortaçağ tarihçiliğinin eksik veya taraflı yönlerinden haberdar ve sorunlarının farkında olmalarını sağlaması açısından katkı sağlayacaktır.

Çalışmış olduğum tez konusunu öneren, yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen danışmanım hocam Yard. Doç. Dr. Mustafa DAŞ’a ve başta bizlere rahat bir çalışma ortamı sunduğu için bölüm başkanımız Yard. Doç. Dr. Hakkı UYAR olmak üzere tüm hocalarıma, Prof. Dr. Salih Özbaran’a, bana sınırsız desteklerinden ötürü dostlarım Öğr. Gör. Murat KILIÇ, Araş. Gör. Gülsüm ESMER, Araş. Gör. Neslihan ÜNAL’a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İlker SEVER

İzmir, 2006

Türkiye’de Ortaçağ Tarihçiliği

Dünü, Bugünü ve Sorunları

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
TABLO VE GRAFİK LİSTESİ.....	X
GİRİŞ.....	XI

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ARAŞTIRMALARI VE ÇAĞ KAVRAMI

1.1. Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Doğuşu.....	1
1.1.1. Başlangıcından Tanzimat Dönemine Kadar Tarihçilik.....	1
1.1.2. Tanzimat’tan Cumhuriyete Kadar Tarihçilik.....	6
1.1.3. Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihçiliği.....	13
1.2. Çağ Ayrımı ve Çağlar	21
1.2.1. Çağ Kavramı.....	21
1.2.2. Ortaçağ Kavramının Ortaya Çıkışı ve Kullanımı.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ TARİH ARAŞTIRMALARININ GELİŞİMİ

2.1. İslam Tarihi Araştırmaları.....	32
2.1.1. Türkiye’de İslam Tarihi Araştırmalarının Gelişimi.....	33
2.1.2. Cumhuriyet Dönemi İslam Tarihi Alanında Tercüme Çalışmaları.....	41
2.2. Selçuklu Tarihi Araştırmaları.....	45
2.2.1. Türkiye’de Selçuklu Tarihi Araştırmalarının Gelişimi.....	46
2.2.2. Cumhuriyet Dönemi Selçuklu Tarihi Alanında Tercüme Çalışmaları.....	59
2.3. Bizans Tarihi Araştırmaları.....	62

2.3.1. Türkiye’de Bizans Tarihi Araştırmalarının Gelişimi.....	66
2.3.2. Bizans Tarihi Alanında Tercüme Çalışmaları.....	72
2.4. Haçlı Seferleri ve Ortaçağ Avrupa Tarihi Araştırmaları.....	77
2.4.1. Türkiye’de Ortaçağ Avrupa Tarihi Araştırmaları ve Tercüme Çalışmaları.....	77
2.4.2. Haçlı Seferleri Tarihi Araştırmaları.....	82
2.4.1.1. Türkiye’de Haçlı Seferleri Tarihi Araştırmalarının Gelişimi.	84
2.4.1.2. Haçlı Seferleri Tarihi Alanında Tercüme Çalışmaları.....	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ORTAÇAĞ ÜZERİNE DÜZENLENEN BİLİMSEL VE DİĞER FAALİYETLER

3.1. Akademik Düzeyde Dersler.....	93
3.2. Bilimsel Toplantılar ve Süreli Yayınlar.....	102
3.3. İlk ve Orta Öğretimde Ortaçağ Tarihi.....	114
SONUÇ.....	130
BİBLİYOGRAFYA.....	133

Kısaltmalar

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
Ank.	Ankara
ATÜT	Asya Tipi Üretim Tarzı
b.	baskı
bkz.	bakınız
c.	cilt
CDTA	Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
çev.	çeviren
der.	derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
dp.	dipnot
ed.	editör
haz.	hazırlayan
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İA	İslam Ansiklopedisi Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
İSAM	İstanbul
İst.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜEF	Milli Eğitim Bakanlığı
MEB	Marmara Üniversitesi
MÜ	sayfa
s.	sayı
sa.	Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi
SUSAM	Türk Ansiklopedisi
TA	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
TCTA	Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası
TOEM	Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları
TÖDK	Türk Tarih Kurumu
TTK	Tarih Vakfı Yurt Yayınları
TVYY	ve benzeri
vb.	ve diğerleri
vd.	yıl
y.	Yayınları
Yay.	Yapı Kredi Yayınları
YKY	yüzyıl
yy.	

TABLO VE GRAFİK LİSTESİ

Tablo I 1983 yılında Yüksek Öğretim Kurulunca öngörülen Tarih Öğretmenliği Programı.....	101
Tablo II İlkokul tarih ders kitapları.....	120
Tablo III Ortaokul tarih ders kitapları.....	122
Tablo IV Lise tarih ders kitapları.....	125
Grafik I İncelemiş olduğumuz yirmi dört üniversitemizin tarih bölümleri kadrolarının anabilim dallarına göre dağılımı.....	98
Grafik II XI. Türk Tarih Kongresinde sunulan bildirilerin seksiyonlara göre dağılımı.....	107
Grafik III XIV. Türk Tarih Kongresinde sunulan bildirilerin seksiyonlara göre dağılımı.....	107
Grafik IV Toplumsal Tarih dergisinde yayınlanan makalelerin konulara göre dağılımı.....	113
Grafik V TTTC'nin Tarih II Ortazamanlar kitabından ki konuların dağılımı.....	122
Grafik VI 1993 yılında Lise I için Baheddin Yediyıldız vd. kaleme aldığı tarih kitabının konulara göre dağılımı.....	127
Grafik VII 1993 yılında Lise II için Baheddin Yediyıldız vd. hazırladığı tarih kitabının konulara göre dağılımı.....	128

GİRİŞ

Osmanlı tarihi araştırmalarının gelişimi ve metodolojisi üzerine yapılan çalışmalar hariç Türkiye’de tarihin belirli bir anabilim dalı üzerine yapılmış araştırmalar maalesef yeterli düzeyde değildir. Hazırlanan bu çalışma tarihçilerin Türkiye’deki tarih ve tarihçilik alanlarında ortaya çıkan problemler, bunların nedenleri ve çözüm önerileri üzerine yönelmeleri düşüncesinden hareketle ortaya çıkarılmıştır.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada yer alan konular üç bölüm altında toplanmıştır. Tezimizin ilk bölümde Türkiye’de modern anlamda tarih yazıcılığının gelişim süreci, tarih yazımındaki süreklilikleri, değişimleri ve dönemsel olarak farklılıkları tarihsel gelişim süreciyle birlikte sunulmuştur. İkinci bölümde Türkiye’de Ortaçağ tarihi araştırmalarının doğuşu ve gelişimi İslam, Selçuklu, Bizans, Haçlı ve Ortaçağ Avrupa tarihi çalışmaları alt başlıklarıyla, incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise ülkemiz üniversitelerinde mevcut tarih bölümlerinin programlarında akademik düzeyde Ortaçağ alanı dersleri, tarihçilerimizin ilgi alanları, çeşitli kurum ve kuruluşların bu alanda düzenledikleri kongre, konferans vb. bilimsel etkinlikler ve yayın faaliyetleri, son olarak da orta öğretim tarih derslerinde Ortaçağ tarihinin yeri incelenmeye çalışılmıştır.

Genel olarak araştırmaların ilerleme sürecinin incelenmesinde kronolojik gelişim çizgisi temel alınan tezimiz, modern tarihçiliğin gelişim süreci ve Cumhuriyet tarihi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmamız, Türk tarih çalışmaları içerisinde Ortaçağ tarihi araştırmalarının ağırlığı ve bu alana yerilen önemi açıklama gayretindedir. Türkiye’deki Ortaçağ tarihçilerinin ortaya koydukları çalışmalar, içeriklerindeki yenilikler, farklılıklar ve Ortaçağ tarihiliğindeki ekolleri ortaya koymaya çalışılmıştır. Türkiye’de Ortaçağ tarihçiliğinin sorunları ele alırken, mevcut sorunların kökenlerine ve tarihsel evrimine dikkat edilmiştir.

Araştırma içerisinde dikkate alınan eserler özellikle tarihçiler tarafından kaleme alınan veya alanında oldukça önemli görülen çalışmalardır. Türkiye’de Ortaçağ tarihi araştırmaları üzerine yazılmış, Ortaçağ tarihi araştırmalarına yönelik incelemelerden her ne kadar yararlanmak istesem de bu tarz araştırmalar yok denecek kadar azdı.

Tarih alanında gerek tarih yazımı gerekse tarih araştırmalarının sorunları üzerine birçok makale ve kitap yayınlanmış, pek çok bilimsel toplantı düzenlenmiştir. Bir tarih yazımı gayreti olmaktan ziyade ortaçağ tarihi araştırmaları üzerine bir inceleme olan bu çalışmanın amacı özellikle Cumhuriyet döneminde ortaçağ tarihi araştırmalarının Türk tarihçiliği içinde nasıl başladığını, gelişimini, mevcut durumunu ve sorunlarını gözler önüne sermektir. Geçmiş araştırmaların ve bugünkü çalışmaların incelenmesi, söz konusu alanın şimdiki ve yakın gelecekte alacağı durumunun farkında olunması açısından önemlidir.

Türkiye’de ortaçağ tarihi araştırmaları hem Cumhuriyet dönemi tarih araştırmaları neticesinde hayat bulmuş hem de bir dönem Türk tarihçiliğine yön vermiştir. Fakat her ne kadar ortaçağ tarihçiliğinin Cumhuriyet dönemiyle birlikte başladığını belirtsek de genel olarak cumhuriyet öncesi tarih araştırmalarında da bağları vardır.

Türkiye’de tarihçilik, bilindiği üzere başlangıcından günümüze kadar önemli değişimler geçirmiş ve bilimsel anlamda gelişmeler göstermiştir. Fakat Türkiye’de tarihçiliğin gelişim sürecinin kaydettiği değişimin, yansıtılması oldukça zordur. Bununla birlikte dönemselsel olarak Türk tarihçiliğinin ilerleme süreçlerini yansıtmak mümkündür ve tarihçiliğin zamansal gelişmesi birkaç aşamada incelenebilir.

Türkiye’de modern tarihçiliğin gelişimine etki eden önemli faktörlerden biri geleneksel yapıya sahip olan Osmanlı tarihçiliğidir. Bu nedenle öncelikle modern Türk tarihçiliğinin gelişim süreci ve öncesinde geleneksel Osmanlı tarihçiliğinin nasıl ortaya çıktığını ve tarihsel süreçte nasıl bir değişim gösterdiğini açıklamak yerinde olacaktır. Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliğine etki eden Osmanlı tarihçiliğinin gelişimini, oluşumundan reformlar dönemine kadar ana hatlarıyla ortaya koymak ve bu çerçevede Türkiye’de modern tarihçiliğin şekillenmesini ve gelişimini açıklamak günümüz tarihçiliğinin durumunu anlamamızda yardımcı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH ARAŞTIRMALARI VE ÇAĞ KAVRAMI

1. 1. Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Doğuşu

1. 1. 1. Başlangıcından Tanzimat Dönemine Kadar Tarihçilik

VII-XIII. yüzyıllar arası Anadolu’da Türk edebiyatının gelişmesi sürecinde tercüme tarih eserleri ortaya çıkarılmıştır.¹ Osmanlı’da ise tarih yazıcılığının ilk eserleri olarak adlandırılan yapıtlar birer edebiyat ürünüdür ve bu eserler kuruluş devrine hâkim olan gaza ve fetih çabalarına uygun olarak biçimlenmiştir. Dolayısıyla ilk eserleri de *gazavatname* ve *menakıbnâme* türünde edebi eserler oluşturmuştur.² Selçuklu geleneği olarak Osmanlı’ya yansıyan gazavatnameler tahtan çekilmiş olan sultanın gururunu okşayıp onu yüceltmek üzere ve yüksek sesle okunmak için yazılmışlardır. Menakıbnameler ise kahramanlık destanı olarak kaleme alınan eserlerdir ve XV. yüzyılda türünün ilk örneği, Aşıkpaşazade aracılığıyla haberdar olduğumuz *Yahşi Fakih Menakıbnamesi*dir.³

XIV. yüzyılda Ahmedi’nin Germiyanoğlu Süleyman Şah adına hazırladığı ve *İskendername*’nin sonuna eklediği *Dasitan-i Tevarih-i Müluk-u Al-i Osman* kısmı en eski Osmanlı tarihidir. Bu eser dışında Âdem Peygamber’den itibaren peygamberlerin ve halifelerin adlarının sıralandığı bir girişle başlayan Selçuklular, Karamanlılar ve Osmanlılara ait önemli olayların kaydedildiği *tarihi takvimler* de düzenlenmiştir.⁴

---

¹ Şeşen, R., *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR Vakfı Yay., İst., 1998, s.281.

² Ortaylı, İ., “Osmanlı Tarihyazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler”, **Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, (der. Sevil Atauz), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ank., 1986, s.419; İpşirli, M., “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.247.

³ Aydın, M., “Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı”, **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.417.

⁴ Göyünç, N., “Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ank., 1977, s.340; İpşirli, a.g.m., s.247.

Osmanlı tarih yazıcılığına ait günümüze ulaşan ilk eserler XV. yüzyılın ilk yarısına aittir. Bu nedenle XV. yüzyılın ilk yarısı, özellikle de II. Murad dönemi Osmanlı tarih yazıcılığın başlangıcı olarak kabul edilir.⁵ XV. yüzyılda kaleme alınan tarihlerde olaylar genel olarak neden sonuç ilişkisi kurulmadan ele alınmışlardır. Hatta birbiriyle alakalı olmayan olaylar destansı ve tarihi oldukları için ardı ardına sıralanmıştır.⁶ Ayrıca bu dönemde İslam tarihi, Anadolu Selçukluları ve beylikler dönemine ait Farsça tarihler tercüme edilmeye başlanmış, Taberi'nin kaleme aldığı Tarih'in tercümesini diğer eserlerin çevirileri izlemiştir. XV. Yüzyılda İbni Bibi ve İbni Kesir gibi tarihçilerin eserlerinin tercümeleri yapılmıştır. Bu tercüme çalışmalarında Anadolu Selçukluları hakkında bilgi veren *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye* adlı eser daha sonra birçok tarih yazınında kullanılmıştır.⁷ XV. yüzyıl önemli tarih eserleri arasında Şükrullah'ın *Behcetü't-tevarihi*, Enveri'nin *Düsturnamesi* ve Karamani Mehmed Paşa'nın Tarihi yer almıştır.⁸

XVI. yüzyıl öncesinde kaleme alınan tarihler genellikle manzum hikâyeler şeklindedir. Osmanlı tarih yazıcılığının başlangıç döneminde kaleme alınan bu eserler destanî ve menkıbevi bir özellik taşımakla birlikte bir süre sonra İran tarihçiliğinin etkisinde kalmıştır. II. Murad saltanatıyla birlikte Farsça, Arapça yazılmış İslam tarihinin önemli eserleri tercüme edilmiştir ve örnek olarak kullanılmıştır.⁹

XVI - XVII. yüzyıllar Osmanlı tarihçiliğinin eser sayısı bakımından en yoğun olduğu dönemdir. Bu yüzyıllarda Osmanlı tarih yazıcılığında genel eğilim rivayetçi tarih yaklaşımıdır. Bu dönem tarih yazıcılığında bir dönüm noktası oluşturur. Dil, şekil, üslup ve içerik açısından değişimlerin başladığı II. Bayezid döneminde sistemli tarih yazıcılığına geçilmeye başlanmıştır. İdris-i Bitlisi'ye Farsça, Kemalpaşazade, Şemseddin Ahmed'e de Türkçe Osmanlı tarihi yazma görevi verilmiştir. İdris-i Bitlisi'nin kaleme aldığı *Heşt Behişt* adlı eseri sonrası, Osmanlı

⁵ Başar, F., "İlk Osmanlı Tarihçileri", **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.409.

⁶ Alpagun, B. B., "Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları", **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.262; Aydın, a.g.m., s.419.

⁷ Başar, a.g.m., s.409-410.

⁸ Aydın, a.g.m., s.417-418.

⁹ Alpagun, a.g.m., s.262-263; İpşirli, a.g.m., s.247, Aydın, a.g.m., s.418.

tarih yazımında Fars etkileri artmaya başlamış ve ağıdalı bir üslupla kaleme alınan tarihler de çoğalmıştır. Kemalpaşazade ise II. Bayezid'in isteği üzerine anlaşılabilir bir dille Türkçe olarak *Tevarih-i Al-i Osman* adlı bir eser yazmıştır. İlk büyük Osmanlı tarihi olarak kabul edilen bu eser, Osmanlı tarihini genel Türk tarihi çerçevesinde ve onun bir parçası olarak değerlendiren ilk Osmanlı tarihidir. Ayrıca olaylar, tarihi bir süreklilik içerisinde devamlılık ilkesi doğrultusunda yazılmıştır ve Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin devamı olarak kabul edilmiştir. XVI. yüzyılda *Tevarih-i Al-i Osman* kaleme almak adeta moda haline gelmiş ve yalnızca tarihçiler değil, İslami konular, edebiyat ve coğrafya ile uğraşan birçok kişi Osmanlı tarihi kaleme almıştır. Aralarında Karamani Mehmed Paşa, Lütü Paşa, Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi ve Rüstem Paşa gibi devlet adamlarının da bulunduğu kişiler bu durumdan etkilenmiş ve birer Osmanlı tarihi yazmışlar, hatta bazıları yazdırdıkları eserleri kendilerine mal etmişlerdir.¹⁰

XVI. yüzyıl tarihçileri genellikle padişahların görevlendirdiği resmi tarihçilerdi ve tarih yasalarının ilahi bir determinizme sahip olduğu kanısındaydılar. Bu sebepten ötürü iktidarın tek ve mutlak sahibi padişah hiçbir zaman eleştirilmemiştir. XVI. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığında üzerinde durulması gereken bir konu da ulema sınıfından kişilerin hayatını anlatan Tercüme-i Hallerin kaleme alınmış olunmasıdır. Bu eserler biyografilerin başlangıcıdır ve Osmanlı'daki ilk örneğini Sehi Bey'in Tezkire'si oluşturur. Bu türde bir diğer önemli eser ise Taşköprülüzade'nin *Şaka'ıku'un-nu'maniyye* adlı eseridir. Bu dönemin ilk başarılı tarihi Aşıkpaşazade'nin *Tevarih-i Al-i Osman* adlı eseridir ve nesir tarzında kaleme alınan bu eser didaktik niteliktedir.¹¹

Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemleri ise saltanat tarihçiliği bakımından zengin bir tarih literatürüne sahiptir.¹² Mısır ve Suriye fetihlerinin ardından yayılma alanına paralel olarak Arap tarihçiliğinin etkisi de artmıştır. Dönemin önemli eserleri arasında Hoca Sadeddin'in *Tecaü't-Tevarih* ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Künhü'l Ahbar* adlı eserlerin de anılması gerekmektedir.

---

¹⁰ Aydın, a.g.m., s.419, 421.

¹¹ İpşirli, a.g.m., s.247-248; Aydın, a.g.m., s.419-420.

¹² Aydın, a.g.m., s.418-419.

Bu eserler kendilerinden sonraki birçok tarihçi tarafından da örnek alınmıştır. Gelibolulu Mustafa Ali'nin söz konusu eseri olayları ilk kez eleştirel bir gözle ele alması ve olayların neden sonuç ilişkisi içerisinde aktarılması Osmanlı tarih yazıcılığı açısından çok önemlidir. Ayrıca Gelibolulu genel bir dünya tarihi olarak kaleme aldığı eserini oluştururken kullandığı eserlerin adlarını giriş kısmında tek tek zikretmiştir.¹³

XVII. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığının önemli ismi Hacı Kalfa olarak da bilinen Kâtip Çelebi'dir. *Fezleke*, *Cihannüma* ve *Keşfü'z-zunun* adlı eserleri kaleme alan Kâtip Çelebi eserlerini, uzun bir hazırlık döneminin ardından, çokça malzemeyle yazmış ve Klasik İslam kültürüyle Batı kültürüne çözümleyici bir tarzda yaklaşmıştır. Arapça Fezlekesi'nin başında tarihin önemi ve konusundan bahsetmiş fakat eserinde önceki müelliflerin eserlerinde olduğu gibi tarihin konusunun peygamberlerden, evliyalardan, hükümdarlardan vb. kişilerden bahsetmek olduğunu belirtmiştir. Cihannüma adlı eserini meydana getirirken eski Yunan ve Roma tarihleriyle de ilgilenmiştir. Aynı zaman da Kâtip Çelebi Osmanlı tarih yazıcılığında ilk defa miladi tarihleri kullanan kişidir. XVII. yüzyılın bir başka Osmanlı tarih yazarı İbrahim Peçevi'dir. Eserlerinde kendisinden önceki olayları, aralarında devlet adamlarının hatıratlarının da bulunduğu birçok kaynağa dayanarak, önceki yazarların eserlerini eleştirerek yazmıştır ve Macar tarihinde de yararlanmışır.¹⁴

Eserlerinde Arap tarihçiliğinin etkileri görülen Katip Çelebi, Münecimbaşı ve Naima gibi tarihçiler pragmatik ve eleştirel tarih yazımının gelişimine katkı sağlamışlardır.¹⁵

XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı merkez teşkilatında bir tarihçilik makamı olan *vekayinüvislik* ortaya çıkmıştır. Vekayinüvis unvanıyla devlet tarihçisi olarak görev yapan ilk kişi Mustafa Naima Efendi olmuş ve vekayinüvislik makamı, Naima'nın halefi Raşid'den itibaren devamlılık kazanmıştır. Bekir Kütükoğlu, İslami tarih geleneğine bağlı vekayinüvis tarihçiliğinin, edebi yeteneklerinin yanında

---

¹³ Aydın, a.g.m., s.419-420.

¹⁴ Aydın, a.g.m., s.420-421.

¹⁵ Alpagun, a.g.m., s.262; Aydın, a.g.m., s.418.

eserlerinin bilimsel nitelikte olduklarını da belirtmektedir.¹⁶ Vekayinüvis olarak atanacak kişilerin hangi vasıflara sahip olması gerektiği veya sahip olduğu özellikleri, ilgili belgelerden belirlenebilmektedir. Kütükoğlu'nun aktardığına göre, Ahmed Vasıf ve Ömer Amir Efendilerin vekayinüvislik makamına atanmalarında, kendilerinin “hüner ve marifet”, “refiyyet (etrafılıca düşünme) ve dirayet (kavrayış)” niteliklerine sahip oldukları vurgulanmıştır. Mehmed Pertev Efendi ise bu özelliklerin yanında “erbab-ı maarif”ten ve “tahrirat ve neşr-i ulumla meşgul” olması sebebiyle bu makama atanmıştır. Tüm bu niteliklerin yanı sıra vekayinüvislik, Divan-ı Hümayun kalemleri arasında yer aldığı ve “esrar-ı devletten bir memuriyet” olduğu için bu makama atanacak kişilerde “salah-ı hal” (dindar ve iyi), ketum ve sadık olma özellikleri de aranmıştır.¹⁷ Vekayinüvisler, seleflerinin ölüm veya azil sonucu eksik bıraktıkları tarihleri tamamlamak ve zamanlarının vakalarını tutmakla görevlendirilmişlerdir. Bunun için seferlerde de görev almışlardır.¹⁸

Vekayinüvislik makamıyla birlikte tarih yazımı geleneksel bir üslup halini almıştır.¹⁹ Ancak devletin resmi tarihçileri olan vekayinüvisler, her ne kadar menkıbevi tarih yazımının terk edilmesinde ve iyi düzenlenmiş bir olay anlatımı gerçekleştirilmesinde etkili olmuşlarsa da bir süre sonra eleştirel yaklaşımdan uzaklaşmış ve ortaya çıkan eserler edebi bir övgü halini almaya başlamıştır. Vekayinüvislerin eserlerinde ana unsurlar devlet ve nizam-ı âlem olmuştur.²⁰

Görüldüğü gibi Osmanlı geleneksel tarih yazıcılığının bu ilk döneminde dinsel, hikâyeci, faydacı ve didaktik tarih anlayışı benimsenmiştir. İslamiyet, Orta Asya ve Fars edebiyatı Osmanlı tarih yazımını etkilemiştir.²¹

---

¹⁶ Kütükoğlu, B., “Vekayi’nüvis”, **İA**, MEB. Yay., c.13., Eskişehir, 2001, s.271-272, 275.

¹⁷ Kütükoğlu, a.g.m., s.273.

¹⁸ Kütükoğlu, a.g.m., s.273-274.

¹⁹ Alpagun, a.g.m., s.263.

²⁰ Aydın, a.g.m., s.421.

²¹ Aydın, a.g.m., s.418.

1. 1. 2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Tarihçilik

III. Selim dönemiyle birlikte başlayan Batılılaşma hareketleriyle birlikte Osmanlı tarih yazıcılığında bir taraftan eski usulde tarih eserleri ortaya konulmaya devam ederken, diğer taraftan da Avrupa tarzında, modern anlamda eserler ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Vakanüvis tarihçilik geleneğinin dışına da çıkılarak, Avrupa tarihi ile ilgili çeviriler yapılmış ve bu çeviri eserlerden uyarlama metoduyla birçok eser ortaya çıkarılmıştır.²²

Bu dönemde, Avrupa dillerini bilen tarihçiler yetişmiş ve bu tarihçilerden kimisinin kaleme aldıkları genel tarihlerde, eski uygarlıklar ve Avrupa tarihi üzerinde durulmuş hatta çağdaş Avrupa tarihi eşzamanlı olarak aktarılmaya çalışılmıştır.²³ Vekayinüvislik makamında dahi bu etki görülmüştür. Dış dünya ile özellikle ilişkilerde bulunulan Avrupa devletlerine ilişkin haberlerin devletçe vakanüvislere sunulması vekayinüvislik makamının bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Hatta devlet sırlarının dahi vakayinüvisten gizlenmemesi emredilmiştir.²⁴

1819 yılında vakanüvisliğe atanan ve Batı dillerini oldukça iyi bilen Şanizade Ataullah Efendi, Batı kaynaklarından geniş ölçüde yararlanmıştır. Yine bu dönemde, Batı dillerine vakıf birçok aydından bir diğeri de 1866 yılında yayımlanan *Tarih-i Umumi*'nin yazarı Ahmet Hilmi'dir.²⁵

Tanzimat ile birlikte birçok Avrupa eseri tercüme edilmeye başlanmıştır. Bu tercüme çalışmalarında önemli unsur 1851 yılında kurulan *Encümen-i Daniş*'tir. Encümen-i Daniş birçok eserin tercümelerini yayınlamış fakat tam anlamıyla faaliyet göstermeden 1863 yılında kapatılmıştır.²⁶

---

²² Arıkan, Zeki, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", **TCTA**, c.6, İletişim Yay., İst., 1985, s.1584.; Kuran,ERCÜMENT, "Tanzimat Devri Osmanlı Tarih Yazıcılığı", **Türkiye Günlüğü**, sa.42, Eylül-Ekim 1996, s.113.

²³ Arıkan, a.g.m., s.1584.

²⁴ Kütükoğlu, a.g.m., s.273.

²⁵ Arıkan, a.g.m., s.1584; Kuran, a.g.m., s.114.

²⁶ Kuran, a.g.m., s.114-115., dipnot 7.

XIX. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığı denilince akla gelen ilk kişi Ahmet Cevdet Paşa'dır. Tanzimat döneminin en önemli eserini devrin önde gelen devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa ortaya çıkarmıştır. Encümen-i Daniş, herkesin anlayabileceği bir dille Osmanlı tarihi yazılmasına karar verdiğinde söz konusu tarihin 1774'ten sonrasının yazımıyla Ahmet Cevdet Paşa görevlendirilmiştir. Çok yönlü bir bilgi birikimine sahip olan Cevdet Paşa eserlerinde İslam eserlerinin yanı sıra Michelet, A. Taine, Alman tarihçi Hammer ve İngiliz tarihçi Buckle gibi Batı kaynaklarından da yararlanmıştır. 1774-1826 yıllarını kapsayan *Tarih-i Devlet-i Aliyye* adlı vakayinamesinde Batı kaynaklarını da kullanmıştır ve çağdaş tarihçiliğin üzerinde durduğu konulara (Amerika'nın keşfi, baskı makinesinin bulunması, denizcilik tarihi, köle ticareti, vb.) da eserinde değinmiştir. Tarih bilincini geçmiş hesabı yapılarak geleceğe yönelme olarak tanımlayan Cevdet Paşa geleneksel tarih yazımında olduğu gibi olayları yıl yıl anlatma ve her yılın sonuna o yıla ait tayin ve vefatların listesini verme uygulamasının dışına çıkmıştır. Ayrıca Ahmet Cevdet Paşa tarihinde, Tanzimat'tan önceki dönemlerdeki tarih yazıcılığından farklı olarak ele aldığı konuları genellikle bir bütünlük içinde kaleme almıştır. Osmanlı'da ilk kurum tarihi denemesinde de bulunan Ahmet Cevdet Paşa'nın ardından, vakanüvislik makamına Ahmet Lütfi Efendi getirilmiştir.²⁷

Divan-ı Hümayun'un farklı kalemleri arasında Osmanlı saltanatının sonlarına kadar iki yüzyıl varlığını devam ettiren vekayinüvislik diğer bir ifadeyle resmi devlet tarihçiliği Tanzimat sonrası ihmal edilmiş ve bu makama eski ilgi gösterilmemiştir. Öyle ki bir süre vekayinüvislerin bazı dönem olaylarının zaptını tutmadıkları da görülmektedir. Ahmet Lütfi Efendi, kaleme aldığı tarihte vekayinüvisliğe gösterilen ilgisizliğe de değinmiş ve şikâyetini dile getirmiştir. Lütfi Efendi, eserinde vakanüvisin görevini hakkıyla yerine getirebilmesi için sadece arşivlerin yeterli olmadığı devlet adamlarının da vakanüviste itimat ederek sırları kendisinden saklamamaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca kazaskerlik rütbesi olduğu halde bilgi almak için resmi makamlara başvurularının yanıtız kaldığını ve sonucunda da bir vakanüvis olarak eserinin yetersiz kaldığını açıklamıştır. Ahmet Lütfi Efendi'nin vefatından sonra iki sene süresince bu makama kimse

²⁷ Aydın, a.g.m., s.422; Kütükoğlu, a.g.m., s.285; Arıkan, a.g.m., s.1584-1585; Kuran, a.g.m., s.113-114;

getirilmemiştir. Kendisinden sonra Mehmed Reşad'ın saltanatında eski Maarif Nazırı, Darülfünun'da Osmanlı ve devletler tarihi hocası olan Abdurrahman Şeref Efendi vakanüvis olarak atanmıştır.²⁸

Abdurrahman Şeref Efendi, Mektebi Sultani'de öğrendiği Fransızcası ile Batılı tarihçilerin çalışmalarını takip etmiş ve okullar için yazdığı kitaplarda da modern tarih yazma metotlarını kullanmıştır. Bu son Osmanlı vakanüvisti de kendinden önceki vakanüvisler gibi eserlerinde yakın tarihe ilişkin görüş ve düşüncelerini açıkça ortaya koymamıştır. Fakat *Tarih-i Devlet-i Osmaniye* adlı eseri yazılış üslubuyla diğerlerinden tamamen ayrılmakta ve bilimsel bir çalışmaya en yakın olanıdır. Eseri okullarda ders kitabı olarak da okutulmuştur.²⁹

19.yüzyılın ortalarına gelindiğinde tarihçiliğin gelişmesi hususunda belirtilmesi gereken bir nokta da bu dönemde matbaacılığın belirli bir gelişme göstermiş olmasıdır. Bu sayede daha önceki yıllarda yazılmış tarihler basılarak çoğaltılmış, eskiden basılmış eserler de yeniden basılmıştır.³⁰

Tanzimat döneminin klasik tarzda yazılmış en iyi tarihlerini biyografiler oluşturmaktadır. Bunlardan önemlileri Tayyartzade Ataullah'ın *Tarih-i Ata'sı* ve Mehmet Süreyya'nın *Sicil-i Osmanî*'sidir. Mehmet Süreyya'nın *Sicil-i Osmanî* adlı eseri Osmanlı tarih yazıcılığında biyografi çalışmalarının en önemlisidir. Biyografik eserler bakımından bir diğer önemli çalışma da Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eseridir.³¹

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Avrupa eserlerinin içeriği tarihçilerin ilgisini çekmeye ve tarih yazımında Batı etkileri daha fazla görülmeye başlamıştır. Dönemin eserlerinde Batı tarihçiliğinin etkisi artmış ve Osmanlı tarihçiliği giderek çağdaş bir kimliğe bürünmeye başlamıştır.³²

---

²⁸ Aydın, a.g.m., s.423; Kütükoğlu, a.g.m., s.286-287.

²⁹ Kütükoğlu, a.g.m., s.286.

³⁰ Kütükoğlu, a.g.m., s.272; Arıkan, a.g.m., s.1586.

³¹ Aydın, a.g.m., s.423; Kuran, a.g.m., s.114.

³² Arıkan, a.g.m., s.1587; Kuran, a.g.m., s.114.

1854 yılında Doğu kaynaklarının yanı sıra büyük oranda Hammer'den ve De la Croix'in eserlerinden yararlanarak hazırlanan *Tarih-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye* adlı eser Hayrullah Efendi tarafından yazılmıştır. Hayrullah Efendi'nin geleneksel tarihçilik ile çağdaş tarihçilik arasında bir geçiş olarak nitelenebilecek olan eseri Osmanlı tarihini genel dünya tarihinin akışı içerisinde ele alınıp incelenmiş olması açısından önemlidir.³³

Tanzimat döneminde yeni açılmaya başlanan okullar için ders kitabı ihtiyacının ortaya çıkmasıyla daha anlaşılır ve daha sistemli tarih kitaplarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu alanda en önemli çalışma, Paris'te eğitim görmüş ve Fransız usulünde bir ders kitabı hazırlamış olan Ahmet Vefik Paşa'nın *Fezleke-i Tarih-i Osmani*'dir. Ahmet Vefik Paşa'nın ardından gelenler de onun bu eserindeki konuların tasnif şeklini -ki Osmanlı tarihini kuruluş, yükselme ve gerileme dönemlerine ayırmıştır- uygulamışlardır. Son Osmanlı vakanüvisti Abdurrahman Şeref Efendi de Ahmet Vefik'in bu sınıflandırmasını kullanarak orta dereceli okullarda okutulmak üzere bir Osmanlı tarihi kaleme almıştır.³⁴

Tanzimat devrinde yayımlanan ve halka hitap eden kitaplarda da Batı tarih yazıcılığının etkisi görülmektedir. Bu dönemde Mustafa Nuri Paşa her ne kadar Avrupa'da hiç bulunmamış olsa ve Batı dillerinden hiçbirini bilmeseydi de *Netaicül Vukuat* adlı eserini Batılı tarzda bir usulle, olayları neden-sonuç ilişkisi içinde inceleyerek ortaya çıkarmış ve çağdaş anlamda bir tarihçilik örneği sergilemiştir.³⁵

Tarih yazıcılığında Avrupa metodu, Tanzimat döneminde pek ilgi gösterilmeyen tarih dallarının da gelişmesine yardımcı olmuştur. Özellikle daha önce biyografik çalışmalarla sınırlı olan yerel tarih çalışmalarına daha fazla ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Şakir Şevket'in *Trabzon Tarihi*, Eyüb Sabri Paşa'nın *Mir'atül Haremeyn* ve Mehmet Raif'in *Mir'ati İstanbul* adlı eserleri bu alanda önemli çalışmalardır. Ayrıca yine nimüzmatik alanında ilk eser olan *Uyunu'l Ekber fi'n-Nukud ve'i-Asar* bu dönemde neşredilmiştir. Yunan, Roma ve İslam sikkeleri

³³ Arıkan, a.g.m., s.1587; Kuran, a.g.m., s.114.

³⁴ Arıkan, a.g.m., s.1588.

³⁵ Arıkan, a.g.m., s.1589; Kuran, a.g.m., s.115.

üzerine yapılmış olan bu çalışma Abdullatif Subhi Paşa'ya aittir. 1881 yılında Asar-ı Atika Müze-i Humayun'un İstanbul'da kurulmasıyla bu alanda çalışmalarda artış görülmeye başlanmıştır.³⁶

1832 senesinde yayımlanmaya başlayan Osmanlı'nın ilk resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'nin önemi ve amacının vurgulandığı ilk sayısının önsözünde, dönemin hakim tarih anlayışının hala geleneksel tarzda, olayları kronolojik olarak aktarılmasıyla sınırlı olduğu göstermektedir.³⁷

Osmanlı dışı, özellikle Avrupa'daki gelişmeler Osmanlı'da bu gelişmeleri takip etme ihtiyacını ortaya çıkardı. Bunun bir gereği olarak tercüme çalışmalarının yoğunlaşması sayesinde birçok Batılı tarihçinin eserleri de çevrildi. Bu eserlerin incelenmesi ve okunmasıyla da Tanzimat döneminde her alanda olduğu gibi tarih anlayışında da modernleşme meydana gelmeye başladı. 1839 yılından 1908 yılına kadar süren Tanzimat dönemi Osmanlı tarihçiliğinde önemli bir dönem olmuştur. Çünkü bu dönemde egemen dinsel tarih anlayışının yerini hanedan merkezli tarih anlayışı almaya başlamış, Osmanlı hanedanı etrafında biçimlenen bir tarih anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu tarih anlayışı, ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin tüm Osmanlı tebaasını Osmanlı hanedanı etrafında birleştirmek için gerekli bilinci oluşturarak, imparatorluğun bütünlüğünü sağlamayı amaçlamaktaydı. Böylece Tanzimat döneminin önemli fikir akımları devrin tarih çalışmalarını da etkilemiş oldu. Dönemin önemli fikir adamlarından Namık Kemal'in Müslüman kahramanların hayat hikâyelerini kaleme aldığı *Evrak-ı Perişan* ve ardından yayımlanmaya başladığı ancak 1888'de Abdülhamit'in emriyle yayımı durdurulan Osmanlı tarihinde bu etki net bir şekilde görülmektedir. Osmanlılık ideolojisiyle kaleme alınan birkaç eserin yanı sıra Türkçü eserler de ortaya çıkarılmaya başlandı. Osmanlı fikir akımının başarısızlığı ve Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan ulusçuluk hareketlerinin gelişmesi Osmanlı'da ulusal tarih yazımı eğilimine neden olmuştur. İlk zamanlarda çok fazla etkili olmasa da sonraları Macar oryantalistlerin etkisiyle gelişmiştir. Bu dönem tarih yazıcılığında Türkçü düşüncenin en belirgin etkisi Necip Asım (Yazıksız)'ın genel Türk tarihi çalışmasında göze çarpmaktadır. Eser, Orta

---

³⁶ Kuran, a.g.m., s.115-116.

³⁷ Alpagun, a.g.m., s.263.

Asya göçebe Türklerinin kahramanlıklarının methedildiği Leon Cahun'un *Introduction à l'histoire de l'Asie adlı* eserinin, yazar Necip Asım tarafından, genişletilmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Necip Asım'ın eseri ilk kez derli toplu bir Türk tarihinin kaleme alınmış olması açısından önemlidir. Bu dönem Osmanlı tarihçilerinin genel karakteristikleri eski Türk medeniyetinden ziyade Osmanlı'dan önceki Türk devletlerinin gücünü kanıtlamak için onların askeri ve siyasi tarihlerine önem vermiş olmalarıdır.³⁸

Öte yandan Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları sayesinde Osmanlı aydınları Türklerin İslamiyet'ten önceki tarihleri hakkında daha çok bilgilenmişlerdi. Aynı zamanda bu çalışmaların incelenmesi sayesinde Batı tarih metodolojisi konusunda da fikir edinmişlerdir. Böylece Tanzimat döneminde geleneksel anlamda tarih yazıcılığının devam etmesinin yanı sıra Avrupa metodolojisine yaklaşmaya çalışan, onu örnek alan çalışmalar da görülmeye başlanmıştır. Fakat bu dönem tarih yazıcılığında önemli bir eksiklik, eserlerin tarih tenkidi yönünden yoksun olmalarıdır. Dönemin yazarlarının çoğu devlet adamı, asker veyahut da gazetecilerdir.³⁹

Modern tarihçilik, Osmanlı'da Tanzimat sonrası, özellikle Fransız aydınlarının fikirlerinden etkilenen Osmanlı düşünürlerinin tesiriyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Çağdaşlaşmada Fransa'yı model alan Osmanlı aydınları arasında, Fransa'da üçüncü Cumhuriyet döneminin dayanışmacı toplum anlayışı, Ziya Gökalp ve Köprülüzade Mehmed Fuat başta olmak üzere ulusçu aydınları etkilemiş ve ulusal bir tarih anlayışı Meşrutiyet döneminde baskın bir hal almaya başlamıştır. Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı'nın çalışmaları geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığı olan vakayinüvislikten kopuşun örneği olan ulusal tarihçiliğin düşünsel zeminin ortaya koymuş ve Türklük bilinciyle birlikte milli tarihi ön plana çıkartmaya çalışmışlardır.⁴⁰

---

³⁸ Aydın, a.g.m., s.423-424; Arıkan, a.g.m., s.1584.; Kuran, a.g.m., s.116-117.

³⁹ Arıkan, a.g.m., s.1587; Kuran, a.g.m., s.118.

⁴⁰ Toprak, Z., "Türkiye'de Çağdaş Tarihçilik (1908-1970)", **Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, (der. S. Atauz), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ank., 1986, s.431; Tanzimat döneminin ardından biyografi alanında eski usulde, geleneksel tarih yazmaya devam edenlerin sonuncusu İbnülemin Mahmud Kemal olmuştur. Kuran, a.g.m., s.114.

19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Türk Aydınlanmasının etkisiyle birlikte tarih çalışmaları daha modern anlamda yapılmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde Tarih-i Osmanî Encümeni'nin 1909 yılında kurulmasıyla Osmanlı tarih yazıcılığında yeni bir dönem açılmış ve yeni bir tarih anlayışı oluşmaya başlamıştır.⁴¹ Tarih-i Osmanî Encümeni, Mehmet Reşad'ın iradesiyle, kapsamlı bir Osmanlı tarihi yazılması için kurulmuştur. Bu encümenin başkanlığını vefatına kadar Abdurrahman Şeref Efendi yürütmüştür.⁴² Necip Asım Bey tarafından hazırlanan kurumun çalışma esasları, encümenin kurulmasındaki siyasi gerekçe milli tarih aracılığıyla Osmanlı millet bilincinin yaratılması olarak açıklanmıştır. Çalışmalarına 1910 yılında vakanüvislik makamında başlayan kurum, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası adında bir de yayın çıkarmaya başladı ve ilk sayısında çalışmalarına başladıkları bir Osmanlı tarihinin haberini verdi. Söz konusu Osmanlı tarihinin birinci cildi 1917'de yayınlandı. Fakat gerek encümen gerekse ortaya çıkardıkları eser eleştirildi. Köprülüzade Fuat, eserin önemini vurgularken, encümeni oluşturan üyelerin tarih anlayışlarını eleştirirken, Ahmet Refik ise neşredilen eserin encümenin değil yazarlar Necip Asım ve Mehmet Arif'in eseri olduğunu belirterek eleştiri de bulunmuştur. Ahmet Refik, eseri encümenin amacına uygun olarak yazılmadığından yakınmıştır. Çünkü Osmanlı tarihinin birinci cildi Türkçü iki tarihçinin anlayışla yazılmıştır. Bu durum dönemin siyasal gelişmelerinden bağımsız değildir. İttihat ve Terakki'nin politikası bu dönemde değişmiş ve Osmanlıcılık anlayışının yerini Türkçülük almaya başlamıştır. Encümenin eseri de mevcut tarih anlayışıyla genel Türk tarihi çerçevesinde yazılmıştır. Ancak, encümen eserin ikinci cildini yayınlamamıştır. Bunun nedeni encümen tarihçilerinin Osmanlı tarihinin, ancak arşivlerin düzenlenmesi ve yazma eserlerin yeniden basılarak, karşılaştırıldıktan sonra yazılabileceği kanısına sahip olmalarıyla açıklanmıştır. Yine de önceleri tarih yazıcılığındaki birçok eksiklik bu kurumun çalışmalarıyla kapatılmaya başlanmıştır. Örneğin artık tarih çalışmalarında arşiv belgelerinden yararlanılmaya başlanmıştır.⁴³

---

⁴¹ İnalçık, H., "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları I Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, c.1, TTK, Ank., s.1; Toprak, a.g.m., s.431.

⁴² Kütükoğlu, a.g.m., s.286.

⁴³ Akbayrak, H., "Tarih-i Osmanî Encümeni'nin 'Osmanlı Tarihi' Yazma Serüveni", **Tarih ve Toplum**, c. 7, sa. 42, Haziran, 1987, s. 41-48; Kuran, a.g.m., s.118.

Osmanlı tarihçiliğinde ulusal tarihçiliğe geçiş büyük oranda Ahmet Refik'in (Altınay) öncülüğünde gerçekleşmiştir. Zafer Toprak, Ahmet Refik'in Osmanlı tarihçiliğinin son halkası olarak nitelenebileceği gibi ulusal tarihçiliğin kurucusu olarak da sayılabileceği kanısındadır. Çünkü Ahmet Refik, kendine has tarih yazıcılığıyla tarihi dar bir okur çevresinden kurtararak, geniş bir kitleye sevdirmiş ve II. Meşrutiyet dönemindeki savaşlar ortamında tarihe, topluma ulusal bilinç kazandıran, bu bilinci taşıyan bir işlev kazandırmıştır. 19.yüzyıldaki Fransız ve Alman tarihçiliğinin uluslaşma sürecindeki işlevini Osmanlı için eserlerine uygulamıştır. Batı'daki tarih yazıcılığını yakından takip eden Ahmet Refik, 1917'de Yeni Mecmua'da ve 1928 yılında Hayat Mecmuası'nda Fransız, Alman, Yunan ve Latin müverrihler üzerine kaleme aldığı makalelerle ve 1932 senesinde yayınlanan *Alman Müverrihleri: Ranke, Mommsen, Treitschke* ve *Fransız Müverrihleri: Michelet, Lavisse, Vandal* adlı eserlerle Batılı tarihçiler ve tarih yazıcılığının Türkiye'de geniş ölçüde tanınmasını ve onlardan haberdar olunmasını sağladı. II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Osmanlı reayasının "halk"a dönüşmesi, tarih alanında Ahmet Refik'in eserlerine yansdı. Bu onu çağdaşlarından ve eserlerini de geleneksel tarih yazımından ayıran bir diğer özelliğini oluşturdu. Çünkü bu durum Ahmet Refik'i sosyal tarihe yönlendirdi. Böylece tarihçilikte günlük yaşam ve toplumun sosyal yapısı tarih araştırmalarına yer edinmeye başlamış oldu. Ahmet Refik'in, Hazine-i Evrak'tan elde ettiği evkaf, belediye, iase ve gümrük işlerine ait İstanbul'un sosyal ve iktisadi yaşamına ışık tutan belgelerle oluşturduğu *Onbirinci, Onikinci ve Onüçüncü Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı* adlı eserleri bu akımın etkisiyle kaleme alınmıştır.⁴⁴ Eserleriyle, geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığı ile modern tarihçilik arasında bir geçiş köprüsü oluşturan Ahmet Refik 1933 reformuyla birlikte Darülfunun Osmanlı Tarihi kürsüsü müderrisliğinden çıkarılmıştır.⁴⁵

1. 1. 3. Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihçiliği

12 Aralık 1924'te *Türkiyat Enstitüsü*'nün kurulması Cumhuriyetle birlikte tarih alanında ilk kurumsallaşma çabasıydı. Müdürlüğüne Köprülüzade Mehmet

⁴⁴ Toprak, a.g.m., s.432.

⁴⁵ Toprak, a.g.m., s.432.

Fuat'ın getirildiği kurumun amacı Türk tarihini, hukuk, iktisat, din, edebiyat, dil, etnografya ve coğrafyasıyla araştırmak, bu konular üzerine yeni yayınlar çıkartmak ve yurtdışındaki diğer enstitülerle irtibat kurarak uluslar arası bir kurum olarak faaliyet göstermekti. Enstitü çalışmalarına başlamasının ardından *Türkiyat Mecmuası* ve *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* adıyla iki dergi çıkartmaya başladı. Birçok telif ve tercüme eserler de yayınlayan kurum, özellikle söz konusu dergilerde yayınlanan makalelerle Türk tarihçiliğinde yeni bakış açılarına öncülük etmiştir. Bu makalelerden en önemlisi Köprülüzade Mehmet Fuat'ın kaleme aldığı ve 1931 yılında *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuasında* yayınlanan “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar”⁴⁶ adlı çalışmasıdır.

1927 Temmuz'unda Maarif Vekâletince, Türk Tarih Encümeni olarak yeniden yapılandırılan Tarih-i Osmanî Encümeni ise modern tarihçilik için önemli bir dönüm noktası olmasının yanı sıra bu kurumda yetişmiş tarihçiler de Cumhuriyetin ilk yıllarının önde gelen tarihçileri oldular. Yine başkanlığına Köprülüzade Mehmet Fuat'ın getirildiği Türk Tarih Encümeninin diğer üyeleri arasında Akçuraoğlu Yusuf, Halil Edhem, Ali Canip, Ahmet Refik Beyler vd. yer aldılar. Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası adıyla yayınlanan dergi ise 1928 yılına geldiğinde yeni ismiyle Türk Tarih Encümeni Mecmuası olarak yayına devam etmiştir.⁴⁷

Ahmet Refik geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığı ile modern tarihçilik arasında bir geçişi oluştururken, 1930lu yıllara kadar edebiyat tarihçiliği ile ön planda olan Fuat Köprülü, ortaya koyduğu çalışmaları ve farklı perspektifiyle Türk tarihçiliğini bilimsel bir temele oturtmuş ve modern Türk tarihçiliğinin öncüsü olmuştur. Köprülü, “Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz” resmi tarih anlayışının tersi bir tutum içindedir ve Oğuzlar üzerine yaptığı çalışmalarla da resmi tarih anlayışının tersini kanıtlamaya çalışmıştır. Köprülü, bu

---

⁴⁶ Köprülüzade M. Fuat, “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c.1, İst, 1931, s.165-313.

⁴⁷ Bayri, M. H., “Türk Tarih Encümeni”, *Tarih Dünyası*, c.3., sa.30-31, Şubat 1952, s.1211-1216; İncik, a.g.m., s.1.

araştırmasıyla karşılaştırmalı devlet oluşumu incelemeleri üzerine uygun bir yapı getirmiştir.⁴⁸ Ayrıca seçkin tarihçilerimiz Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Prof. Dr. Abdülbaki Gölpınarlı, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Prof. Dr. Halil İncılık, Prof. Dr. Faruk Sümer vd. sosyal ve iktisat tarihi alanlarında uzmanlaşmalarına zemin hazırlamıştır. Köprülü ve ekolünün sayesinde tarih yöntemi ve tarihin kavramsallaştırılmasında Lucien Febvre ve Annales Okulu da Türk tarihçiliğinde etkin olmaya başlamıştır. Türkiye’de tarih yazıcılığı tüm dünyada olduğu gibi Annales ekolünden etkilenmiş ve Türk tarihçiliğinde yeni bir yaklaşım meydana gelmiştir.⁴⁹

Cumhuriyet döneminde Yusuf Akçura’nın etkisiyle birlikte Durkheim sosyolojisinin tarihsel bakış açısı Türk tarih yazıcılığında belirginlik kazanmıştır. Aynı zamanda 1931’de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin kurucu üyesi ve ilk başkanı olan Akçura, Köprülü gibi batılı oryantalistlerin “Türkler her şeyi dışarıdan aldılar” kanısına karşı Osmanlı kurumlarının hem İslami, hem Türk kökenden geldiğini dile getirmiştir.⁵⁰

Erken Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliği, Osmanlı tarih yazılığının ortaya çıkardığı gelenekten kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Cumhuriyet döneminin başlarında tarih yazıcılığında üslup, tarz ve zihniyet açısından geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığının etkileri görülmekle birlikte Şüphesiz Cumhuriyet devriminin getirdiği değişimler de yaşanmıştır.⁵¹

Cumhuriyet’le birlikte başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurucu kadrosu, yeni topluma yeni bir kimlik yani yeni kurulan ulus devletin temellerini güçlendirmek ve bireye milli kimlik kazandırmak amacıyla milli tarih çalışmalarına yönelmişti. Bu amacı hayata geçirecek kurum ise Türk Tarih Kurumuydu. Atatürk’ün teşvikiyle 15 Nisan 1931’de 16 üye ile kurulan *Türk Tarihi*

---

⁴⁸ Berktaş, H., “Dört Tarihçinin Sosyal Portresi”, **Toplum ve Bilim**, 54/55, Birikim Yay., İst., 1991, s. 32-33.

⁴⁹ Toprak, a.g.m., s.433; Aydın, a.g.m., s.424.

⁵⁰ Berktaş, a.g.m., s.26.

⁵¹ Behar, B. E., **İktidar ve Tarih**, AFA Yay., 2.b., İst., 1996, s.41.

Tetkik Cemiyeti adı 3 Ekim 1935'te Türk Tarih Kurumu'na çevrildi. 2-11 Temmuz 1932 yılında Ankara Halkevi'nde yapılan I. Türk Tarih Kongresi'yle de Cumhuriyetin yeni tarih görüşü ve tarih eğitiminde izlenecek metotlar ortaya konulmaya çalışıldı. Bu dönemde modern tarih çalışmaları, çağdaşlaşma olgusuyla tam anlamıyla bir paralellik göstermiş ve yaşanan süreç tarihçiliğe de aynen yansımıştı. Cumhuriyet dönemiyle birlikte hanedan merkezli bir tarih anlayışı dışında, Batı modern tarihçiliğinin yöntemlerini kullanmaya başlanmış fakat çalışmalar yine de siyasi ve askeri tarih üzerine yoğunlaşmıştı.⁵²

Erken Cumhuriyet dönemi tarihçiliğimiz, Türk ırkının uygarlığa katkısı ve Anadolu'nun Türklüğü konuları başta olmak üzere Türk Tarih Tezi etrafında biçimlendi. Ortaya konulan çalışmalar da bu hedeflerin yanı sıra dönemin siyasi konjonktürüne uygun olarak Osmanlı çalışmalarını ikinci plana atılması ve oryantalist tarih yazımına hâkim olan kanılara karşı üretilen antitezler hâkimdi.

1930'lu yıllar Türkiye'de tarih biliminin, hukuk, felsefe, filoloji vb. bilimlerin aksine yerli bilim kadrolarıyla, bağımsız bir gelişme ile ilerleme kaydettiği bir dönemdir.⁵³ Ayrıca bu dönem Türk tarihçiliğinde çoğulcu bir görünüm arz etmektedir. Türk tarih tezi her ne kadar Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyelerince ve okullarda etkin olsa da yüksek okullarda ve yayın çevrelerinde eleştirel bir gözle değerlendirilmiştir. Köprülü'nün Resmi tarih görüşünden farklı olarak geliştirdiği tarih perspektifi İstanbul'da kendisini gösterirken, Ankara'da da Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin, M. Şevki Yazman, Burhan Asaf Belge'nin çıkarttıkları Kadro dergisi etrafında gelişen Kadrocu tarih yorumu geliştirilmiştir. Kadro grubu, Marx ve Sombart'ın görüşlerinden etkilenmiş, emperyalizm kuramıyla sömürülen milletlerin geri kalmışlığını odak alan bir tarih görüşü meydana getirmişlerdir. Kadrocu tarih bakış açısı, etkileri ilk olarak Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı eserinde ve daha sonraları *Türk Yurdu* dergisinde

---

⁵² Berktaş, H., **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, Kaynak Yay., İst., 1983, s.26; Yalansız, N., "Cumhuriyet Dönemi Osmanlı Tarihi Çalışmaları (1923-1960)", **Toplumsal Tarih**, Ekim, sa.82, s.11; Öz, a.g.m., s.500.

⁵³ Ortaylı, İ., **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk Kitapları., 8.b., İst., 2004, s.107, 111.

Parvus Efendi'nin çalışmalarıyla gelişen tarihsel bakış açısının bir devamı niteliğindedir.⁵⁴

Bu yıllarda tarih alanında süreli yayınlar da artmıştır. 1929'da *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, *Türk Hukuk Tarihi Mecmuası*, 1930'larda *Tarih Semineri Dergisi* ardından da *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* ve 1941 senesinde *Tarih Vesikaları Dergisi* çıkarılmaya başlanmıştır. Türk tarihçiliğinin en uzun süreli bilimsel yayını olan *Belleten* ise Ocak 1937'de yayın hayatına başladı.⁵⁵

Özetle 1927-1940'lı yıllar arası, Türkiye'de bilimsel tarihçiliğin gereksinimi olan teknik bilgi ve donanımın sağlandığı, bunun için devlet bütçesinden pay ayrıldığı ve Türk tarihçiliğinde yakın zamana kadar görülmedik bir tartışma ortamının yaratıldığı bir dönem olmuştur. Yine bu yıllar dünya tarihine karşı duyulan ilginin belirli yorum ve yaklaşımlarla farklılaştığı bir dönemdir. Artık Meşrutiyet dönemindeki gibi dünya tarihine olan ilgi sadece çevirilerle sınırlı kalmıyordu. Türklerin dünya tarihi içerisinde oynadıkları rolü belirlemek düşüncesiyle yerli bilim adamları tarafından Avrupa ve dünya tarihine ilişkin birçok eser kaleme alınmaya başlanmıştır.⁵⁶

İkinci Dünya Savaşının ardından ise araştırmacıların ilgisi Osmanlı ekonomik ve toplumsal düzeni üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yıllarda Türkiye'deki karşılaşılan sosyal ve ekonomik sorunların kökenleri tarihsel bir derinlikle ele alınmaya çalışıldı. Özellikle 1946 yılında çok partili rejime geçiş süreciyle birlikte toprak reformu konusunun gündeme geldiği bu yıllarda Ömer Lütfi Barkan'ın Osmanlı toprak düzeni üzerine incelemeleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Barkan'ın *Annales* ekolünün etkisiyle ele aldığı konularla tarih bütünsel bir kimlik kazanmış ve Barkan bu tür çalışmalarıyla sosyal tarih alanının gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır.⁵⁷

---

⁵⁴ Toprak, a.g.m., s.433.

⁵⁵ Ortaylı, a.g.e., s.111-112.

⁵⁶ Ortaylı, a.g.e., s.112-114.

⁵⁷ Toprak, a.g.m., s.435.

Türkiye’de tarihe karşı en yoğun ilgi 1960’lı yıllarda görülmektedir. Bu yıllarda tarihçiler dışında meslekten tarihçi olamayan, başta iktisatçı ve sosyologlar olmak üzere farklı bilim dallarından pek çok bilim adamı ve araştırmacı tarihle ilgilenme gereği duymuşlar ve çalışmalarlarıyla, ileri sürdükleri tezlerle Türkiye’de tarihin alanı ve içeriğini zenginleştirmişlerdir. Sosyologların ve iktisatçıların tarihe ilgisi 1960’lı ve 70’li yıllarda artmış ve günümüze kadar sürmüştür.⁵⁸ 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlük ortamında toplumun geri kalmışlığına tarihsel nedenler bulma telaşıyla birlikte, 1930’larda olduğu gibi soyut tarih çalışmaları önem kazanmıştır.⁵⁹

1960lı yıllarda Marksizmin entelektüel yaşamda etkili olması tarihçiliğimizde gelişen yeni bir yaklaşıma neden olmuştur. 1960’lı yılların ilk yarısında Fransa kaynaklı ATÜT tartışmaları kısa süre sonra Türkiye’de de gündeme gelmiştir. Selahattin Hilav, Sencer Divitçioğlu ve Kemal Tahir vasıtasıyla Türkiye’de gündeme gelen ATÜT tartışmaları çerçevesinde ülkede popüler bir tarih bilinci oluşturulmuştur. Türkiye’de ATÜT tartışmaları ilk kez Selahattin Hilav’ın 1 Mart 1965 tarihli Eylem dergisinde çıkan "Asya Tipi Üretim Biçimi" adlı yazısıyla gündeme gelmiş ve kavram kullanılır ve tartışılır olmuştur. Elbette ATÜT tartışmaları sonrası Türkiye’de farklı tarih perspektifleri oluşmuş ve en azından karşılaştırmalı bir analiz yapma fırsatı doğurmuştur.⁶⁰ Ayrıca 1960’lı yıllarda süreli tarih yayınlarına ilgi de artmıştır.⁶¹

1970li yıllarda ise tarih araştırmaları klasik dönem Osmanlı tarihi üzerine yoğunlaşmıştır. Tarih araştırmalarının Osmanlı’nın klasik dönemine ağırlık

---

⁵⁸ 1960larda Türkiye’de tarih anlayışı üzerine yapılmış en detaylı çalışma için bkz. Yalansız, N., **1960’lı Yıllarda Türkiye’de Tarihçilik**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, İzmir, 1996; Toprak, a.g.m., s.437; Tokdemir, Ertuğrul, “1980 Sonrasında Türkiye’de İktisat Tarihçiliği”, **TCTA**, c.15, İletişim Yay., İst., 1996, s.1356.

⁵⁹ Toprak, a.g.m., s.437.

⁶⁰ Kayalı, K., “1960lı Yıllarda Türkiye’de Tarihçiliğin Şekillenmesi”, **Tarih ve Milliyetçilik**, Mersin Üniversitesi I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Mersin, 1997, s.199; Toprak, a.g.m., s.437; Koloğlu, O., “Tarih Çalışmaları 1980-95”, **TCTA**, c.15, İletişim Yay., İst., 1996, s.1355.

⁶¹ Ortaylı, a.g.e., s.112.

verilmesine paralel olarak Orta Asya ve Selçuklu tarihi araştırmaları da bir hayli azalmıştır.⁶²

1970'lerden itibaren tarih alanında bilimsel organizasyonların sayıları da gittikçe arttı. Bu bilimsel toplantılarda tartışılan ve ortaya konulan tarih bakış açısı da önceki dönemlere nazaran oldukça değişti. Siyasi ve askeri tarih ikinci plana itilirken, önceleri ihmal edilen sosyal ve ekonomik tarih araştırmaları ön plana çıkmaya başladı. Değişen sadece bu ilgi alanı olmakla da kalmadı artık Türk tarihçiliğinin sadece ie bakan, dünyayı kendisiyle değerlendiren tutumu da değişime uğradı. Türk tarihçileri bu davranıştan sıyrılmaya başladı. Bu dönem de TTK'nın kongreleri düzenli olarak devam etti ve diğer bilimsel toplantılar da olduğu gibi TTK kongrelerinde de bildiri konuları sosyal ve ekonomik tarih alanlarına kaydđ. 1977 yılında Hacettepe niversitesi tarafından düzenlenen ‘‘Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Kongresi’’ değişimin ne yönde olduğunun kanıtđ niteliğindedir. Ayrıca artık tarih araştırmaları eskisi gibi bir zaman kıstası içerisinde kalmamakta 1960lara kadar gelmekteydi.⁶³

1980 sonrası tarihçiliğimizin, bir önceki yani 1950-1980 arası tarihiliğimizden farklığı, tarihilerimizde resmi tarih tezine alternatif bir tarih yaratma çabasının oluşmasıdır.⁶⁴

20 Haziran 1986 tarihinde Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu'nca, Başbakan Turgut zal ve Genelkurmay Başkanı'nın da katıldığı ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in başkanlığında düzenlenen bir toplantıda Aydınlar Ocağı'nın hazırladığı Türk İslam Sentezi kabul edildi. Bu fikrin temelini ‘‘milli kültürün oluşturulmasında İslam'ın bütünleştiriciliğinin temel alınması’’ oluşturuyordu.⁶⁵ Türk-İslam Sentezini ortaya atan Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu olmuştur.⁶⁶ Esas itibariyle milliyetçiliğin dini muhafazakrlıkla eklemlenmesi olarak görülse de Türk

---

⁶² zel, O., ‘‘Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye'de Osmanlı Tarihçiliği’’, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, Metis Yay., İst., 1998, s.151.

⁶³ Koloğlu, a.g.m., s.1355; Tokdemir, a.g.m., s.1356.

⁶⁴ Koloğlu, a.g.m., s.1355.

⁶⁵ Koloğlu, a.g.m., s.1353

⁶⁶ Kafesoğlu, İ., **Türk İslam Sentezi**, Aydınlar Ocağı, İst., 1985.

Tarih Tezini ve Ziya Gökalp'in savunduğu gibi milli özellikleri korunmak şartıyla Batılılaşmayı da benimsemektedir. Bu düşünceyle Türklük ve İslam bütünleşmiş, İslam Türklerin milli dini olmuş, Türk Tarih Tezinin oluşturduğu milli kimlik dini kimlik ile bir araya gelmiştir.⁶⁷ Birçok tarihçi özellikle ortaçağ tarihçisi tarafından bu görüş benimsenmiş ve araştırmalar bu yönde yoğunluk kazanmıştır.

1980-1989 yılları arasında iktisat tarihi alanında yayınlanan Türkçe telif ve çeviri makale ve kitap sayısı önemli ölçüde artmıştır. Öyle ki bu dokuz yıllık zaman diliminde iktisat tarihi alanında yayınlanan makale ve kitap sayısı 1930-1979 döneminde yayınlarına eşittir. 1990lı yıllarda da bu artış devam etmiştir.⁶⁸

1980lerin sonlarına doğru Osmanlı arşivlerinin araştırmacıların hizmetine açılmasıyla tarih alanında çalışanların sayısı ve buna paralel olarak ortaya konulan çalışmalar bir hayli arttı. Fakat ortaya çıkan çalışmaların çoğunun nitelik bakımından kaliteli olduğu söylemek oldukça güçtür. Nedeni, tarih alanında yetişmiş tahlil kabiliyeti az olan kadro azlığıdır. Bu durum bir belge fetişizmini de beraberinde getirmiştir. Arşivlerin araştırmacıların hizmetine açılmasında kazançlı çıkan kesim ise belirli bir tarih disipliniyle yetişmiş, tahlil kabiliyeti ve olanakları yüksek olan Batılı bilim adamları olmuştur. Bu dönemde Osmanlı arşivlerinin açılmasıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında ikinci plan atılan Osmanlı tarihi üzerine araştırmaların artmasını sağladı. Akademik tarihçiliğimiz özellikle 15. ve 16. yüzyıllarla 19. yüzyıl Osmanlı tarihi üzerinde yoğunlaşmıştır.⁶⁹

1989 yılında *Türk Bilim Tarihi Kurumu* kurulmuş ve bilim tarihi alanına düzenlediği kongre ve sempozyumlarla katkıları olmuştur. 1990'da kurulan *Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı* ise çalışmalarıyla Türkiye'de tarihçiliğin olumlu yönde etkisi olmuştur. Vakıf gerek yayınları gerekse kongreleri ile tarih araştırmalarına hız getiren önemli kurumlardan biri haline gelmiştir.⁷⁰

---

⁶⁷ Bora, T., "Türkiye'de Radikal Milliyetçi İdeolojinin Gelişim Seyri", **75 Yılda Düşünceler Tartışmalar Bilanço'98**, TVYY, İst., 1999, s.123-124.

⁶⁸ Tokdemir, a.g.m., s.1356.

⁶⁹ Koloğlu, a.g.m., s.1354-1355; Özbaran, "1980'den Günümüze Tarih Çalışmaları", **TCTA**, c.15, İletişim Yay., İst., 1996, s.1359.

⁷⁰ Özbaran, a.g.m., s.1359.

1990lı yıllarda önemli değişmelerden biri üretim tarzları üzerine yapılan tartışmaların geriye dönük ciddi bir eleştirel değerlendirme bile yapılmaksızın ortadan kalkmasıdır.⁷¹ Çünkü bu yıllarda tımdan malikâneye geçiş eski feodalite ATÜT tartışmalarının yerini almıştır.

1980'den sonra yayını kesintiye uğrayan veya tamamen kapanan süreli yayınların yanı sıra tarih alanında bilimsel dergilerin sayılarında da önemli bir nispette artış olmuştur. 1980 sonrasında on dokuz derginin yayınına son verilmesine karşın on yedi dergi yayınlanmaya başlanmıştır. Belleten gibi yayını devam eden dergilere ek olarak *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, *Tarih Enstitüsü Dergisi*⁷², *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, *Tarih ve Toplum*, *Toplumsal Tarih*, *Toplum ve Ekonomi* vb. süreli yayınlar çıkarılmaya başlamıştır.⁷³ Günümüzde yayınına devam eden üniversite tarih dergileri ve Toplumsal Tarih, Tarih ve Toplum dergilerinin yanı sıra Popüler Tarih ve Hürriyet Tarih gibi popüler tarih dergileri de yayınlarını sürdürmektedir.

1980 sonrası tarih araştırmalarında görülen önemli bir diğer gelişme de araştırmacıların kaynak olarak kullanabilecekleri özel arşivlerin sayısının artması ve mikro tarih araştırmalarının ön plana çıkmasıdır. Günümüzde kişisel mikro tarih çalışmalarının yanı sıra Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yerel tarih çalışmalarına büyük oranda destek vermekte birlikte profesyonel veya amatör tüm araştırmacıları mikro tarih çalışmalarını teşvik etmektedir. Son yıllarda oldukça artan kurum tarihçiliği de yine büyük oranda vakfın desteğini görmektedir.

1. 2. Çağ Ayrımı ve Ortaçağ Kavramı

1. 2. 1. Çağ Kavramı

---

⁷¹ Özel, O. – Çetinsaya, G., “Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi”, *Toplum ve Bilim*, sa.91, Kış 2002, s.30.

⁷² Tarih Enstitüsü Dergisi on yıllık bir aradan sonra 1995 yılında yeniden yayınlanmaya başlanmıştır. Tokdemir, a.g.m., s.1356.

⁷³ Koloğlu, a.g.m., s.1355-1356; Tokdemir, a.g.m., s.1356.

Çağ kavramı, tarihin herhangi bir evresiyle ya da bu evreye özgü, onu esas olarak niteleyen bir adla belirlenen dönemlerden her birini ifade eder. Tarihte toplumların geçirdiği siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmelerin neden olduğu büyük aşamalar ve dönüşümler arasında kalan zaman dilimlerinden her biri çağ olarak nitelenmiştir. Tarihe çağlara göre bakmak insanoğlunun tarihi değişken bir süreç olarak algılamalarının ardından sürekli yapıla gelmiştir. Tarihi ilk kez çağlara göre ayıran Hesiodos dünya tarihi için dört çağ belirlemiştir. Bunlar Satürnus'un egemenliği altında yaşanan bolluk dönemi altın çağ, Iupiter'in egemenliği altındaki gerileme dönemi gümüş çağı, adaletsizlik, yağma ve savaşların tüm dünyada yaygınlaştığı tunç çağı ve son olarak insan ve doğanın giderek kötüleştiği demir çağıdır.

Tarihin her döneminde insanlar yaşadıkları zamanı önceden oldukça farklı olarak algılamışlardır. Her toplum yaşadığı dönemi bir şekilde herhangi adla nitelenmiş ve önceden ayırmıştır. Zaman dönemlere ayrılmıştır. Fakat bu bölümlenme kesin değil öznel değerlendirmeler sonucu yapılmıştır ve o dönemin zihniyetiyle şekillenmiştir.⁷⁴ Bugünkü anlamda çağ ayrımı metodu ise 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Aynı zamanda Tarihçiliğin sorunlarından birini de oluşturan çağ ayrımı araştırma, inceleme ve öğretim açısından ilk defa Hümanistler tarafından yapılmış ve klasik incelemeler alanında uygulanmıştır. Bu bölümlenme 17.yüzyıl sonlarında Almanya'da Halle Üniversitesinden Prof. Christoph Cellarius'un (1638–1707) tarafından yapılmıştır. Filologlar için hazırladığı *Historia Antiqua* (1685) adlı eserinde, Eskiçağ'ı Büyük Constantin'e kadar getirmişti. *Historia Mediiævi* (Ortaçağlar tarihi) de Büyük Constantin'den İstanbul'un 1453'te fethine kadar olan zamanı kapsamaktaydı. Sonraki kısım ise *Historia Nova* (Yeniçağ tarihi) adını almıştı. Klasik filoloji ile ilgilenenler tarafından da Roma İmparatorluğu'nun barbar göçleriyle tahrip olmasına kadar olan Eskiçağlarda edebiyat, dil ve kültür duruluğunu ve yüksekliğini koruduğu; Ortaçağ'da, bu alanlarda bir çöküş yaşandığı ve tekrar yükseliş devri yani Yeniçağ başladığı kabul edilmiştir. Bu bölümlenmeye göre,

---

⁷⁴ Kılıçbay, M. Ali, "Ortaçağ mı Ortaçağlar mı?", *Tercüman*, 10 Temmuz 1986.

Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden Roma İmparatoru Büyük Constantinus (ölm.337)'dan İstanbul'un Türkler tarafından fethine kadar Ortaçağ, sonraki devir de Yeniçağ olarak adlandırılmıştır. Bilimsel araştırmalar ilerledikçe Eskiçağ'ın sonu olarak Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü (476), Ortaçağ'ın bitimi olarak da Batı'da Hümanizm ve Rönesans hareketlerinin görüldüğü 16.yüzyıl başları kabul edilmiştir. Cellarius'un çağ ayrımının ardından Göttingen Üniversitesinden Gatterer (1727-1799) tarafından da tarihi çağlara ayırma metodu kullanıldı. Cellarius'tan farkı Eskiçağın sonu olarak Batı Roma İmparatorluğunun 476 yılında yıkılışı, Ortaçağın sonu olarak da 1492 yılında Amerika'nın keşfi ya da Reform hareketlerinin başlangıcı kabul edilen 1517 tarihlerinin esas alınmış olmasıydı. Ardından bu bölümlenmeye Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı büyük değişiklikler nedeniyle 1789'dan sonrası Sonçağ olarak ilave edilmiştir. Bütün Avrupa'da genel kabul gören bu taksimat iki yüzyıldan fazla bir süredir de gerek araştırmalarda gerekse tarih kitaplarında klasik bir olgu haline gelmiştir.⁷⁵

Çağ ayrımında çağların başlangıç ve bitiş tarihleri olarak hangi önemli olayların alınması gerektiği ilgili pek çok zaman kıstasları ileri sürülmüştür. Bu tartışmalar en fazla Ortaçağın sınırlarının belirlenmesinde daha belirgindir.⁷⁶ Roma İmparatorluğunun 395 yılında iki ayrılmasının dışında, 375 Kavimler göçü, 565 İmparator Justinian'ın ölümü, 568 Avarların Orta Avrupa'ya göçü, 622 Muhammed Peygamberin Mekke'den Medine'ye göçü gibi tarihler Ortaçağın başlangıcı olarak; 1453 İstanbul'un fethi, 1492 Amerika'nın Colomb tarafından keşfi, 1517 Reform, 1450 Gutenberg'in matbaayı icadı vb. Ortaçağın sonu olarak alınan tarihler ve olaylardır. Akdes Nimet Kurat bu konudaki makalesinde Ortaçağın başlangıcı olarak 375 Kavimler göçünün, sonu olarak da 1492 yılında Amerika'nın keşfinin esas alınması gerektiği kanısındadır.⁷⁷

Söz konusu bu çağ ayrımı Batı'nın kendi sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik dönüşümleri esas alınarak ortaya çıkarılmıştır. Dini açıdan sırasıyla pagan

---

⁷⁵ Kafesoğlu, İ., "Türk Tarihinde Çağlar Meselesi", **Türk Kültürü**, sa.254, 1984, s.5; Kurat, A. N., "Ortaçağlar Mefhumu", **Bayrak**, sa. 4, 1971, Ankara, s.27-30.

⁷⁶ Kurat, a.g.m., s.27-28.

⁷⁷ Kurat, a.g.m., s.28-30.

din anlayışından Hıristiyanlığa geçiş, dinin otoritesini kaybetmesi ve laiklik; hukuk açısından Tanrı-kral anlayışından feodaliteye geçiş, kralların ve imparatorların baskısının yanı sıra aristokratlara, burjuvalara kısıtlı haklar tanınması, hürriyet, insan hakları kavramları; sosyo-ekonomik açıdan kral, ruhban, tam veya yarı esir halkın yanı sıra burjuvanın gelişmesi, toprak köleliğinin kalkması ve köylü sınıfının ortaya çıkması; kültürel açıdan ise felsefe, sanat ve kültürün dini düşünceler çerçevesine alınması skolastik düşünceden pozitif düşüncenin hakimiyeti ile birlikte bilimde laik düşünce alanına geçilmesi Batı'nın ciddi dönüşümlerine örnek olarak gösterilebilir.⁷⁸

1. 2. 2. Ortaçağ Kavramının Ortaya Çıkışı ve Kullanımı

Ortaçağ kavramı, ilk olarak Antik dünyanın çöküşü ile kendi yüzyılları arasındaki dönemi ifade etmek aslında bu ara dönemi olumsuz olarak nitelenmek için Rönesans düşünürleri tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu isimle adlandırılmasının ideolojik nedeni vardır.⁷⁹ Yaşadıkları dönemi uygarlık tarihinin en gelişmiş dönemi olarak gören Rönesans'ın İtalyan Hümanistleri kendi uygarlıklarının örneği olarak değerlendirdikleri Eski Yunan ve Roma ile kendi zamanları arasında kalan zaman dilimini orta-çağ olarak adlandırarak değersizleştirmişlerdir. Fakat tümüyle Ortaçağ'ı ne reddetmiş ne de yok saymışlardır. Onlara göre bu orta kavramı bir kesintiye ifade etmektedir. Ortaçağ, Avrupa tarihini oluşturan en önemli dönem olmasına rağmen, İlkçağ ile Yeniçağ arasında kayıp, karanlık bir dönem olarak algılanır. Bu tarz bir söyleme Rönesans aydınları yaşamdaki ve geçmişteki her türlü olumsuzlukları Ortaçağa terk ederek kendi yaşadıkları dönemi bu olumsuzluklardan arındırdıklarına inanmışlardır. Hatta Latin araştırmalarında Ortaçağ barbarlık çağı olarak görülmüş ve aşağılanmıştır.⁸⁰

Ortaçağın karanlık olarak nitelenmesinin bir diğer nedeni de Ortaçağ'ın önyargısız incelenememesi ve hurafelerle değerlendirilmesidir. Karanlık sıfatının

---

⁷⁸ Kafesoğlu, a.g.m., s.6.

⁷⁹ Belge, M., "Ortaçağ", **Doğu Batı**, sa.14 Avrupa, 2001, s.77.

⁸⁰ Kılıçbay, a.g.m.; Belge, a.g.m., s.82; "Ortaçağ", **AnaBritannica**, c.17, İst., 1989, s.185; Matthew, D., "Ortaçağ Fikri", **Ortaçağ Avrupası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, (çev. M. A. Kılıçbay), İletişim Yay., İst., 1988, s.11; Taçı, Serdar, "İktidar ve Söylem: Kapitalizm ve Avrupa", **Doğu Batı**, y.4, sa.14, 2001, s.75.

Ortaçağa yakıştırılması, İlkçağ incelemelerinde de karşımıza çıkmaktadır. İÖ. 1000-700 yılları arasındaki dönemini kimi modern tarihçiler Avrupa Ortaçağı'na benzetmişler ve bu döneme "Hellen Ortaçağı" demişlerdir. Avrupa Ortaçağı'nın başında Germenlerin kendilerinden yüksek bir kültür ve uygarlık düzeyindeki Avrupa Batı Roma İmparatorluğunu yıkmaları, Hellen Ortaçağının başlarında Dorların kendilerinden çok daha uygar olan Akaların siyasal varlıklarına son vermelerine benzetilmiştir. Avrupa Ortaçağı'nda feodalitenin ortaya çıkması, savaş ve yiğitlik destanlarının söylenmeye başlanması gibi, Hellen Ortaçağında da polis denilen kent devletlerindeki kralın yanında bir soylular sınıfı oluşmuştur. Avrupa Ortaçağı nasıl büyük seyahatler ve yeni kıtaların bulunmasıyla sona ermişse, Hellen Ortaçağının sonuna doğru Hellenler de uzak bölgelere göçmeye ve oralarda koloniler kurmaya başlamışlardır. Arkeolojik belgelerin az olması nedeniyle de bu döneme karanlık çağ denilmektedir.⁸¹

Avrupa'nın kendi tarihsel geçmişi ve gelişimi sonucu biçimlendirilen bu çağ ayrımı ve Ortaçağ kıstası, Türk tarihçileri tarafından da sık sık Türkiye'de tarih araştırmalarında kullanılıp kullanılmaması konusunda tartışıla gelmiştir. Bu konu hakkında ilk görüş bildiren Cevdet Paşa'dır. Avrupa'da kullanılan ayrımın bize uymayacağını belirterek Doğu toplumlarının tarihi için İslam öncesi ve sonrası diye bir ayrımın yapılması gerektiğini dile getirmiştir.⁸² 1943 yılında ise *Çınaraltı* adlı bir dergide yayınlanan iki makalede Avrupa'ya özgü bir zaman kıstasıyla Türk tarihinin çağlara ayrılarak değerlendirilmesi ve Türk tarihinin Ortaçağ'ı konusunda eleştirilerde bulunulmuştur. Konunun milliyetçi bir şekilde değerlendirildiği bu makalelerde Avrupa için öngörülen ve olumsuzluk atfedilen Ortaçağ döneminin Türk tarihine uymadığı dile getirilmiştir.⁸³ Öyle ki Giz'in makalesinde bir kimseyi Ortaçağ zihniyetine sahip olmakla suçlarken kendisini Avrupa Ortaçağı mı yoksa Türk Ortaçağı zihniyetine sahip olmakla mı itham edildiğine dikkat edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre Avrupa Ortaçağ zihniyetiyle itham edilirse aşağılanmış, Türk Ortaçağ zihniyetiyle itham edilirse yüceltilmiş olunmaktadır. Giz'in bu tavrı,

---

⁸¹ İplikçioğlu, B., **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları**, MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., 1994, s.15.

⁸² Aydın, A., "Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı", **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.417-425.

⁸³ Mermi, M., "Ortaçağ ve Biz", **Çınaraltı**, 4, (87), İst., 1943, s.10-11; Giz, Adnan, "Ortaçağ ve Türkler", **Çınaraltı**, 4, (98), İst., 1943, s.6-7,15.

düşünceleri ve elbette ki genel önyargı makalesinin başlığında da yer alan şu çarpıcı cümleden de anlaşılmalıdır. “Avrupalıların hamam yüzü görmedikleri ve güzel prenseslerin bile bir teke gibi koktuğu o devirlerde (Ortaçağda) Türkler en ferah hamamlarda yıkanıyorlardı”. Ayrıca Giz’e göre Göktürklerden veya Türklerin İslamiyet’i kabulünden İkinci Beyazıd’ın saltanatına kadar ki dönem “İleri zamanlar”, İkinci Beyazıd’tan Türk Rönesans’ına kadar geçen dönem ise Ortaçağ ve “Geri zamanlar” olarak adlandırılabilir.⁸⁴

Çağ ayrımı üzerindeki düşüncelerini dile getiren ve Türk tarih araştırmalarında bu ayrımın kullanılmasını eleştiren tarihçimiz ise Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu olmuştur. Prof. Dr. Kafesoğlu'nun Avrupa'da şekillenen bu tasnife itirazı, tasnifin sadece Avrupa tarihine uygun düşmekte olduğudur. Makalesinde din, hukuk, sosyal vs. açılardan yapmış olduğu açıklamalarla bunu belirtmeye çalışmıştır. Bu tasnifin Avrupa'da klasik bir hal almasını haklı bulur. Fakat Kafesoğlu'na göre çağ taksiminin Avrupa için gerçeklik payını başka ülkeler ve milletler için de geçerli saymak imkânsız gibidir. Avrupa dışındaki milletlerin tarihi gelişmelerini Avrupa ile aynı tarihi çerçeveye içinde düşünmek, Asya ve Afrika milletlerinin geçmişlerini böyle bir kalıba sokmak ve klasik çağ taksiminin dünya tarihi için uygulanması mümkün değildir. Batı Ortaçağ'ı ve Doğu Ortaçağ'ı aynı karaktere sahip olmadığı gibi aynı veya benzer tarihsel, sosyal ve kültürel vs. dönüşümlerden geçmemişlerdir. Zaman dilimleri de farklılık arz etmektedir.⁸⁵

Prof. Dr. Kafesoğlu, dünya tarihi için uygulanması mümkün olmayan çağ sisteminin, Türk tarihinin önemli ve karanlık bir devrinin inceleme dışı bırakılmasına neden olduğu gibi, Batılı milletlere yön vermiş olan Antik çağ medeniyetinin Türk öğrencilere ayrıntılı olarak öğretilmesinin de Türk toplumunda milli kültür duygularını zayıflatıcı bir etkisi olduğu görüşündedir. Üniversitelerde Türk tarihi araştırmalarında uygulanan çağ ayrımı, Batı'dan aktardığımız çağların zaman devirlerine Türk tarihinin bir şekilde uydurulmasından ibarettir. Türk tarihinin Eskiçağ'ı belirlenmediği gibi, Ortaçağ'ı da açık bir şekilde belirlenememiştir. Fakat

---

⁸⁴ Giz, a.g.m., s.6-7, 15.

⁸⁵ Kafesoğlu'na göre Avrupa tarihinde en büyük hamleyi hazırlayan Yeniçağ devrini açan Rönesans hareketidir. Makalesinde bu konu üzerinde durmaktadır. Kafesoğlu, a.g.m., s.5-7.

İslamiyet ile ilgili bir tasnif mevcuttur. Genellikle Türk tarihini İslam öncesi ve sonrası Türk tarihi diye ikiye ayrılmaktadır. Prof. Kafesoğlu'na göre *“İslamiyet'in ortaya çıkışı Orta Doğu'da Ortaçağın başlangıcı olarak kabul edilirse, Türklerin İslamiyet'i kabulleri aynı zamanda Türk Ortaçağı'nın başlangıcı demek olabilir. Türk milletinin kendi sosyal bünyesindeki köklü değişikliklerden ziyade, bir dine mensup olmak gibi dış faktöre dayanan bu tasnifin meydana getirdiği görüşten dolayı, İslam-Türk kavim ve devletleri Ortaçağ çerçevesine sokulmuştur.”*⁸⁶ Fakat Kafesoğlu, Türklerin İslamiyet'i kabulü ile Türk Ortaçağı'nı başlatmanın, tıpkı Batılı çağ tasnifi gibi yanlış olduğu kanısını da dile getirmiştir.

Prof. Dr. Kafesoğlu, *“her ne kadar Selçukluların kurduğu imparatorluk Türk, İslam ve dünya tarihinde muazzam bir rol oynamış ve sonrasında Batılıları da ilgilendirmiş olan Türk-İslam devletleri çoğunlukla Selçuklunun maddi manevi devamından ibaret (Türk-İslam kültür sentezi) ise de”* 10.yüzyılda İslamiyet'i kabulün Türk tarihi için bir dönüm noktası olarak alınmasının Türk tarihinin gerçekleriyle uygun düşmediği kanaatindedir. Çünkü, din değiştirme Türk milletinin hayat ve zihniyetinde değişiklikler meydana getiren bir dönüşüm kabul edilirse, daha önceleri Asya'da Maniheizm ve Budizm'e giren Uygurlar da aynı şekilde değerlendirilmelidir. Üstelik bu dinlerden başka Musevi ve Hıristiyan olan Türklerinde bulunması, Türklerde din değiştirmenin büyük bir anlam taşımadığı anlaşılır. Çünkü Türkler, din değiştirmiş olsalar da eski kültürlerini reddetmemişler yeni inançlarıyla birlikte eski anlayış, düşünüş, devlet ve özel hayatlarını devam ettirmişlerdir. Bu açıdan dini kabule göre belirlenen bir çağ tasnifini de uygun bulmamıştır. Kafesoğlu, Türk Ortaçağı'nın 1839'a kadar devam ettirilebileceği ve Yeniçağ'ın başlangıcı olarak Tanzimat döneminin alınabileceği kanaatindedir. Cumhuriyet dönemi de Sonçağ olarak ifade edilebilir.⁸⁷

Prof. Kafesoğlu makalesinde Batılı çağ taksiminin doğrudan kabul edilmesini eleştirerek, Türk tarihine uymadığını çeşitli gerekçelerle sıralarken, Türk tarihinin çağlarını tespit etmeye çalışmadığını da belirtiyor. Ona göre, Avrupalı bilim adamlarının dahi incelemelerinde belirlemiş oldukları bu çağ ayrımını terk etmeye

⁸⁶ Kafesoğlu, a.g.m., s.8.

⁸⁷ Kafesoğlu, a.g.m., s.9-10.

başlamışken, Türk tarihinin çağlarını belirlemeye çalışmak boş bir çabadır. Kafesoğlu böyle bir çabanın sadece lüzumsuz değil aynı zamanda zararlı olduğu kanaatindedir. Çünkü diğer milletlerin tarihleri değişmez ve belirli bir coğrafyada yaşanırken Türk tarihi oldukça geniş bir coğrafya da yaşanmıştır. Farklı coğrafyalarda farklı iktisadi ve kültürel imkanlar nedeniyle farklı gelişmeler kaydedilmiştir. Dolayısı ile bu durum Türk tarihinin çağlara ayrılarak araştırılması ve öğretilmesini zorlaştırmaktadır. Kafesoğlu'na göre, Orta Asya Türklüğü için ayrı, Hindistan, Rusya, Balkanlar, Avrupa, İran, Mısır Türkleri için ayrı ayrı, Osm. İmp. için ayrı çağ sınırları belirlemek doğru olmaz. Ona göre böyle bir tavır her ülkede Türk boyunu ayrı millet olarak kabul etmek anlamına gelir ve bu da gerçeklere ve bilime aykırıdır. Çünkü farklı coğrafyalarda görülen Türkler aynı milletin kolları halinde devamından ibarettir. Kafesoğlu için Çağ tasnifi kaygısıyla Türk olarak tek bir milletin yaşadığı gerçeğini bir yana bırakarak ayrı ayrı milli varlıklar kabul etmek bilimin hiçbir şekilde kabul etmeyeceği bir durumdur.⁸⁸

Prof. Dr. Kafesoğlu, çağ ayrımını uzmanlaşmayı engelleyici bir etken olarak görmektedir. Tarih öğretim ve yazımında "çağlar" muhafaza edildikçe üniversitenin her konuda uzmanlar yetiştirme fonksiyonu ile çelişkiye düşülmektedir. Belirli bir çağa mensup öğretim üyesinin araştırmak incelemek ve öğretim konumunda bulunduğu her tarihi -siyasi, iktisadi, sosyal, dini, fikri, felsefi, edebi yönleriyle- olay kompleksini bilimin gerekli gördüğü derinlik ve açıklıkla kavraması ihtimali oldukça zayıftır. Öğretim üyesi görevini yerine bu yönlerden birkaçıyla ilgilenmeyecek getirirken, ilgilenmediği yönleri yüzeysel yani bilimsel olmayan şekilde ilgilenecek, bu sebeple de tarihi olaylar hiçbir zaman gerçek kimliğiyle ortaya çıkarılmak şansına kavuşamayacaktır. Çağ taksimi esas alınınca o çağdaki çeşitli milletlerin tarihlerinin incelenmesi ve öğretilmesi gerektiği de düşünülürse bu yetersizlik kendisini belli edecektir. Öyle ki, tarihi olay karmaşasının belli bir yönünde belirli bir çağ ölçüsünde uzmanlaşmak imkânsızdır. Çünkü her olayın siyasi, sosyal ve kültürel yönleri daha önceki çağ olaylarıyla ilgili olup bu bağlantı

---

⁸⁸ Kafesoğlu, a.g.m., s.10-11.

çok gerilere kadar gider. Bu da herhangi bir meseleyi tarihsel süreç içinde bütün olarak inceleme mecburiyetini ortaya çıkarır.⁸⁹

Çağ bölümlenmesinin anabilim dalları ayrımında esas alınmasının tarihçilerin uzmanlaşması önünde ciddi bir engel olarak gören Kafesoğlu, tarih bölümleri için Türk tarihinin esas alındığı bir düzenleme öngörmektedir. Ona göre “Türk Teşkilat Tarihi”, “Türk Hukuk ve İktisat Tarihi”, “Türk İctimaiyat Tarihi”, “Türk Kültür Müesseseleri Tarihi”, “Türk Tefekkür ve Din Tarihi” ve son olarak da “Türk Siyasi Tarihi” kürsüleri kurulmalı ve tarih bölümlerinin yapılanmaları çağ bölümlenmesine göre değil Kafesoğlu’nun önerdiği bu plan dâhilinde şekillenmeli ve araştırmaları yine bu plan çerçevesinde yürütülmelidir.⁹⁰

Ekrem Üçyiğit, Kafesoğlu’ndan başka bu konuda serzenişte bulunan bir diğer bilim adamımızdır. 1977 yılında düzenlenen Felsefe Seminerlerinde Orta ve Batı Avrupa tarihi için öngörülen çağ sınıflandırmasının diğer toplumların tarihlerine uymadığını belirtmektedir. İslam dünyasının yeniçağa İstanbul’un fethiyle değil, 19. yüzyıldaki yenilik hareketleriyle girmiş olduğu söyleyen Üçyiğit, İslam dünyasının ortaçağı 19. hatta 20. yüzyıla kadar getirdiğini kaydetmektedir. Öyle ki İslam dünyasında ortaçağa özgü teokratik düzen uzun müddet devam etmiştir. Üçyiğit, Uzakdoğu’da ise ortaçağın mevcut bile olmadığı ve bu bölge ilkçağdan doğruca çağımıza geçtiği kanısını da dile getirmektedir.⁹¹

Çağ ayrımı üzerinde duran bir diğer tarihçimiz ise Kafesoğlu’nun öğrencisi Prof. Dr. Abdülkadir Donuk’tur. Donuk, çağ ayrımı konusunda asistanlığını yaptığı Kafesoğlu ile aynı kaygıları paylaşmakta ve sonra aşağıdaki sorularla çağ ayrımının Türk tarihine uymadığını dile getirmeye çalışmaktadır.

- *23 yıl önce yanlışlığı ikaz edilmesine rağmen neden hala Avrupalıdan kopya olarak aldığımız bu çağ sistemi yürürlükte?*

---

⁸⁹ Kafesoğlu, a.g.m., s.11-12.

⁹⁰ Kafesoğlu, a.g.m., s.13-16.; “Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plan”, **İÜEF Tarih Dergisi**, cilt XIV, sa. 19, Mart, 1964, İst., s.1-13.

⁹¹ Üçyiğit, E., “Okullarımızda Tarih Öğretimi”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK, Ank., 1977, s.275.

- *Neden İlkçağ adı altında Türk çocuklarına Grek-Roma tarih ve kültürü okutulmaktadır? Burası Yunanistan mı yoksa Türkiye mi?*
- *Türk tarihinin Eskiçağı yok mudur?*
- *Orta Asya, Rusya, Çin, Avrupa, Hindistan Balkanlar ve Mısır'da cereyan eden Türk tarihi hangi çağ içerisinde okutulacaktır?*⁹²

Prof. Dr. Sina Akşin'in de Anadolu'nun kendi toplumsal ve siyasal dönüşümleri esas alınarak ortaya koymaya çalıştığı çağ bölümlenmeleri ve bir Türkiye ortaçağı önerisi vardır. Örneğin Akşin tarafından MS. 220-1071 İlkçağ (Türklerin göçebelik ve hayvancılıkla uğraştığı dönem), 1071-1839 Ortaçağ (Türklerin yerleşik hayata geçişi, ve tarıma yöneldikleri dönem sonrası) 1839-1908 Yeniçağ (Türklerin batılılaşma dönemi) ve 1908 sonrası ise Son ya da Yakınçağ (Türklerinin kentleşmeye ve kapitalizme yöneldiği dönem) olarak değerlendirilmektedir.⁹³

Görüldüğü üzere Avrupa tarih yazımında esas alınan, genel kabul gören çağ ayrımı Türk tarihçiliğinde de kullanılmış fakat oldukça eleştirilmiştir. Yoğun bir tarih felsefesi çalışması gerektiren problem sadece Türkiye'de değil Avrupa dışındaki birçok toplumda da tartışılmıştır. Gerek Avrupa'da gerekse Avrupa dışında kalan coğrafyalarda bu konu üzerinde sağlam temelli önyargısız eleştiriler ise yok denecek kadar azdır. Tarihte zaman bir bıçak gibi kesilmediği ve keskin bir ayrımın olmadığı göz önüne alındığında tamamen inceleme ve eğitim için öngörülen bu ayrımı tartışmanın ve bu konuya ideolojik açıdan yaklaşmak bizleri oyalayacaktır. Avrupa'ya özgü çağ ayrımının her topluma uymayacağı açıktır. Özellikle Ortaçağ söz konusu olduğunda çağ ayrımı kıyasıya eleştirilmektedir. Bunun nedeni Doğu toplumlarının tarih incelemelerindeki Ortaçağ sorunsalıdır. Doğulu araştırmacılar da Batılı birçok tarihçi gibi Avrupa ile özdeşleşen Ortaçağın kendi tarihlerine uymadığını, tarihte Doğu ile Batı arasında toplumsal yapılar ve sosyo-ekonomik gelişme düzeyleri arasında büyük farklar olduğunu sık sık dile getirmektedirler. Kimi düşünürlerimiz, tarihçilerimiz ise Ortaçağdan ayrılma ve uzaklaşmanın bizde Avrupa'dakinden daha önce başladığı kanısındadırlar. Ortaçağa son veren olay ise çoğu tarihçimiz tarafından açık bir tarihle, 1453 yılında İstanbul'un Osmanlılar tarafından alınması olarak belirlenmiştir. Kimi Avrupalı tarihçiler de bu tarihi esas

⁹² Donuk, A., "Türk Tarihinde 'Çağlar' Meselesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sa. 6, 1987, s.45.

⁹³ Akşin, S., *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, c.1, Ank., 1997, s.11-12.

almaktadır. Ancak arada düşünsel bir farklılık vardır. Türkiye’de Türk tarihi için böylesine önemli bir olayı dönüm noktası olarak kabul edebiliriz fakat Avrupalı tarihçiler için fetih Yeniçağın yani yeni bir dönemin başlangıcı, düşünsel bir gelişmenin tohumlarının atılması olarak algılanmaktadır. Bu olay Avrupa’da fikri bir uyanışın temeli bir dönüm noktası sayılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTAÇAĞ TARİH ARAŞTIRMALARININ GELİŞİMİ

2. 1. İslam Tarihi Araştırmaları

Avrupa’da bir kısım Hıristiyanlar, kutsal kitapları Kuran’ı İncil’den daha üstün tutan ve Hıristiyanlığın teslis öğretisini kabul etmeyen Müslümanlara karşı çıkmışlardı. Müslümanlar, 732 yılında Avrupa’nın içlerine kadar uzanan saldırılarından, 1683’te Osmanlı seferlerine kadar Batının gözünde düşmanca bir kimliğe bürünmüştü. Batının söz konusu bu tavrı Ortaçağın en önemli olayların biri olan Haçlı seferleri sırasında Hıristiyanların İslam’a karşı savaşları neticesinde daha da pekişmişti. Ortaçağın başlarından Rönesans’a kadar da bu durum devam etti. Bu dönemde Batılıların İslam hakkında söylenti ve bilgisizlikleri nedeniyle sergiledikleri bu tavır Rönesans ve Reform’da da büyük oranda sürdürülmüştür. Fakat İslam’a ilk olumlu yaklaşım yine bu dönemde meydana gelmiştir. Haçlı Seferleri sırasında Kuran Latinceye çevrilmiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupalıların İslam’a karşı düşmanca tavırları Müslüman ülkelerdeki misyonerler tarafından da devam ettirilmiştir. Çeşitli kitap ve broşürlerle İslam’a Avrupalıların Ortaçağdaki ithamları yinelenmiştir.¹

Hıristiyanların İslam dini ve İslam toplumlarına karşı bu yaklaşımı, Aydınlanma döneminin kimi bilim adamlarına ait çalışmalar sayesinde değişmeye başlamıştır. Batılıların, Müslüman toplumlara ve tarihlerine daha rasyonel yönde yaklaşım sergilemeye başlamalarıyla çağdaş İslam araştırmaları da başlamış oldu. Modern İslam araştırmaları, 1539’da College de France, 1613’te Leiden ve 1634’de de Cambridge Üniversitelerinde ilk kez Arapça kürsülerinin kurulmasından sonra başlamıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde İslam tarihinin pek çok kaynağı Avrupa dillerine çevrilmişti. 19. yüzyılda ise Avrupalı filoloji uzmanları İslam dünyasına ait dilleri inceleyerek araştırma alanını daha da genişletti. Tüm bunların neticesinde 20. yüzyılın başlarında artık Batılılar İslam toplumlarına ve onların tarihine önceki yüzyıllardakinden çok daha bilimsel bir tarzda yaklaşılmaya başlamıştır. Özellikle

¹ Robinson, F. (Ed.), **Cambridge İslam Ülkeleri Tarihi**, (çev. N. Akbayar), Kitap Yay., İst., 2005, s.15.

İslam tarihi alanında, İngiliz Hamilton Gibb'in İslamın tarihsel gelişimini incelediği, Amerikalı Marshall Hodgson'un İslam tarihini dünya tarihi içerisinde ortaya koyan çalışmaları son elli yıl içinde büyük bir gelişme gösterdi.²

Avrupa'da İslam araştırmalarının ortaya çıkardığı en önemli çalışmalardan biri *The Encyclopedia of Islam*'dir. İlk kez 1908-1938 yılları arasında Leiden'de İngilizce, Fransız ve Almanca olarak yayınlanmaya başlanan *The Encyclopedia of Islam*, 1960'tan sonra H. A. R. Gibb vd. tarafından Leiden'de yeniden yayınlanmaya başlandı. Bu ikinci baskısı İslam tarih, coğrafya ve kültürünün değerlendirildiği derli toplu ilk büyük ve kapsamlı çalışmadır.

1967'de E. Bosworth'un İslam dünyasının önemli yönetici hanedanlarını incelediği *The Islamic Dynasties* adlı eserinin yanı sıra, 1974 yılında yayınlanan M. G. S. Hodgson'un üç ciltlik kitabı *The Venture of Islam* ve 1988 yılında I. M. Lapidus'un Müslüman toplumların tarihini kaleme aldığı *A history of Islamic Societies* adlı yapıtlar İslam tarihi konusunda Avrupa yayınlanmış en önemli araştırmalar arasındadır.³

2. 1. 1. Türkiye'de İslam Tarihi Araştırmalarının Gelişimi

Türkiye'de ise Tanzimattan önce genel İslam tarihi ve İslam devletleri tarihine dair birçok eser kaleme alınmıştır. Vakidi, Belami, İbn-i Kesir, Markizi, İbni Tagribendi, Lari, Mirhand, Handmir, Ayni vb. önemli eserlerinin tercüme yapılmıştı. Tanzimattan sonra ise bu alanda eskiye nazaran daha az eser verilmeye başlanmıştır. Fakat bu eserler bilimsel tarih metotların yoksun bir şekilde halka veya öğrencilere yönelik popüler nitelikteydi. Bu dönemde ortaokullar için yazdıkları Suphi Paşa *Hakayikulkelam Fi Tarih-i İslam*, Abdurrahman Şeref Efendi, *Fezlekei Düveli İslamiye*, ve *Zubdetülkisas* eserlerinin yanı sıra Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiya*, Mehmet Halit ve Vecihi beylerin, Azmi, Mahmut Esat Efendilerin kaleme aldıkları *Tarih-i İslam* adlı eserler de basılmıştır. Bunlardan başka Eyüp Sabri Paşa'nın peygamberin hayatını konu edindiği *Mahmudüssiyer*'i Yusuf Suat

² Robinson, a.g.e., s.16-17.

³ Robinson, a.g.e., s.11.; 387.

Efendi'nin *Mir'atü'sşüun* ve Abdurrahman Fehmi Efendi'nin İslam medeniyetine dair *Medresetülarap* isimli çalışması da yine Tanzimat döneminin önemli İslam tarihi eserlerindedir. Adı geçen kitaplardan bir kısmı çeşitli yabancı kitaplardan yararlanarak kaleme alınmış, inceleme araştırma eserler olmaktan ziyade bir araya getirilmiş çalışmalardır. Muallim Naci'nin *Esami'si*, Rıfat Efendi'nin *Sad bin Ebivakkas*, Halit bin Velit, Ebu Udeybe, Alparslan, İmam Şafi, İmam Azam, Hacı Zihni Efendi'nin İslam büyüklerine ait özgeçmişlerine dair çalışması *Meşahirün Nisa'sı*, Namık Kemal'in *Evrak-ı Perişan*, Ziya Paşa'nın *Endülüs Tarihi*, Hamit Vehbi Efendi'nin *Meşahiri İslam* ve Şurayı Mevleviye tercümesi olan *Semahane-i edep* adlı yapıtları da tercümelerle oluşturulmuş eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması öncesinde modern tarihçiliğin kurucusu Mehmet Fuat Köprülü, Ziya Gökalp ile birlikte *Âsâr-i İslâmiye ve Milliye Encümeni*'ni kurmuştur. Encümenin çıkardığı ilk yayın *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*dır. Her ne kadar encümenin adında İslam unsuru bulunsa da ilk sayısı 1915'te çıkan mecmuanın yayın hayatı boyunca Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü, İslâmî konulardan daha ziyade Türk kimliğine ve kültürüne ağırlık veren araştırmaları yayınlamışlardır.⁵

Köprülü, 1918'de kaleme aldığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinin ardından İslam tarihi alanında, 1921'de Dergâh dergisinin ilk sayısında "İslam Medeniyeti", Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuasında "Anadolu'da İslâmiyet" adlı makaleleri ile yayınlanmıştır. Ortaçağ Türk din tarihi üzerinde oldukça önemli olan "Anadolu'da İslamiyet" başlıklı makalesi ise Viyana'da *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte* adlı dergide yer almıştır.⁶

---

⁴ Yinanç, M. H., "Tanzimat'tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", **Tanzimat I**, Maarif Matbaası, İst., 1940, s.583-584.

⁵ İnalçık, Halil, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları I Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler**, c.1, TTK Yay., Ank., s.18-19.

⁶ İnalçık, a.g.m., s.27.

Ayrıca 1940 yılında W. Barthold'un Müslüman kültürü hakkında kaleme aldığı kitabın *İslam Medeniyeti Tarihi* adıyla eklemelerle tercümesi de Köprülü tarafından gerçekleştirildi. Köprülü bu eseri tercüme ve eklemelerle ortaya çıkarmasının nedeninin İslam tarihi ve kültürü hakkında en azından genel hatlarıyla derli toplu sağlam fikirler verecek bir kitaba olan ihtiyaçtan kaynaklandığını belirtmektedir.⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında İslam tarihi alanında verilmiş en önemli eserlerden biri 1927'te Halil Edhem'in yayınladığı *Düvel-i İslâmiyye* adlı eseridir. Edhem'in İslâmî sikke ve kitabelerin okunup tarihlenmesi için oldukça önemli olduğunu belirttiği bu eser, Stanley Lane-Pool'un İslâm hanedanları hakkındaki eserinin çevirisi olmakla birlikte, H. Edhem çeviriyi yaparken isim ve tarihleri kontrol etmiş, Barthold'un 1899'da yaptığı çevirideki düzeltme ve ilâveleri Türkçe tercümesinde dikkate almıştır. Ayrıca yeni araştırmaları gözden geçirerek, ilâve ve düzeltmeler ile eseri meydana getirmiştir. Örneğin Lane-Pool'un kitabındakilere 42 İslâm devletini ilâve ederek 181 İslam hanedanı ele almıştır. Halil Edhem, bu eserin ardından "Anadolu'da İslâmî Kitabeler" adlı makalesi TOEM'de yayınlanmıştır.⁸

1939 yılına gelindiğinde Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde alınan bir kararla *The Encyclopedia of Islam*'ın Türkiye yayınlanması çalışmalarına başlandı. A. Adnan Adıvar'ın başkanlığını yaptığı, İstanbul Edebiyat Fakültesi içerisinde oluşturulan bir kurul tarafından ilk fasikül 1940 yılında yayınlandı. 13 ciltten oluşan *İslam Ansiklopedisi*, maddeleri yeniden yazma, değiştirme ve tamamlama yöntemleri ve tercüme edilerek ancak 1988 yılında tamamlanabilmiştir.⁹

Türkiye'de İslam tarihi konusunda çalışmalarda bulunmuş tarihçilerimizden bir diğeri Prof. Dr. Neşet Çağatay'dır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Ortaçağlar Bölümü'nü bitiren Çağatay, 1948'de doktorasının ardından İlahiyat Fakültesine geçmiş, 1952 yılında doçent, 1960'ta ise profesör unvanlarını

---

⁷ Barthold, W. – M. F. Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, DİB Yay., İst., 1940, s.XVI-XVII.

⁸ İnalçık, a.g.m., s.4.

⁹ **İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı**, MEB Yay., 13 cilt, 1940-1988; İslam Ansiklopedi, en son 2001 yılında tekrar basılmıştır.

almıştır. 1962'de bir yıl da Ankara Üniversitesi Rektörlüğü de yapan Prof. Neşet Çağatay, 1978'de Konya Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kurdu ve bu üniversite de 1982 yılına kadar rektörlük görevinde bulundu. A. Ü. İlahiyat Fakültesi'nde İslam Tarihi, Mezhepler Tarihi, İslam Hukuku ve Klasik Türkçe Dini Metinler kürsülerini yönetti. İslam Sanatları ve İslam Araştırmaları Enstitüleri Müdürlüklerini yaptı. Çağatay'ın İslam tarihiyle ilgili başlıca çalışmaları *İslam Mezhepleri Tarihi, İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, 100 Soruda İslam Tarihi, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslam tarihi ve Hz. Muhammed'in Hayatı* adlı eserleridir.¹⁰

İslam tarihi araştırmalarında karşılaştığımız en önemli şahsiyetimiz Prof. Dr. Bahriye Üçok'tur. Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Türk-İslam Tarihi bölümünden mezun olduktan sonra, 1957 yılında doktora, 1964 yılında *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar* adlı teziyle doçentlik unvanı alan Üçok, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam Tarihi profesörlüğü yapmıştır. Aynı zamanda İlahiyat Fakültesinin ilk kadın öğretim üyesi olan Üçok, Arap ve Fars dillerine hâkimdi. Bahriye Üçok'un İslam tarihi araştırmalarının en bilimsel ve özgün araştırmaları arasındadır. Başlıca eserleri *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler, İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar, İslam Tarih, Emeviler - Abbasiler* ve "İslam Devletlerinde bazı Naibeler" , "Kirman'da Müslüman Kutluk Devletinde İki Kadın Hükümdar" vb. birçok makale ve araştırmanın yanı sıra Aly Mazaheri'nin *Ortaçağda Müslümanların Günlük Yaşayışları* adlı yapıtını da tercüme etmiştir.¹¹

Hicret sonraki on yılda İslam karşıtı hareketleri incelediği *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler* adlı eserinin ardından yayınladığı *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar* adlı çalışmasında 13.-17. yüzyıllar arasında

---

¹⁰ Çağatay, N., *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ank. 1971; *100 Soruda İslam Tarihi*, Gerçek Yay., İst., 1972.

¹¹ Üçok, B., *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, TTK Yay., Ank., 1965; *İslam Tarihi: Emeviler-Abbasiler*, MEB Yay., Ank., 1983; *İslamdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler: Hicri 7.-11. Yıllar...*, Cem Yay., İst., 1996; Mazaheri, A., *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, (çev. B Üçok) Varlık Yay., İst., 1972.

yaşamış doğulu İslam toplumlarında devlet yönetimine katılmış ünlü kadınların hayatlarını kaleme almıştır. Üçok'un ortaçağ doğu toplumlarında kadının statüsünü temel olan İslam tarihinde kadının yeri üzerine yaptığı araştırmanın devamını ise *Bellekten*'de yayınlanan "İslam Devletlerinde bazı Naibeler" adlı makalesidir. Üçok bu makalesinde 10. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar, devlet görevinde bulunmuş kadınların hayatlarına yer vermiştir.¹²

Türkiye'nin İslam tarihi alanında önde gelen araştırmaları arasında Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız çalışmaları oldukça önemlidir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden 1961 yılında mezun olan Yıldız, 1966 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde *Halife Mutasım Devrinde Abbasi İmparatorluğu* ile tezi ile doktora, 1972 yılında doçent, 1979 yılında profesör unvanlarını aldı. "İslam Tarihi", "İslam Medeniyeti Tarihi", "İslam Tarihinin Kaynakları", "İslam Devlet Teşkilatı" ve "İslam Devletinde İlim Hayatı" dersleri veren Yıldız, 1982 yılında Atatürk Eğitim Fakültesi Fakültesinin kurucu dekanlığına getirildi. 1991 yılında Marmara Üniversite Rektörlüğüne seçilen Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, 1992 yılında vefatına kadar rektörlük görevinin yanı sıra Edebiyat Fakültesi dekanlığına da devam etmiştir. İslam devletleri hizmetinde Türklerin faaliyetlerini ortaya koyduğu *İslamiyet ve Türkler* eseri Türk-İslam tarihi araştırmalarında önemli bir yere sahiptir.¹³

İslamiyet ve Türkler monografisinde 7. ve 8. yüzyıllarda Arap-Türk ilişkilerini incelemiştir. Askeri sorunlar Arap-Bizans mücadelelerinde Türk birliklerinin üstlendiği rol üstünde duran Prof. Yıldız, bu birliklerin toplumsal karışıklıkların bastırılmasında görülen etkisine önem vermektedir.¹⁴

---

¹² Üçok, B., "Kirman'da Müslüman Kutluk Devletinde İki Kadın Hükümdar", **İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Ank., 9, 1961, s.6-97; Buniyatov, Z. M., "Ortaçağları Araştıran Türk Tarihçilerinin Yeni Eserleri", **Bellekten**, sa.185, 1983, s.88-89.

¹³ Başar, F., "Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'ın Hayatı ve Eserleri", **İÜEF Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, sa.35, İst., 1994, s.IX-XXII.

¹⁴ Yıldız, H. D., **İslamiyet ve Türkler**, İÜEF Yay., İst., 1976.

Türkiye’de İslam tarihi alanında değerli çalışmalarda bulunmuş bir diğer tarihçimiz 1949-1950 döneminde başbakanlık da yapmış bulunan Şemsettin Günaltay’dır. 1915 yılında İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Türk Tarihi ve İslâm Kavimleri Tarihi Müderrisi olarak atanan Günaltay, Süleymaniye Medresesi’nde Dinler Tarihi ve İslâm Felsefesi dersleri de okutmuştur. 1924 yılında İlahiyat Fakültesi’nin kuruluşunda bu fakültenin başına getirilmiştir. 1941 yılında ise TTK başkanlığını vefatına kadar yürüten Günaltay’ın 1922’de *İslam Tarihi*, 1923 yılında *İslam’da Tarih ve Müverrihler*, 1924’te *İslam Dini Tarihi* ve 1937-1951 yılları arasında dört cilt halinde kaleme aldığı *Yakın Şark Tarihi* bu alandaki önemli eserleri arasındadır.

Abdülbaki Gölpınarlı ise İslam tarihi alanında çalışmalarda bulunmuş ve birçok eser meydana getirmiş bir diğer değerli isimdir. Tasavvuf, tarikatlar, divan edebiyatı ve İran edebiyatı üzerine yapıtlarıyla ünlü edebiyat tarihçisi Gölpınarlı’nın *100 Soruda Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar* (1969), *Hz. Muhammed ve İslam* (1969), *Müminlerin Emiri Hz. Ali* (1978), *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik* (1979) ve *Sosyal Açıdan İslam Tarihi* önemli çalışmaları arasındadır.

İslamiyet ve dinler tarihi üzerine yaptığı incelemeler ve çalışmalarıyla tanınan bir diğer araştırmacı ise Ömer Rıza Doğrul’dur. Cumhuriyet’in ilanından sonra İkdam, Akşam, Cumhuriyet gazetelerinde İslam tarihi, dinler tarihi üzerine yazılar kaleme alan Ömer Rıza Doğrul’un tasavvuf ve İslâm medeniyeti üzerine de çok sayıda makalesi vardır. Doğrul’un 1934 yılında *Tanrı Buyruğu* adıyla Kuran tercümesinin yanı sıra 1928’de *İslâm Tarihi: Asr-ı Saadet*, 1934’te *İslâm Medeniyet Tarihinde Coğrafya ve Ticaret*, 1935’te *İslâm Medeniyet Tarihinde Fen ve Tıp*, 1945’te *Abu’l-Ferec Tarihi*, 1950’de *İslâm Tarihinde İlk Melâmet* adlı derleme-tercüme çalışmalarının yanı sıra 1947’de *Yeryüzündeki Dinler Tarihi* ve 1945 yılında *Cennet Fedailerini: İslâm Tarihinde Gizli ve Yıkıcı Teşekküller* adlı kaleme aldığı telif eserleri de bulunmaktadır.¹⁵ Tüm bu araştırmalardan başka 1960’ta Türk ve Osmanlı tarihi uzmanı İsmail Hami Danişmend, *Garb Menbalarına Göre Garb Medeniyetinin Menbaaı Olan İslam Medeniyeti* adlı eserini kaleme almıştır.

---

¹⁵ Uzun, M., “Ömer Rıza Doğrul”, **DİA**, c. , s.489-492.

1986-1989 yılları arasında Türkiye'nin İslam tarihiyle önde gelen ilgilenen tarihçi ve ilahiyatçıların çalışmalarıyla oluşturulan 14 ciltlik *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* adlı kolektif bir eser yayınlanmıştır. TTK, Çin, Hind, Uzakdoğu, Roma ve Yunan tarihleri olarak Dünya tarihi Serisi içinde yayınlamayı planladığı iki ciltten oluşacak İslam tarihini yayınlamamıştır.¹⁶

Türkiye'de İslam araştırmaları konusunda ilk kurumsallaşma çabası Prof. Dr. Z. Velidî Togan'ın girişimleriyle 1950'de kurulan *İslâm Tetkikleri Enstitüsü*'dür. İnalçık'a göre 1953 yılında altı ay enstitünün müdürlüğünü de yapan Prof. Z. Velidî Togan'ın İslam araştırmalarında bir ilk olan bu girişimin başarısızlığının nedeni Togan'a karşı tarihçiler arasında oldukça geniş bir muhalifler grubunun bulunmasıydı.¹⁷

İslam tarihi araştırmalarıyla meşgul olan önemli tarihçilerimizden biri de Ahmet Yaşar Ocak'tır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1971'de mezun olan Ahmet Yaşar Ocak, 1978 yılında Strasbourg Üniversitesi'nde *La Revolte des Babais: Un Mouvement Socio-religieux en Anatolie au XIIIe Siecle* (Babailer İsyanı) adlı teziyle doktora öğrenimini tamamlamasının ardından aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak atanmıştır. 1983'te doçent, 1988'de profesör olan Ocak'ın İslam tarihi araştırmaları Türk tarihi özellikle de Selçuklu ve Osmanlı dönemleri ile sınırlandırılmıştır. *Babailer İsyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik:Kalenderiler, Türkler, Türkiye ve İslam, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler* adlı yapıtları en önemli çalışmalarını oluşturmaktadır.¹⁸

---

¹⁶ Ünlü, N., **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi Başlangıcından 1918'e Kadar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.,

¹⁷ İnalçık, a.g.m., s.36.

¹⁸ Ocak, A. Y., *Babailer İsyanı*, Dergâh Yay., İst., 1980; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik:Kalenderiler**, TTK Yay., Ank., 1992; **Türkler, Türkiye ve İslam: Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri**, İletişim Yay., İst., 1997; **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar(15.-17. Yüzyıllar)**, TVYY, İst., 1998.

İslam araştırmaları 1980 sonrası önemli bir kurumsallaşma içerisine girmiştir. 1990'dan önce kimi vakıf, enstitü ya da araştırma merkezi olarak kurulan kurumlar, büyük ve yoğun yayın politikalarıyla İslam araştırmalarına önemli katkılar sağlamışlardır. 1990lı yıllarda Türkiye'de İslam tarihçiliğin ve tarih araştırmalarının nicelik ve nitelik bakımından değişmesinde doğrudan etkisi olan kurumlar özel girişimlerle kurulmuşlardır. Bu kurumlar 1980'de İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı olarak kurulan İslam Tarih, Sanat ve Kùltür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1985'te kurulan Türk Arap İncelemeleri Vakfı (TAİV)¹⁹, 1988'de kurulan Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)'dir. Adı geçen kurumlar, düzenledikleri faaliyetler, yürüttükleri ve destekledikleri projeler sayesinde İslam tarihinin daha rasyonel değerlendirilmesine yardımcı olmuşlardır.²⁰

Yayın faaliyetlerinde önemli kurumlardan bir diğeri Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Türkiye'de İslam dini ve tarihi üzerine birçok eser Diyanet İşleri Başkanlığı'nı tarafından yayımlanmıştır.

1990'larda İslam tarihi araştırmaları açısından önemli katkılar yapan bir diğer kurum Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)'dir. İSAM'ın bu alanda en önemli çalışması 1988'de ilk cildi yayınlanan ve 28. cildi tamamlanan Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'dir. 40 ciltte tamamlanması planlanan ansiklopedideki Azmi Özcan ve Tufan Buzpınar'ın başkanlık dönemlerinde oldukça gelişen İSAM, her geçen gün bağışlar ve satın almalarla zenginleşen kùtùphane ve dokùmantasyon arşivine sahiptir. İSAM'ın bir diğer yayın faaliyeti ise 1997 yılından itibaren *İslam Araştırmaları Dergisi*'ni çıkarmasıdır.²¹

“1990'lara damgasını vuran bütùn bu özel/özerk kuruluşların belki de en büyük katkısı, belli bir özerk kurumlaşma, mali kaynak ve işbirliği (ekip çalışması) ile kısa zamanda neler başarılabilceğini kanıtlamalarıdır. En büyük sorunları ise mali kaynaklarının sürekliliği ve devlet kontrolü noktasında yaşanmıştır. Türkiye ekonomisindeki olumsuzluklar ya da genel olarak dayandıkları mali kaynakların

¹⁹ Türk Arap İncelemeleri Vakfı, daha sonraları Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) adını almıştır.

²⁰ Özel, O.- G. etinsaya, “Türkiye'de Osmanlı Tarihçiliğinin Son eyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi”, s.25; Koloğlu, O., “Tarih alışmaları: 1980-1995”, TCTA, c.15, İst., 1996, s.1358.

²¹ Özel – etinsaya, a.g.m., s.25.

istikrarsızlığı bu kuruluşların çalışmalarını doğrudan etkilemiş, halen de etkilemektedir. İkinci olarak, özellikle 28 Şubat sonrasında devletin özellikle belli vakıflar üzerindeki denetimini sıkılaştırmasının bu kuruluşların çalışmalarını da olumsuz bir şekilde etkilediği ortaya çıkmıştır. Örneğin, IRCICA eski parasal gücünü yitirmekten dolayı birtakım sıkıntılar yaşarken, İstanbul Araştırmaları Merkezi'nin faaliyetleri Ali Müfit Gürtuna'nın belediye başkanlığı döneminde gösterilen kayıtsızlık nedeniyle durma noktasına gelmiştir. İslam Araştırmaları Merkezi ise mali sorunların yanısıra, bağlı olduğu Türkiye Diyanet Vakfı hakkında kamuoyunda yapılan tartışmalar sebebiyle sürekli olarak denetim altında tutulmakta, çalışmaları her geçen gün kısıtlanmaktadır.”²²

2.1.2. Cumhuriyet Dönemi İslam Tarihi Alanında Tercüme Çalışmaları

1910 yılında Corci Zeydan'ın *Medeniyet-i İslam Tarihi* adlı eseri tercüme edilmiş ve yayınlanmıştır. Beş ciltten oluşan bu eser 1971-1973 yılları arasında Latin harfleriyle tekrar basılmıştır. Seyyid Emir Ali'nin *Tarih-i İslam, Ruh-i İslam Müslümanlığın ve İslam Mefkûrelerinin Tarihi Tekâmülü* adlı çalışması Ömer Rıza Doğrul tarafından 1922'de tercüme edilmiştir.²³ 1930 yılında Emile Dermenghem'in *Hazret-i Muhammed'in Hayatı*, 1954'te Carl Brockelmann'ın *İslam Devletleri ve Milletleri Tarihi*, 1959'da De Lacy Evans O'leary'nin *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri* önemli tercüme çalışmaları arasındadır.

Cumhuriyet'in ilanının ardından Tek Parti döneminin sonuna kadar İslam tarihi alanındaki özellikle Muhammed peygamberin hayatını konu alan tercüme çalışmalarında Ömer Rıza Doğrul'un çevirileri önde gelmektedir. Mevlana Şıblı Numani'nin *Asr-ı Saadet*; Muhammed Heykel'in *Hazreti Muhammed Mustafa*, Mevlana Muhammed Ali'nin *Peygamberimiz Aleyyisselam*, John Davenport'un *Hazreti Muhammed ve Kuran-ı Kerim* vb. birçok eser Doğrul tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. İslamiyet ve dinler tarihi üzerine yaptığı incelemeler ve araştırmalarla tanınan Ömer Rıza Doğrul, çeviri çalışmalarının yanı sıra 1928-1935 yılları arasında on ciltlik *İslam Tarihi* ve 1938 yılında da *Yeryüzündeki Dinlerin Tarihi* adlı eserleri kaleme almıştır.

²² Özel – Çetinsaya, a.g.m., s.26-27.

²³ Barthold, W. – M. F. Köprülü, a.g.e., s.XIV.

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim bakanlığı döneminde kurulan Tercüme Bürosu tarafından 1945-1966 yılları arasında yayınlanan klasikler dizisinde İslam tarihini siyasi ve kültürel açıdan değerlendiren önemli kitaplar bulunmaktadır. Nasır Hüsrev'in *Sefernamesi*, Ataullah İskenderani'nin *el-Hikemu't-Ataiyesi* ve Muhyiddin Arabî'nin *Fususul-hikem*, Eflaki'nin *Ariflerin Menkıbeleri*, İbni Haldun'un *Mukaddime*, Taberi'nin *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi* belirtilmesi gereken eserler arasındadır.

Türkiye'de İslam tarihi alanında pek çok popüler ve ideolojik eser bulunmasına rağmen bilimsel tarih metodu içerisinde kaynakların karşılaştırmalı bir şekilde incelendiği telif eser sayısı popüler serlere nazaran oldukça azdır. Türkiye'de özellikle 1950lerde Demokrat Parti dönemiyle birlikte giderek yükselen İslamcı düşünce sonucu, bu alandaki araştırmalar ve kaynaklar, Arapça ve Farsçadan çeviriler daha yoğun bir şekilde yayınlanmaya başlanmıştır.

1960lı ve 1970li yıllar İslam tarihçiliğinin tasavvuf ve mezhepler gibi daha özel ilgi alanlarına yöneldiği bir dönem olmuştur. M. Reşid Rıza el-Hüseyini'nin *İslam'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri*, Muhammed Ebu Zehra'nın *İslam'da Fıkhi Mezhepler Tarihi* gibi birçok eser bu dönemde Türkçeye kazandırılmıştır.

1980'den sonra İslam ile ilgili yayınların tarihi, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, idari ve hukuki pek çok alanda çeşitlendiği ve birçok eser yayımlandığı görülmektedir. 1980'den sonra ki çeviri yayınlarda, Batılı akademisyen ve Oryantalistlerin eserlerinin daha çok yer bulduğu ve bu eserlerde savunulan tezlerin İslam anlayışlarının çeşitliliğinin de göze çarpmaktadır. Bu açıdan Robert Mantran'ın *İslamın Yayılış Tarihi* adı eserinin Türkçeye tercüme edilmiş olması önemlidir.²⁴ 1995 yılında Bernard Lewis'in *Haşşiler: Ortaçağ İslam Dünyasında Terörizm ve Siyaset* eseri Türkçeye çevrilmiştir. 1993 yılında ise G. Edmund Von Grunebaum'un *İslamiyet* adlı eseri Esat Mermi Erendor tarafından tercüme edilerek üç cilt halinde basılmıştır.²⁵

²⁴ Mantran, R., **İslamın Yayılış Tarihi (7-11.yy.)**, (çev. İ. Kayacioğlu), Ank.,1981.

²⁵ Grunebaum, G. E. Von, **İslamiyet**, (çev. E. M. Erendor), 3 c., Bilgi Yay., Ank., 1993-1999.

Cumhuriyetten önce ortaya konan İslam tarihi çalışmalarına bakıldığında İslam tarihi yazarlarının eserlerinde genellikle Türk İslam devletlerinden bahsettikleri fakat İslamiyet'ten önce Türklerden veya Müslüman olmayan Türklerden bahsedilmediği görülmektedir. Bunun nedeni Cumhuriyet dönemine kadar Türk tarihinin İslam tarihinin bir parçası olarak algılanması ve araştırmaların da aynı tutum içerisinde ele alınmış olmasıdır. Bu tutum Cumhuriyet döneminde de bir süre devam etmiştir. İslam tarihine yönelik eserlerin hemen hemen tümünün yazarları ise 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın içinde bulunduğu mevcut durumdan kurtarma düşüncesiyle şekillenen İslamcılık akımının etkisinde olan kişilerdir.²⁶

Türkiye'de İslam tarihi araştırmaların genel karakteristiklerinden biri bu alanda ilahiyatçıların eserlerinin yoğunlukta olmasıdır. Bunun nedeni Türkiye'de akademik anlamda İslam tarihi araştırmalarının neredeyse tümüyle İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerine bırakılmış bir alan haline gelmesidir. Ancak İnalcık'ın da belirttiği gibi hem genel olarak İslâm dini hem de İslam tarihi araştırmalarını bilimsel bir temele oturtmak İlahiyat Fakültelerinin açılışıyla mümkün olmuştur.²⁷ Basılan birçok İslam tarihi çalışması da yine İlahiyat fakültelerinde okutulmak üzere yayınlanmıştır.

Tarihçilerimizin bu alana pek fazla eğilmemesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan biri dil sorunudur. Tarih boyunca İslam toplumlarının yayıldıkları alandaki temasta buldukları toplumların ve İslam toplumuna mensup toplulukların konuştukları dil çeşitliliği göz önüne alındığında, bu alanda araştırma yapabilecek yetişmiş bir elemanın söz konusu dillerden en az birkaç tanesine hâkim olması gerekmektedir.²⁸

Tarihçilerin İslam tarihi alanına olan ilgisizliklerinden biri de bu alanın sadece bir din tarihi olarak algılanmasıdır. Bu yanlışlığa çoğu zaman kimi tarihçiler ve ilahiyatçılar tarafından ortaya konan çalışmalarda sık sık rastlamaktayız. İslam

---

²⁶ Yinanç, a.g.m., s.585.

²⁷ İnalcık, a.g.m., s.36.

²⁸ Önkal, A., "İslam Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler", **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun, 27-30 Haziran 1989)**, Samsun, 1989, s.78-79.

tarihi adlı birçok eser genel olarak Muhammed peygamber ve dört halife dönemiyle sınırlandırılmış bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Biraz daha geniş olarak kimi eserler Abbasi ve Emevi dönemlerini de kapsamaktadır. Bu çalışmaların en çok göze çarpan özelliği ise içeriklerinde sosyal tarihten ziyade siyasal tarihe önem verilmiş olmasıdır. Bu karşın Batılı tarihçiler ve sosyologların ortaya koydukları çalışmalar daha geniş bir perspektife sahiptir.

İslam tarihi araştırmalarının özelliklerinden bir diğeri Kuran'a ve hadislere dayanmasıdır. Kuran ve hadislere dayalı çalışmalar ve diğeri yazılı kaynaklardan yararlanılarak meydana getirilen eserlerde dahi yorumlamadan ziyade rivayet ve olguların aktarılması ön plandadır. Hem Türkiye'de hem de dünyada İslam tarihi araştırmalarının genel özelliklerinden biri de araştırmaların bir çok çalışmanın Oryantalistlerin, İslam üzerine yazıp çizdiklerine bir tepki olarak ortaya konulmuş olmasıdır.

Türkiye'de İslam'ın yazılı tarihini ve bu tarihin dayandığı kaynakları bir tarihsel bir yöntem sorunu içerisinde ele alan araştırmalar da son yıllarda artmasına rağmen oldukça azdır. Bunlardan ilki Şemsettin Günaltay'ın 1923 yılında kaleme almış olduğu *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler* adlı çalışmadır.²⁹ Bunu Sabri Hizmetli'nin *İslam Tarihçiliği Üzerine* ve Ramazan Şeşen'in *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* adlı önemli çalışmalar takip etmiştir. İmadüddin Halil'in *İslamın Tarih Yorumu* Ahmet Ağırakça, *İslam Tarihi Bir Yöntem Araştırması* Ubeydullah Dalar, Seyyide İsmail Kaşif'in *İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları* adlı eseri Prof. Dr. Mehmet Şeker, Rıza Savaş ve Ramazan Şimşek, Stephen Humphreys'in *İslam Tarihi Metodolojisi* Murtaza Bedir ve Fuat Aydın tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.³⁰ Ayrıca İslam tarihine yönelik bibliyografya çalışmaları oldukça azdır. Bu bibliyografya çalışmalarından en

---

²⁹ Günaltay, Ş., **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, (haz. Y. Kanar), Endülüs Yay., İst., 1991.

³⁰ Hizmetli, S., **İslam Tarihçiliği Üzerine**, DİB Yay., Ank., 1991; Şeşen, R., **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İSAR Yay., İst., 1998; İmadüddin Halil, **İslam'ın Tarih Yorumu**, (çev. A. Ağırakça), Risale Yay., İst., 1998, **İslam Tarihi Bir Yöntem Araştırması**, (çev. U. Dalar), İnsan Yay., İst., 1985; Kaşif, S. İ., **İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları**, (çev. M. Şeker, R. Savaş, R. Şimşek), İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İzmir, 1997; Humphreys, R. S., **İslam Tarihi Metodolojisi**, (çev. M. Bedir – F. Aydın), Litera Yay., İst., 2004.

önemlisi Enise Yener'in *Türkiye'de Dinler Tarihi ve İslam Dinine Ait Bir Bibliyografya Denemesi*'dir.³¹

Türkiye'de, yurt dışında yapılmış İslam tarihi incelemeleri de yeterince detaylı bilinmemektedir. Türkiye'de yapılmış İslam Tarihi araştırmalarına yönelik herhangi bir inceleme bulunmamasına rağmen Sosyet Rusya'da yapılmış İslam tarihi araştırmaları üzerine N. A. Simirnov'un incelemesi Arif Berberoğlu tarafından tercüme edilerek yayınlanmıştır.³²

Türkiye'de İslam tarihi alanında yapılan araştırmaların gelişimine bakıldığında telif ve tercüme eser olarak kimi akademik anlamda birçok araştırmanın mevcut ve İslam tarihi araştırmalarının yoğun olduğu görülmektedir. Fakat İslam tarihi araştırmalarının çoğu dil yönünden halka yönelik değildir. Ağır Arapça ve Farsça ifadelerle örülü metinlerden oluşan bu çalışmalar İslam tarihine olan ilgiyi kısıtlamaktadır.³³

Tüm bunların yanı sıra çeşitli siyasal dini grupların, illegal örgütlerin ve tarikat vakıflarının da İslam tarihi üzerine hikâyelerle örülü yalan yanlış birçok gerçek dışı tarihsel bilginin yer aldığı kitaplar veya daha küçük kapsamlı broşürler de yayınlanmıştır.

2. 2. Selçuklu Tarihi Araştırmaları

Anadolu Selçukluları hakkındaki ilk bilimsel araştırmalar Hollandalı bilim adamı T. Houtsma tarafından 1902'de Fars ve Türk Vakayinamelerinin yayınlanmasıyla başladı.³⁴ Bu vakayinameler Anadolu Selçuklu tarihini gözler önüne

---

³¹ Yener, E., **Türkiye'de Dinler Tarihi ve İslam Dinine Ait Bir Bibliyografya Denemesi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ank., 1963.

³² Simirnov, N., **Sovyet Rusya'da İslam Tarihi İncelemeleri**, (çev. A. Berberoğlu), Evrensel Basım Yayın, İst., 2005.

³³ Çetin, O., "İslam Tarihi Araştırmalarının Halka Yansımada Karşılaşılan Problemler", **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun, 27-30 Haziran 1989)**, Samsun, 1989, s.96.

³⁴ Houtsma, T., **Recueil de textes relatives a l'histoire des Seldjoudides**, vol III, **Histoire des Seldjoudides d'Asie Minure d'après Ibn-Bibi**, Leiden, 1902; vol IV, **Histoire des Seldjoudides**

seren birincil kaynaklar olması nedeniyle oldukça önemliydi. Anadolu Selçuklularının mimari alanda yazıtlarını araştıran ilk bilim adamı ise Ş. Teksyedi. Kendisinden sonra Cl. Huart, Anadolu seyahati sırasında uğradığı Konya’da Anadolu Selçuklu yazıtlarını bir araya getirmeye çalışmıştır. Söz konusu yazıtların planlı bir şekilde bir araya getirilmesi ve incelenmesi ise 1910 yılından itibaren İsviçreli bilim adamı Max von Berchem tarafından gerçekleştirilmiştir. Türklerin Anadolu’ya yerleşimlerini sistemli bir şekilde inceleyen ilk tarihçi J. Laurent’tir. Bizans kaynakların temel alan incelemesi 1918 senesinde yayınlanmıştır.³⁵ 1938 yılında Mawlawi Fadl Sanaullah tarafından Selçuklu sultanı Melikşah’ın ölümünün ardından Selçuklu imparatorluğun maruz kaldığı siyasi buhranı ele aldığı *The Decline of the Seljuqid Empire* adlı eseri basılmıştır. Anadolu Selçukluları hakkında ilk önemli deneme ise V. Gordlevski tarafından 1941 yılında Moskova’da yayınlanmış, 1961’te ise Tamara Talbot Rice’in Anadolu Selçukluları incelemesi İngiltere’de neşredilmiştir.³⁶ Yakın Doğu İslam tarihi uzmanı Claude Cahen, araştırmalarının bir kısmını Selçuklu tarihine ayırmıştır. Selçuklular hakkında belirli bir dönem üzerine yoğunlaşmayan bu çalışmaları neticesinde 1968’te Osmanlılar öncesi Anadolu’yu ele aldığı *Pre-Ottoman Turkey* adlı eserini yayınlamıştır.³⁷

2.2.1. Türkiye’de Selçuklu Tarihi Araştırmalarının Gelişimi

Türkiye’de 1908 Meşrutiyet döneminin ardından, Türk milliyetçiliği Osmanlı aydınları arasında hızla yayıldı. Bunun sonucunda geçmişte Anadolu’da kurulmuş bulunan küçük büyük devletlerin tarihine ilgi de arttı. Bu etki 1909’da kurulan *Tarih-i Osmanî Encümeni* araştırma ve yayınlarında açıkça fark edilmekteydi. Encümenin çalışmalarında Anadolu’da Selçuklular ve 13.-14. yüzyıllarda kurulan beylikler tarihine ait kaynaklar araştırma konularını olmuştur. Bu

---

d’Asie Mineure d’après l’Abrégé du Seldjouknameh d’Ibn-Bibi, Leiden, 1902; Gordlevski, V., **Anadolu Selçuklu Devleti**, (çev. A. Yaran), Onur Yay., Ank., 1988, s.11, 24.

³⁵ Laurent, J., **Byzance et les Turcs Seldjoukides dans l’Asie Occidentale Jusqu’en 1081**, Nancy, 1918; Köymen, M. A., **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yay., 4.b., Ank., 2004, s.285-286.

³⁶ Sanaullah, M. F., **The Decline of the Seljuqid Empire**, Calcutta, 1938; Rice, T. T., **The Seljuks in Asia Minor**, Thames & Hudson, Londra, 1961; Gordlevski’nin eseri 1988 yılında Türkçe’ye çevrilmiştir. Gordlevski, V., **Anadolu Selçuklu Devleti**, Onur Yay., Ank., 1988, s.23-24; Turan, O., **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, Boğaziçi Yay., 8.b., İst., 1999, s.46.

³⁷ Cahen, C., **Pre-Ottoman Turkey**, Londra, 1968. Cahen’in bu eseri Türkçeye çevrilmiştir. **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, (çev. Y. Moran), İst., 1976; Turan, a.g.e., s.41.

kurumda Anadolu Selçukluları ve beylikler tarihi incelemelerine Halil Edhem'in çalışmaları öncülük etmektedir. İstanbul Müzeler Müdürlüğü yaptığı sırada Max von Berchem ile birlikte çalışan Halil Edhem, bu dönem kitabeler üzerinde olduğu gibi Türkiye'de nümizmatik araştırmalarını bilim metotlarına göre kurulmasını sağlayan ve yayın yapan ilk kişi olmuştur. Edhem, 1918 yılında Selçuklu tarihiyle ilgili Kayseri kitabeleri üzerine bir monografi yayınlamıştır. Encümen adına Anadolu kitabeleri üzerinde araştırmalar yapan bir diğer isim ise Ahmed Tevhîd'dir. Ahmed Tevhid, Anadolu Beylikleri üzerine makaleleriyle birlikte onların kitabelerini de yayınlamıştır.³⁸

Selçuklu tarihçilerimizden İbrahim Kafesoğlu'na göre Türkiye'de Selçuklu tarihçiliğinin gelişimini üç devrede ele almak mümkündür. Birinci evre M. Fuat Köprülü ve M. Halil Yinanç'ın araştırmalarını yürüttüğü dönemdir.

Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, Selçuklu tarihi üzerine araştırmalarının ilk ürünü Anadolu Selçuklularının devlet ve toplum yapısı üzerine 1915 yılında *Milli Tetebbular Mecmuasında* yayınlanan "Selçukiler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti" adlı makalesidir. Ardından Avrupa'nın pek çok dergisinde yayınlanan makaleleriyle Anadolu'nun Osmanlı öncesi tarihi hakkında araştırmalarına devam etmiştir. 1918'de kaleme aldığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eseri ve 1921'de Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuasında yayınlanan "Anadolu'da İslâmiyet" adlı makalesi Türkiye'de Selçuklu tarihi araştırmalarının başlaması açısından önemlidir. Köprülü'yü bu alana yönelten ana etken kendisinin Türk kültürünün temellerini Osmanlı öncesi Anadolu tarihinde bulma ve bu sürekliliği ortaya çıkarma düşüncesiydi. Prof. Köprülü'nün, bu alandaki çok yönlü çalışmaları Osmanlı öncesi Anadolu tarihi alanında çığır açmıştır. Siyasal, toplumsal, ekonomik, dinsel vb. çözümlenmeleriyle Selçuklu ve beylikler dönemi Anadolu tarihini incelemiştir. Selçuklular üzerine araştırmalarına Cumhuriyetten önce başlayan Köprülü'nün araştırmalarında ağırlıklı tema kültürdür. Köprülü'nün 1923 yılında

---

³⁸ Gordlevski, a.g.e., s.23-25; Ahmed Tevhid, "Bursa'da En Eski Kitabe", *TOEM*, sa. 89; "Antalya'da Kitabelere Dair", *TOEM*, sa.116; "Antalya Surları Kitabeleri", *TOEM*, sa. 119; "Konya Müzesinde İki Kitâbe", *TOEM*, sa. 120; İnalçık, H., "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları I Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler**, c.1, TTK, Ank., s.4-5.

yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin birinci cildi *Anadolu İstilasına Kadar Türkler* adlı çalışmasının hemen hemen yarısını Selçuklu tarih ve kültürü oluşturmaktaydı.³⁹ Bu eserinin ardından kaleme aldığı çeşitli makalelerle Selçuklu edebiyatı, Selçuklu imparatorluk ve devletlerinin idari, mali, askeri, dini teşkilat ve kuruluşlarını incelemiş ve bu konulara ışık tutmuştur. M. Fuat Köprülü tarafından 1931 yılında yayımlanan *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar* adlı makalesi yalnızca Bizans'ın Osmanlı devlet teşkilatına etkisi hakkındaki yaygın kanı ve tezleri çürütmesinin yanı sıra Anadolu Selçuklu kurumlarının genel karakteristiklerini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Atatürk'ün teşvikiyle Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Tarihi kürsüsü başkanlığını üstlenen Köprülü, 1943 yılında *Belleten*'de yayımlanan "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları" adlı araştırması, bu alandaki araştırmaların ilerlemesine yardımcı olan önemli çalışmalardan biridir.⁴⁰

Mükrimin Halil Yinanç ise, üniversitede Selçuklular hakkında dersler vermekle birlikte araştırmalarında Büyük Selçuklu tarihinin batıya doğru gelişme dönemi ve Anadolu tarihine ağırlık vermiştir. Araştırmalarında siyasi olaylar üzerinde duran Yinanç'ın çalışmaları Selçuklu çağının siyasi faaliyetlerinin gün yüzüne çıkartılması bakımından önemliydi. Kimi makale ve tebliğleriyle Selçuklu tarihi araştırmaları sürmüş olan Yinanç, Selçuklulara ait tarihi kaynakları ve Selçuklu tarihi ile ilgili Arap, Fars, Bizans, Ermeni, Gürcü, Süryani kaynaklarını oldukça iyi tanımaktaydı. Kafesoğlu bu sayede Yinanç'ın ortaya çıkarttığı çalışmaların kendisinden sonra Anadolu'nun fethi ile ilgilenen araştırmacılar tarafından aşılamadığı kanısındadır. Yinanç'ın Selçuklu incelemelerinde ortaya çıkan görüntü Selçuklu topluluğunun siyasi ve sosyal gelişimini, İslam tarihinin akışı içerisinde, İslami değerler içerisinde anlamlandırmak gerektiği idi. Yinanç'ın ortaya koyduğu çalışmalar Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri sürecinin siyasi, askeri olaylar çerçevesini oluşturdu.⁴¹ Yinanç'ın Selçuklular üzerine "Anonim Tarih-i Al-i Selçuk", "Anadolu Selçukileri Tarihine ait Bazı Kaynaklar" başlıklı makalelerinin yanı sıra

³⁹ Berktaş, H., *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kaynak Yay., İst., 1983, s.47.

⁴⁰ Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII, s. 379-522; Kafesoğlu, "Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği", *Cumhuriyet'in 50. Yılına Armağan*, İÜEF Yay., İst., 1973, s.84-85; İnalçık, a.g.m., s.27; Turan, a.g.e., s.39.

⁴¹ Kafesoğlu, a.g.m., s.85-86; Turan, a.g.e., s.40.

sekiz cilt olarak planlandığı halde ancak 1 cildini yazabildiği *Türkiye Tarihi* adlı çalışmasının bu ilk cildi Selçuklulara ayrılmıştır.⁴²

Selçuklu tarihçiliğinin bu ilk evresinde Halil Edhem'in teşvikiyle İ.H. Uzunçarşılı Anadolu Beyliklerine ait kitabelere dayanarak Anadolu Beylikleri tarihi üzerinde makaleler kaleme almıştır. Ardından 1937'de *Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat* adlı eserini yayınladı. Bu sayede Halil Edhem'in ilk kez bölge ve şehir tarihi incelemelerinin de öncülüğünü yapmış oldu. Asıl ilgi ve uzmanlık alanını Osmanlı tarihi oluşturan Uzunçarşılı, Osmanlı öncesi Selçuklu devletleri, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri, İlhanlılar ve Memlûklularını ele aldığı *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Methal* adlı eserini 1941'de kaleme aldı.⁴³

Yine bu dönemde doğrudan Selçuklu tarihi incelemelerinde bulunmasa da, aslen Orta Asya tarihiyle ilgilenen Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın araştırmalarının Selçuklu tarihçiliği içinde önemli bir yeri vardır. *Umumi Türk Tarihine Giriş*, adlı eserinin yanı sıra "İlhanlılar devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti" ve Hazarlara ilişkin araştırmaları Selçuklu tarihi ile ilgili çalışmaları arasındadır.⁴⁴

Türkiye'de Selçuklu tarihçiliğinin ilk evresini oluşturan Köprülü ve Yinanç döneminde, bu iki değerli tarihçinin Selçuklu araştırmaları, bu alanın ilk bilimsel eserleri olmuşlardır. Gerek öğrencileri gerekse Köprülü ve Yinanç'tan sonra bu alanda araştırmalar yapan birçok tarihçiye de onların izinden gitmişlerdir. Fakat Selçuklu Tarihçiliği esas şeklini bundan sonra Köprülü'nün öğrencilerinin çalışmaları neticesinde alacaktır. Türkiye'de Selçuklu tarihçiliğinin bu ikinci devresini Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Mehmet Altan Köymen ve Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun araştırmaları oluşturmaktadır.

---

⁴² Yinanç, M. H., **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I Anadolu'nun Fethi**, İstanbul Üniversitesi Yay., İst., 1944.

⁴³ Turan, a.g.e., s.42-45; İnalçık, a.g.m., s.5.

⁴⁴ Turan, a.g.e., s.40, dp.80.

1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Ortaçağ tarihi kürsüsünde öğrenimine başlayan Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün başkanı olduğu bu kürsünün ilk öğrencileri arasındadır. Fransızca, İngilizce, Arapça ve Farsça'ya hakim olan Turan'nun ilk bilimsel çalışmaları Orta Asya Türk tarihine yöneliktir. 1941 yılında *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi* adlı araştırmasıyla doktora, 1943 senesinde ise *Ortazaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar* adlı çalışmasıyla da doçentlik unvanlarını almıştır. 1954 yılında profesörlüğe yükselen Turan'ın Selçuklu tarihiyle ilk çalışması, 1944'te Kerim'üddin Aksarayi'in Farsça *Müsameret'ül-Ahbar* adlı eserinin tercümesidir. Bundan sonra Turan'ın çalışmaları Anadolu Selçuklu tarihi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu alandaki çalışmaları ise, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar* (1958), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti* (1965), *Selçuklular Zamanında Türkiye* (1971), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (1973) adlı eserlerdir. Araştırmalarının büyük bir kısmı Anadolu'ya yönelik olan ilk tarihçi Osman Turan'ın 1971 yılında yayınladığı Anadolu Selçuklularının siyasi tarihini konu edinen *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eseri Anadolu'nun Selçuklu çağına ait yazılmış en detaylı eserdir. Turan, 1965 yılında İslam Ansiklopedisi "Selçuklular" maddesi olarak yayınlanması için geniş bir makale kaleme almıştır. Fakat kurulunun kararıyla söz konusu maddenin yazımı kendisinden alınıp Kafesoğlu'na verilmiştir.⁴⁵ Bu gelişmenin ardından Turan aynı yıl ansiklopedi için hazırlamış olduğu makalesini daha da genişleterek *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti* adıyla yayınlamıştır. Turan'ın bu eserinde Türklerin dünya ve İslam tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Kafesoğlu, olayların değerlendirilmesi, kaynakların tenkidi ve tarihi çıkarımlar açısından eserinde eksiklikler görüldüğü kanısındadır ve bu durumu Turan'ın siyasetle ilgilendiği zamanda yapılan araştırmaları takip etmekten uzak kalmasına bağlamaktadır.⁴⁶

---

⁴⁵ Turan, O., "Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle", **Bellekten**, XXIX/116, 1965, s.639-660.

⁴⁶ Kafesoğlu, a.g.m., s.86-87; Başar, F., "Prof. Dr. Osman Turan Selçuklu Türkiye'sini Araştıran İlk İsim", **Popüler Tarih**, sa.69, Mayıs 2006, s.48-53.

Ayrıca 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu Selçuklu devletinin sosyal ve hukuki yönlerini inceleyen Turan'ın, Selçuklu vakfiyeleri ve kervansarayları üzerine makaleleri bulunmaktadır. Prof. Dr. Osman Turan'ın uzun zaman üzerinde çalıştığı *Selçuklu Devri İktisadi Hayatı* adlı araştırmasını tamamlamasına ömrü vefa etmemiştir. Osman Turan sadece Türkiye'de değil Avrupa'da da Selçuklular özellikle de Anadolu Selçukluları üzerine önde gelen en önemli uzmanlardandı. Öyle ki Cambridge İslam Tarihinin Anadolu Selçukluları ve Beylikleri bölümü Prof. Osman Turan tarafından kaleme alınmıştır.⁴⁷

Selçuklu tarihi üzerine araştırmalarda bulunmuş bir diğer tarihçimiz ise Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'dir. 1943 yılında *Kirman Selçukluları* adlı araştırmasıyla doktorasını tamamlayan Köymen, Selçuklu tarihi üzerine birçok makale ve eser kaleme almıştır. Prof. Dr. Köymen, 1947'de "Büyük Selçuklu Tarihi'nde Oğuz İsyanı", "Büyük Selçuklu Tarihinde Oğuz İstilasası"; 1951 senesinde "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar" adlı makalelerinin ardından 1954 yılında, Sultan Sencer saltanatı olaylarını içeren *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II. İmparatorluk Devri* adlı eserini yayınlamıştır. Genel olarak araştırmalarında Selçuklunun doğuş ve büyüme safhalarını inceleyen Prof. Köymen, çalışmalarında siyasi tarih çerçevesi dışına çıkamamış ve Osman Turan'ın da belirttiği üzere pek çok önemli noktayı göz ardı etmiştir.⁴⁸

1963 yılında Selçuklu tarihini kuruluşundan yıkılışına kadar konu edindiği *Selçuklu Devri Türk Tarihi* adlı eserinin ardından, Selçuklunun toplumsal ve siyasi yapısını vurgulayan "Sultan Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı", "Sultan Alp Arslan Zamanı Askeri Teşkilatı", "Alp Arslan Zamanı Türk Evi, Türk Beslenme Sistemi, Türk Giyim Kuşamı", "Alp Arslan Zamanı Toplum Hayatı" başlıklı makalelerini yayınlamıştır.⁴⁹

---

⁴⁷ Köymen, M. A., "Prof. Dr. Osman Turan'ın Ardından", **Tercüman**, 2 Şubat 1978.

⁴⁸ Kafesoğlu, a.g.m., s.87-88; Turan, a.g.e., 45.

⁴⁹ Kafesoğlu, a.g.m., s.88.

Selçuklu Tarihi alanında uzman bir diğeri tarihçimiz Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'dur. Kafesoğlu, Hungaroloji öğrenimini tamamlamasının ardından 1945 yılında Mükrimin Halil Yinanç ile Selçuklu tarihi araştırmalarına başlamıştır. 1949 yılında *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu* adlı doktora çalışmasıyla Selçuklu tarihinde ilk monografiyi oluşturan Prof. Kafesoğlu, 1956 senesinde de *Harzemşahlar Devleti Tarihi* adlı araştırmasıyla doçentlik unvanı almıştır. Kafesoğlu adı geçen doçentlik teziyle Irak ve Horasan Selçukluları siyasi tarihine de değinmiştir.⁵⁰ Turan'a göre çalışmalarının Anadolu ayağında hocası M. H. Yinanç'ın çalışmalarını ve metodunu takip eden Kafesoğlu, değerlendirmelerinde Yinanç'la aynı hatalara düşmektedir.⁵¹

1953-1955 yılları arasında "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti", "Selçuklu Ailesinin Menşei Hakkında", Selçuk'un Oğulları ve Torunları" adlı makaleleriyle Selçuklunun ilk devirlerine ait araştırmalarda bulunan Kafesoğlu'nun Selçuklular üzerine ortaya çıkardığı en önemli çalışmalardan biri İslam Ansiklopedisi için kaleme aldığı "Selçuklular" maddesidir.⁵² Söz konusu makale, ansiklopedinin yayın kurulu üyesi Ahmed Ateş'in de müdahil olduğu Osman Turan ve İbrahim Kafesoğlu arasında bir anlaşmazlığa neden olmuştur. "Selçuklular" maddesinin daha önce kendisinden istendiğini belirten Turan, Kafesoğlu'nun çalışmasının kendi yazdığı makalesinden intihallerle ortaya çıkarıldığını iddia etmiştir. Kafesoğlu ise makalenin tamamen kendisine ait ve Turan'ın iddiasının gerçek dışı olduğunu belirtmiştir.⁵³

---

⁵⁰ Kafesoğlu, a.g.m., s.88.

⁵¹ Turan, a.g.m., s.643; a.g.e., s.45.

⁵² Kafesoğlu, "Selçuklular", **İA**, c.10, MEB Yay., Eskişehir, 2001, s.353-416.

⁵³ Turan, "Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle (İslam Ansiklopedisindeki İ. Kafesoğlu'nun Selçuklular Makalesi)", **Bellekten**, XXIX/116, 1965, s.639-660; Ateş, A., "Prof. Dr. Osman Turan'ın Yazısı Dolayısı İle Bir Açıklama", **Bellekten**, XXX/119, 1966, s.459-466; Kafesoğlu, "Prof. Osman Turan'ın Tenkid Yazısı Dolayısıyla Selçuklu Tarihi Meselelerine Toplu Bir Bakış", **Bellekten**, XXX/119, 1966, s. 467-479.

Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu tarihi araştırmalarının ardından kendisinin ifadesiyle *Selçuklular dahil, sonraki Türk tarih ve medeniyetini kavrayabilmek için zaruret hissettiği milli tarihin temel problemlerine inmek gayesiyle Asya Türk kültürü konularına intikal etmiştir.*⁵⁴

Türkiye’de Selçuklu tarihçiliğinin üçüncü ve son evresini ise Prof. Dr. Faruk Sümer, Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Erdoğan Merçil, Prof. Dr. Nejat Kaymaz ve diğer tarihçilerimizin çalışmaları şekillendirmektedir. Osman Turan’ın belirttiği üzere, Oğuzların kökeni üzerine yaptığı araştırmalarla Selçuklu tarihi için değerli çalışmalar ortaya koyan Faruk Sümer, 1980 yılında *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları* adlı çalışmasını yayınlamıştır.⁵⁵

Selçuklular döneminde Doğu Anadolu’da kurulan beylikler üzerine de incelemelerde bulunan Faruk Sümer, 1971 yılında Ali Sevim ile birlikte *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)* adlı araştırmasının sonrasında, 1985’te Selçuklu ticari hayatını incelediği *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletler Arası Büyük Bir Fuar* başlıklı eserini yayınlamıştır.⁵⁶

Prof. Dr. Ali Sevim ise 1965 yılında meydana getirdiği *Suriye Selçukluları* adlı çalışmasıyla daha önce hakkında bir inceleme bulunmayan Suriye Selçukluları tarihini aydınlatmış ve bu eserini oluştururken Arapça Selçuklu kaynaklarından da yararlanmışır. Sevim’in Selçuklu tarihi üzerine diğer önemli çalışmaları ise *Malazgirt Meydan Savaşı* (1971), *Selçuklu-Ermeni İlişkileri* (1983), *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi* (1983), *Ünlü Selçuklu Komutanları* (1990)’dır.⁵⁷

---

⁵⁴ Kafesoğlu, “Türkiye’de Selçuklu Tarihçiliği”, *Cumhuriyet’in 50. Yılına Armağan*, İÜEF Yay., İst., 1973, s.88.

⁵⁵ Sümer, F., *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İst., 1980; Turan, a.g.e., s.45-46.

⁵⁶ Sümer, F.- Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)*, TTK Yay., Ank., 1971; Sümer, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletler Arası Büyük Bir Fuar*, İst., 1985; *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, TTK Yay., Ank., 1998.

⁵⁷ Kafesoğlu, a.g.m., s.89; Sevim, A., *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK Yay., Ank., 1971; *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., Ank., 1983; *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yay., Ank., 1983; *Ünlü Selçuklu Komutanları*, TTK Yay., Ank., 1990.

11.-13. yüzyıllar arası hilafet, Gazneliler, Selçuklular, Karahanlılar ve Harezmsahlar tarihi üzerine Arap ve Fars kaynaklarının tercümelerini de yayınlayan Sevim, 1968'de 13. yüzyıl yazarlarında Sibr ibn el-Cavzi'nin *Mir'at üz-zaman* (Zamanın Aynası) adlı eserin 1056-1086 yılları arasında geçen, sultan Tuğrul ve Alparslan saltanatları, Selçuklu-Bizans mücadeleleri Malazgirt savaşı ve İmparator Diogen'in esir alınması, Selçukluların Suriye ve Filistin'i ele geçirmeleri, Abbasilerin Selçuklu veliahtları ile ilişkileri ve taht kavgaları vb. olayları kapsayan basılmamış kısımlarını yayınlamıştır.⁵⁸

Prof. Ali Sevim, Selçuklu tarihi için oldukça önemli kaynaklardan bir diğeri olan *Ravzatü'z-küttab ve Hadikatü'l-elbab* adlı eseri 1972'de Farsça aslından tercüme etmiştir. Konya sultanlığında yüksek rütbeli bir devlet görevlisi olan Sadr Abu Bekr İbn Zeki el-Konavi tarafından 1279 tarihinde hazırlanan eser, başkent şehir ve kültür hayatı, yönetimi ve çeşitli halk tabakalarının yaşantısı oldukça önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca yayınlanan metinlerin yorumları da eserde yer almıştır.⁵⁹

Ali Sevim ve Faruk Sümer gibi üçüncü kuşak Selçuklu tarihçilerimizden bir diğeri de Prof. Dr. Erdoğan Merçil'dir. Selçuklular üzerine kaynak bilgisi oldukça sağlam olan Prof. Merçil, Selçuklu tarihi hakkında birçok araştırma ve makale kaleme almıştır. Selçuklu tarihi, alanında en önemli çalışmaları *Kirman Selçukluları*, *Fars Atabegleri Salgurlular* ve *Türkiye Selçuklularında Meslekler, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi* adlı eserleridir.⁶⁰

Fars *Atabegleri Salgurlular* adlı çalışma Büyük Selçuklu devletinin çöküşünden sonra en önemli güçlerden biri olan Salgurlular ve atabeg devletleri tarihi üzerine yapılmış ilk monografidir. Ayrıca eserde İstanbul (Topkapı), Konya ve

---

⁵⁸ Buniyatov, Z. M., "Ortaçağları Araştıran Türk Tarihçilerinin Yeni Eserleri", **Bellekten**, sa.185, 1983, s.92.

⁵⁹ Buniyatov, a.g.m., s.92.

⁶⁰ Merçil, E., **Kirman Selçukluları**, TTK Yay., Ank., 1988; **Fars Atabegleri Salgurlular**, TTK Yay., Ank., 1991; **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, TTK Yay., Ank., 2000; **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, TTK Yay., Ank., 1995; Kafesoğlu, a.g.m., s.89.

diğer birkaç şehirde bulunan Arap ve Fars kaynaklarından ilk kez yararlanılmış ve bu kaynaklar ilk kez gün ışına çıkarılmıştır.⁶¹

Prof. Dr. Erdoğan Merçil, Gazneli devletinin kurucusu Sebuktegin'in oğlu sultan Mahmud'a öğütlerde bulunduğu *Pendnamesini* de Muhammet ibn Ali es-Şabankarain'in *Mecma el-ansap* adlı eserinin elyazmalarına ve İstanbul'da Süleymani ve Yeni Cami, Paris'te Bibliothèque Nationale'de bulunan metnine dayanarak Türkçeye kazandırmıştır. Pendname haricinde Türk tarihiyle ilgili bilimsel çalışmaları Avrupa dillerinden Türkçeye çeviren Merçil, Gazneliler ve Selçuklu tarihi üzerine birçok makale kaleme almıştır.⁶²

Selçuklu tarihi üzerine kimi incelemeler, Cumhuriyet öncesine aittir fakat Türkiye'de Selçuklu tarihi üzerine ilgi, Türk Tarih Tezinin, Türk ulusunun Osmanlılardan önceki çağlarının Anadolu tarihiyle birlikte araştırılması düşüncesi ile ortaya çıkmıştır.⁶³ 1930lu ve 1940lı yıllarda Anadolu Ortaçağı, Anadolu Selçuklu uygarlığı hemen hemen hiç bilinmemekteydi. Bu tarihlerde Anadolu Selçuklularının, kültürüyle diliyle Büyük Selçukluların bir devamı ve gelişmiş bir devlet yapısına sahip olduğu fikri tarih yazıcılığında henüz şekillenmemişti.⁶⁴

1946'da *Demokrat Parti*'nin kurulmasının ardından yeni iktidarın tarihe bakışı, Fuad Köprülü ve Nihal Atsız başta olmak üzere Ali Fuat Başgil ve sosyologlar Mümtaz Turhan, Z.F. Fındıkoğlu tarafından şekilleniyor ve temsil ediliyordu. Bu dönemde ortaya çıkan *Türk-İslâm Sentezi* daha sonraları Köprülü'nün öğrencileri Osman Turan ve İbrahim Kafesoğlu tarafından geliştirilmiştir. Türk-İslâm Sentezini kabul edenlere göre Anadolu, Türk milletinin öz kültürüydü. Anadolu'da kurulan tüm siyasi, sosyal ve kültürel yapılar da Orta Asya Türk toplum geleneklerinin, İslâm din ve medeniyetiyle kazandığı yeni bir kültür sentezinden oluşmaktaydı. Bu görüşü benimseyenler araştırmalarını Orta Asya ve Selçuklu Türk-

---

⁶¹ Buniyatov, a.g.m., s.90.

⁶² Buniyatov, a.g.m., s.91.

⁶³ Kafesoğlu, a.g.m., s.84-89.

⁶⁴ Berktaş, a.g.e., s.17.

İslâm devletleri üzerinde yoğunlaştırdılar. Bu nedenle Selçuklu tarihi incelemeleri genel olarak Anadolu Selçukluları üzerine odaklanmıştır.⁶⁵

5 Aralık 1966 tarihinde aralarında Türkiye'nin Selçuklu tarihinde uzman tarihçilerimiz Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Prof. Dr. Faruk Sümer ve Prof. Dr. Ali Sevim'in de bulunduğu sekiz bilim adamı tarafından *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü* Ankara'da kurulmuştur. Müteşebbis Heyeti üyeliğine O. Turan, M. A. Köymen, A. Sevim, F. Sümer, Emin Bilgiç, Haluk Karamağaralı, Baki Öğün ve Mehmet Önder'in seçildiği enstitünün başkanlığını Bilgiç, genel sekreterliğini ise Karamağaralı yürütmüştür. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde düzenlenen bir basın toplantısıyla enstitünün kuruluşu kamuoyuna duyurulmuştur. Yayın organlarında da yer bulan bu açıklamada enstitünün kuruluş amacı Selçuklu ve Beylikler döneminin siyasi, sosyal ve iktisadi tarihlerini, tüm kültür ve kurumlarıyla medeniyet eserlerini araştırmak, incelemek ve tanıtmak olarak açıklanmıştır.⁶⁶

Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsünün yayımlanmasına karar verdiği ilk yayın *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*dir. Kurulduğu ilk sene yayınına başlanan dergi önceleri yılda bir sayı olarak yayınlanmış ve 1969'dan itibaren düzenli olarak yayınlanmaya devam etmiştir. Derginin ardından çeşitli araştırma eserlerin, monografilerin yanı sıra 26 Ağustos 1971 tarihinde Malazgirt Savaşının 900. yıldönümü için çıkarılması ve yapılması düşünülen çalışmalar sıraya alınmıştır. Ayrıca Malazgirt Savaşının yıldönümü nedeniyle fikir eserleri, resim, marş, şiir yarışmaları vb. çeşitli ödüllü etkinlikler de yine enstitü tarafından düzenlenmiştir. 1970 tarihinde Selçuklu tarihi hakkında kısa bir bilgi vermek ve Türk sanatına ilgi uyandırmak için 7500 adet *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Takvimi* bastırılmıştır.⁶⁷ Fakat Malazgirt'in 900. yıldönümü sırasında ve sonraki birkaç yılda gösterilen Selçuklu tarihine gösterilen ilgi 1970lerin sonralarına doğru kaybolmaya

---

⁶⁵ İnalçık, a.g.m., s.65-66.

⁶⁶ "Haberler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sa.1, 1969, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, TTK Basımevi, Ank., 1970, s.241; Kafesoğlu, a.g.m., s.92.

⁶⁷ "Haberler", s.243-244; Kafesoğlu, a.g.m., s.92.

başlamış tarih araştırmaları Osmanlılar özellikle klasik dönem Osmanlı tarihi üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır.

Enstitünün kurulmasının ardından yönetim kurulunun aldığı bir kararla 3000er lira kuruluş ödeneği ile Konya'da *Orta Anadolu Araştırma Merkezi* ve Ahlat'ta *Doğu Anadolu Araştırma Merkezi* olmak üzere iki birim kurulmuştur. Orta Anadolu Araştırmalar Merkezi müdürlüğüne Faruk Sümer, Doğu Anadolu Araştırma Merkezi müdürlüğüne ise Haluk Karamağaralı getirilmiştir. Adı geçen iki araştırma merkezi buldukları coğrafyadaki Selçuklu mirası üzerine çalışmalar yürütmüşlerdir.⁶⁸

Selçuklu tarihi araştırmalarını destekleyen ve gelişmesine yardımcı olan bir diğer kurum Selçuk Üniversitesi bünyesinde kurulan *Selçuklu Araştırmaları Merkezi(SUSAM)* 'dir. İlk olarak 1973 tarihinde Mevlânâ Müzesinin karşısına *Mevlânâ Tetkikleri Enstitüsü* kurulur ve 17 Aralık 1973 günü Mevlânâ'nın 700. Vuslat Yıldönümü için düzenlenen Uluslararası Mevlânâ Kongresinde resmen açılır. Fakat enstitü araştırmacılara çalışmalarında herhangi bir şekilde yardımcı olabilecek şekilde faaliyete geçemez. 1978 yılında ise enstitü binası İl Halk Kütüphanesine dönüştürülür. 1979 yılında bu alanda araştırmaların gelişmesi için bir kuruma ihtiyacın olduğu kanısıyla Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde *Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü* kurulur. Fakat bu girişim de 6 Kasım 1981 tarihinde yürürlüğe giren Yüksek Öğretim Kanunu'ndan sonra fiiliyata geçmeden son bulur. Bu iki enstitü girişiminin sonuçsuz kalmasının ardından 1985 yılında Selçuk Üniversitesi bünyesinde *Selçuklu Araştırmaları Merkezi(SUSAM)* kurulmuştur. *Selçuklu Araştırmaları Merkezi*'nin amacı özelde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin öğretisi ve fikirleri genelde ise Selçuklu tarih, kültür ve medeniyeti konusunda araştırmalar ve kazı ve Selçuklu yapılarında restorasyon çalışmaları yapmak, bu doğrultuda bilimsel toplantılar düzenlemek ve ilgili yayınların basılmasını gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir. SUSAM, kuruluşundan itibaren bu amaçlar doğrultusunda çalışmalarına başlamıştır. Merkezin ilk kurucu başkanlığını Şerafeddin Gölcük tarafından yürütülür. Gölcük'ün ardından başkanlık görevi 1935-

---

⁶⁸ "Haberler", s.244-246.

1992 yılları arasında Yılmaz Önge yapmıştır. Önge'den sonra da bu görev Prof. Dr. Haşim Karpuz tarafından yürütülmektedir. İlk olarak Mevlânâ'nın ilim ve fikir dünyasını konusunda birçok bilimsel toplantılar düzenlenmiş daha sonraları araştırma alanları genişletilerek Selçuklu tarih, kültür ve medeniyeti, mimarlık, sanat tarihi konularında yüzey araştırmaları, kazı ve restorasyon çalışmaları yapmaya, bu konularda ulusal ve uluslar arası bilimsel toplantılar düzenlemeye başlanmıştır. Ayrıca merkez, önemli bir ihtisas kitaplığı da kurmuştur. İhtisas kitaplığımızdaki eserlerin çoğu Nimet Uzluk tarafından bağışlanan, Dr. Şehâbeddin Uzluk ve kardeşi Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk'a ait kitaplardır. Merkez bu bağıştan sonra İhtisas Kitaplığı ve Mevlânâ Kitaplığı olarak iki ayrı kütüphane oluşturmuş ve ardından çok sayıda belge, fotoğraf, negatif ve diadan oluşan bir arşiv meydana getirerek tüm kaynakları araştırmacıların kullanımına açmıştır.⁶⁹

SUSAM kuruluşundan tarihten itibaren Mevlâna ve Mevlevilik konusunda on ulusal, üç uluslararası, üç sempozyum, yedi panel ve dört konferans olmak üzere 27 bilimsel toplantı düzenlemiş ve bu etkinliklerin tebliğlerini yayınlamıştır. 1991 yılından bu yana düzenli olarak sürdürülen Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE tarafından başlatılmıştır. En son 2000 yılında I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi düzenlenmiştir.⁷⁰ Ayrıca Merkez amaçları doğrultusunda pek çok sergi⁷¹ ve restorasyon⁷² çalışmalarında da bulunmuştur.

---

⁶⁹ www.susam.selcuk.edu.tr son erişim tarihi 27.04.2006.

⁷⁰ 20-21 Mayıs 1991 – 1-2 Haziran 1992, I.-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri; 20-22 Mayıs 1993, III. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri; 25-26 Nisan 1994, IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri; 25-26 Nisan 1995, V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri; 16-17 Mayıs 1996, VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri; 30 Nisan-2 Mayıs 1998, VII. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri; 11-13 Ekim 2000, I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi.

⁷¹ Hz. Mevlânâ'nın Eserleri ve Mesnevi İle İlgili Yayınlar, Doç.Dr. Adnan Karaismailoğlu, 10-17 Aralık 1996, Fuar Kültür Merkezi; Hz. Mevlânâ ve Eserleriyle İlgili Yayınlar, Dr. Nuri Şimşekler, 10-17 Aralık 1998, Fuar Kültür Merkezi; Mevlevîlikle İlgili Fotoğraf ve Belgeler, Yard.Doç.Dr. Yakup Şafak - Arş.Gör. Sinan Taşdelen, 10-17 Aralık 1999, Fuar Kültür Merkezi; Fotoğraflarla Uzluk Ailesi (X. Millî Mevlana Kongresi kapsamında 2-3 Mayıs 2002, S.Ü. Süleyman Demirel Kültür Merkezi.

⁷² 1993 yılında Şerafeddin Sarnıcı, 1995'te Dokuzun Hanı, Sahip Ata Çifte Buzhanesi, Buzlukbaşı Sarnıcı (Ak Sarnıç) 1994'de Durunday Ana Sultan Sarnıcı, 1996'da ise Zazadin Han ve Obruk Hanı restorasyon çalışmaları SUSAM tarafından yürütülmüştür.

2.2.2. Cumhuriyet Dönemi Selçuklu Tarihi Alanında Tercüme Çalışmaları

Selçuklu tarihinin birincil kaynaklarına yönelik filolojik çalışmalar ve yayınlar oldukça ileri bir durumdadır.⁷³ Fakat Türkiye’de Selçuklu tarihinin birincil kaynaklarının çevirilerine baktığımızda ağırlıklı olarak Ortadoğu ve İslam kaynakları tercümelerinin yapıldığını görmekteyiz. 1932’de *Ahlat Kitabeleri* Abdürrahim Şerif Beygu, 1941’de İbni Bibi’nin Selçuknamesi *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi* adıyla M. Nuri Gençosman, 1943’de Al-İstifahani’nin *Zubdat al-Nusra ve Nuhbet al-kusta, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi* Kıvameddin Burslan ve Huseyni’nin *Ahbârud-Devleti’s-Selçukiyye*’si Necati Lugal, 1952’de *Anonim Tarih-i Al-i Selçuk* Mevlevilik üzerine çalışmalarıyla tanınan Feridun Nafiz Uzluk, 1956’da İbni Bibi’nin *El-Evamirü’l-Alaiyye fi’l-Umuri’l-Alâiyye*’si A. Erzi, 1960’da Reşideddin Fazullah, *Camiu’t-Tevarih*’i Ahmet Ateş, 1961 yılında Abu Bakr İbn al-zaki’nin *Anadolu Selçuklularına Ait Bir Eser Ravzatü’z-küttab ve Hadikatü’l-elbab* adlı yapıtı A. Sevim, 1973’te Ahmet Eflâki’nin *Ariflerin Menkıbeleri*, Tahsin Yazıcı, 1974’te Ahmed Fakih’in *Kitâbu Evsafı Mesâcidi’ş-şerife* eseri Hasibe Mazıoğlu, 1975’de İbn Fazlan’ın *Seyahatnamesi* Ramazan Şeşen, 1976’da Kamal al-din İbn al-Adim’in *Bugyat at-Talab fi Tarih Halab* eseri A. Sevim, 1977’de Ahmed B. Mahmud’un *Selçuknamesi*, Erdoğan Merçil, 1980 yılında Firdevsi-i Rumi’nin *Kutb-name* adlı eseri İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoğlu, 1982’de *İbnü’l-Adim Bugyetü’l-taleb fi Tarih Haleb*’ten seçmeler A. Sevim, Nizamü’l-Mülk’ün *Siyasetnamesi* Mehmet Altay Köymen, 1987’de Ebu’l-Ferec’in *Tarihi Ömer Rıza Doğrul*, El-Belazuri’nin *Fütuhu’l Buldan* adlı eseri M. Fayda, İbnu’l-Esir,’in 12 ciltten oluşan eseri *El-Kamil fi’t-Tarih*, A. Özaydın ve A. Ağırakça, 1988’de *Azimi Tarihi*’nin Selçuklularla ilgili bölümleri Ali Sevim, Cuveyni’nin *Tarih-i Cihan-Guşası*, Mürsel Öztürk, Ebu’l Gazi Bahadır Han’ın *Şecere-i Terakimesi* M. Ergin, Tacü’s-Selmani’nin *Tarihname* eseri Prof. Dr. İsmail Aka, 1989 yılında Aziz bin Erdeşir Esterabadi’nin *Bezm ü Rezm* adlı eseri Mürsel Öztürk, 1992’de *Meyyafarikin ve Amid Tarihi*, 1996’da İbni Bibi’nin Selçuknamesi *El-Evamirü’l-Alaiyye fi’l-Umuri’l-Alâiyye* Mürsel Öztürk, 2000 yılında ise Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi’nin *Müsameretü’l-Ahbar* adlı eseri yine

---

⁷³ Kafesoğlu, a.g.m., s.90.

Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.⁷⁴ Dolayısıyla ortaya çıkarılan araştırma eserlerin temel dayanaklarını bu kaynaklar oluşturmaktadır. Tercüme çalışmalarının yapıldığı yıllar göz önüne alındığında ise Meşrutiyet döneminin ardından birincil kaynaklar Türkçeye kazandırılmaya başlanmıştır. İlk tercüme çalışmalarından biri de Birinci Dünya savaşı öncesi, Dilbilimci Necip Asım tarafından yapılmıştır. Necip Asım, Topkapı Sarayında bulunan elyazmalarına göre 15.yy.ın ünlü yazarlarından Yazıcıoğlu Ali tarihinin yayın çalışmalarına başlamış fakat Bahriye Nezareti basımevindeki bu faaliyet kısa süre sonra durmuştur.⁷⁵

Selçuklu tarihinin Bizans kaynaklarına yeterince ehemmiyet verilmediği gibi bir müddet Ermeni ve Süryani kaynakları da göz ardı edilmiştir. Yakın zamanlarda Selçuklunun çağdaşı bu kaynaklar da Bizans tarihçilerimiz veya filoloji uzmanı araştırmacıların çalışmalarıyla Türkçeye kazandırılmaya başlanmıştır. TTK ve Türkiye'nin çeşitli fakültelerince yürütülmüş bulunan birincil kaynak çevirilerin en yoğun olduğu yıllar, araştırma eserlerin yayın sıklığında da görüldüğü gibi Cumhuriyet döneminde özellikle Türk-İslam Sentezci görüşün benimsendiği yıllarla artış görülmektedir. Birincil kaynak çevirileri 1970li ve 1980li yıllarda yoğunluk

---

⁷⁴ Beygu, Abdürrahim Şerif, **Ahlat Kitabeleri**, İst. 1932; İbni Bibi, **Anadolu Selçuki Devleti Tarihi**, (çev. M. Nuri Gençosman), Ank., Uzluk Basımevi, 1941; Al-İstifahani, **Zubdat al-Nusra ve Nuhbet al-kusta, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, (çev. Kıvameddin Burslan), Ank., 1943; Huseyni, **Ahbârud-Devleti's-Selçukiyye**, (çev. Necati Lugal), Ank., 1943; **Anonim Tarih-i Al-i Selçuk**, (haz. F. Nafiz Uzluk), Ank., 1952; İbni Bibi, **El-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alâiyye**, (yay. A. Erzi), Ank., 1956; Reşideddin Fazullah, **Camiu't-Tevarih**, (haz. Ahmet Ateş), Ank., 1960; Abu Bakr İbn al-zaki, **Anadolu Selçuklularına Ait Bir Eser Ravzatü'z-küttab ve Hadikatü'l-elbab**, (çev. A. Sevim), 1961; Ahmet Eflâki, **Ariflerin Menkibeleri**, I-II, (çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yay., İst., 1973; Ahmed Fakih, **Kitâbu Evsafi Mesâcidi's-şerife**, (haz. Hasibe Mazıoğlu), Ank., TDK Yay., 1974; İbn Fazlan, **Seyahatmane**, (çev. R. Şeşen), İst., 1975; Kamal al-din İbn al-Adim, **Bugyat at-Talab fi Tarih Halab**, (çev. A. Sevim), TTK Yay., Ank., 1976; Ahmed B. Mahmud, **Selçukname**, (haz. E. Merçil), İst. 1977; Firdevsi-i Rumi, **Kutb-name**, (haz. İbrahim Olgun-İsmet Parmaksızoğlu), Ank, TTK Yay., 1980; **Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l-Adim Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)**, (çev. A. Sevim), TTK Yay., Ank., 1982; Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname**, (haz. M. A. Köymen), Ank., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982; Ebu'l-Ferec, **Ebu'l Ferec Tarihi**, (çev. Ö. R. Doğrul), Ank., 1987; El-Belazuri, **Fütuhu'l Buldan**, (çev. M. Fayda), Ank., 1987; İbnu'l-Esir, **El-Kamil fi't-Tarih**, I-XII, (çev. A. Özaydın – A. Ağırakça), İst., 1987; **Azimi Tarihi Selçuklularla ilgili Bölümler (H. 430-538 – M. 1038/1039-1143/1144)**, (haz. Ali Sevim), TTK Yay., Ank., 1988; Cuveyni, **Tarih-i Cihan-Guşa**, (çev. M. Öztürk), Ank. 1999 Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1988; Ebu'l Gazi Bahadır Han, **Şecere-i Terakime**, (çev. M. Ergin), İst., (tarihsiz); Tacü's-Selmani, **Tarihname**, (çev. İsmail Aka), TTK Yay., Ank., 1988; Aziz bin Erdeşir Esterabadi, **Bezm ü Rezm**, (çev. M.Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1989; **Meyyafarikin ve Amid Tarihi**, Erzurum, 1992; İbni Bibi, **El-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alâiyye (Selçukname)**, I-II, (çev. Mürsel Öztürk), Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1996; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, **Müsameretü'l-Ahbar**, (çev. M. Öztürk), TTK Yay., Ank., 2000.

⁷⁵ Gordlevski, a.g.e., s.16.

kazanmıştır. Başta Ali Sevim ve Mürsel Öztürk'ün olmak üzere M. A. Köymen, Ömer Rıza Doğrul, Ramazan Şeşen, Erdoğan Merçil vd. kaynak tercümelemleri çalışmalarında bulunmuşlardır. Araştırma eser çevirileri ise oldukça azdır.⁷⁶

Türkiye Selçuklu tarihçilerimizin hemen hepsinin günlük olaylara yönelik yazıları ve siyasal yaşamdaki konumları göz önüne alındığında milliyetçi muhafazakâr ve Türk-İslam sentezini benimsemiş olduklarını görmekteyiz. Selçuklu tarihçilerimizin bu görüşü benimsemelerinde lisans öğrenimleri boyunca Orta Asya Türk Tarihi ve Türk-İslam tarihi ağırlıklı bir formasyon almış olmalarının etkili olduğu söylenebilir.⁷⁷ Bu konu üzerine Alman tarihçi Martin Stromeir, *Seldschkische Geschichte und Türkische Geschichtswissenschaft Die Seldschuken im Urteil Moderner Türkischer Historiker* adlı doktora tezi bulunmaktadır.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte parlayan Selçuklu tarihçiliği, sadece Türkiye'de değil tüm dünyada bu alanda yetkin ve tanınmış araştırmalar ortaya çıkarmıştır. Özellikle Osman Turan, Türkiye'de Selçuklu tarihçiliği alanında en yetkin araştırmaları ortaya koymuştur. Genel olarak tüm araştırmalar incelendiğinde Selçuklu tarihinin, kuruluş, imparatorluk ve çöküş evreleri içerisinde siyasi bir çerçevede yapılan çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Selçuklu tarihi, Selçuklu hükümdarlarının şahsiyetleri etrafında askeri, idari, iktisadi ve hukuki yönlerden ele alınırken kültür ve medeniyet üzerine incelemeler tarih çalışmalarında ikinci planda yer almıştır. Oysaki bunların yanı sıra Selçuklu sanat tarihi araştırmalarının oldukça yeterli bir külliyata sahip olduğunu görmekteyiz. J. Strzyovsky ve H. Gluck'un Türk sanatı üzerine genel incelemelerde bulunurken Van Berchem, Halil Edhem, A. Gabriel Orta ve Doğu Anadolu abideleri; Löytved ve F. Sarre Konya ve çevresi yapıları; R. Riemstahl Batı Anadolu mimarisi; Erdmann Selçuklu kervansarayları; E. Diez Selçuklu sanatı ve yapıtları üzerine araştırmalar yapmış önemli isimlerdir.

---

⁷⁶ Kafesoğlu, a.g.m., s.90.

⁷⁷ Yalansız, N., **1960'lı Yıllarda Türkiye'de Tarihçilik**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, İzmir, 1996.

Türkiye’de, O. Aslanapa, Ş. Yetkin, S. Ögel, Y. Önge Selçuklu sanatı; İbrahim Artuk ve Ş. Erel nümizmatik; Aldülbaki Gölpınarlı, T. Yazıcı, N. Keklik, Feridun Nafiz Uzluk, Kemal Erarslan ve M. Önder edebiyat ve tasavvuf; M. Mansuroğlu dil; Hilmi Ziya Ülken ise düşünce alanlarında pek çok yayınlı değerli incelemelerde bulunmuşlardır. Fakat tüm bu araştırmalara rağmen Selçuklu tarihçilerimizin çoğu bu önemli çalışmalardan yeterince yararlanmamaktadır.⁷⁸

2. 3. Bizans Tarihi Araştırmaları

Yıkılışıyla birlikte Batı’nın nazarında önemsenmeyen ve göz ardı edilen Bizans uzunca bir süre bu konumunu korudu. Rönesans ile birlikte Batılı bilginler, Klasik Grek ve Latin eserleri incelemeye başladıklarında Bizans yazını, amaca, yani Antik kaynağa ulaşmak için bir araç olarak değerlendirmeye aldılar. Bizans tarihini incelemeye değer gören ve önemseyen ilk bilgin 16. yüzyılda yaşamış olan Alman Hieronymus Wolf (1516-1580) idi. Zonaras ve 12. yüzyılda yaşamış Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates’in eserlerini yayınlayan Wolf’un çalışmaları birbirinden bağımsız ve bireysel yayınlar da olsa Bizans tarihinin tanınması ve ilgi görmesi bakımından önemli bir adımdı. Almanya’da Wolf’un yanı sıra W. Holzmann, D. Hoeschel, J. Leunclavius, Fransa’da D. Petau, Hollanda’da B. Vulcanius, J. Meursius, İtalya’da ise Yunan asıllı N. Alemannus ve L. Allatius tarafından Bizans tarihi ve hukuk metinleri Latinceye tercüme edilmiş fakat ötesine gidememiştir. Ayrıca Bizans arkeoloji üzerine çalışmalar da bu dönemde başlamış, Fransız Seyyah Pierre Gylli (Gyllius, 1490-1555) Bizans döneminde İstanbul üzerine *De Topographia Constantinopoleos* ve *De Bosporo Thracio* (Lyon, 1561) adlı iki eser yayınlamıştır. Avrupa’da başlangıcı 16. yüzyıla kadar uzanan Bizans tarihi çalışmalarının en önemli dönemeci ise 17. yüzyılda Fransa kralı XIV. Louis ve maliye bakanı Colbert’in himayesinde ve önce Labbe (1607-1667) ve sonra Du Cange idaresinde kaynak çevirilerinin neşriyle alınmıştır. Kardinal ve devlet adamı Richelieu tarafından teşkil edilen Louvre kraliyet matbaasında 1645-1711 yılları arasında Bizans tarihi kaynakların çevirileriyle başlayan, *Byzantinae Historiae*

---

⁷⁸ Turan, a.g.e., s.48; Kafesoğlu, a.g.m., s.91-92.

Scriptores Varii adıyla 42 ciltte⁷⁹ toparlanan Bizans kaynakları külliyyatı Bizantinolojinin temelini oluşturmuştur. Louvre küllüyyatı olarak da bilinen bu çalışma Labbe, Du Cange ile birlikte J. Goar, Ch. A. Fabrot, L. Allatius, P. Poussine, C. Maltrait, F. Combéfis ve A. Banduri'nin uğraşlarıyla oluşturulmuştur.⁸⁰

Bizans külliyyatının oluşturulmasının yanı sıra bu alanda birçok eser vermiş ve Batı'da Bizantinolojinin kurucusu olarak görülen kişi 17. yüzyıl bilim adamlarından Charles Dufresne sieur Du Cange (1610-1688)'dir. Bizans tarihi alanında *Histoire de l'Empire de Constantinople sous les Empereurs Français* (Fransız Hükümdarlar İdaresinde İstanbul İmparatorluğu, Paris, 1657), *Historia Byzantina* (Paris, 1680) adıyla toplanan *Familiae Augustae Byzantinae* (Bizans Aileleri) ve *Constantinopolis Christiana* (Hristiyan İstanbul) adlı eserlerinin yanı sıra gerek Bizans tarihi gerekse ortaçağ tarihi alanında kullanılmak üzere hazırladığı *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis* adlı ortaçağ Grek ve Latin Dili sözlükleri Du Cange'nin önemli eserleridir.⁸¹

Bizans tarihine olan bu ilgi ve olumlu gelişmeler Fransız Aydınlanmasının önemli düşünürlerinden büyük bir darbe aldı. Batı düşün hayatının önemli isimleri Montesquieu (1689-1755), Voltaire (1694-1778) gibi dönemin birçok düşünürü Bizans'ı ve tüm ortaçağı küçümseyen ve değersiz olarak niteleyen önyargılarla değerlendirmişlerdi. Bu durum Bizans'a karşı kötü bir önyargının oluşmasına ön ayak oldu. Montesquieu, askeri, toplumsal, dini ve sosyal yapılarıyla Bizans'ı kokuşmuş bulurken, Voltaire de Bizans tarihini değersiz olarak kabul etmiştir. "*Bizans tarihi insan ruhunu aşağılayan bir şey, Türkler hiç olmazsa daha makuldürler. Bunlar yemişler, keyif çatmışlar ve şükürler olsun çok az yazmışlar*" ifadesiyle Voltaire'in Bizans'ı ne derece kötü bir gözle değerlendirdiği net bir şekilde

---

⁷⁹ F. Işıltan bu sayıyı 34 olarak vermektedir. Bu farklılığın nedeni Bizans kaynakları külliyyatının birkaç kez tekrar basılması ve bunların farklı ciltlenmeleridir. Örneğin aynı külliyyat 1721-1733 yılları arasında Venedik'te 23 cilt olarak basılmıştır. Işıltan, F., "Bizans Tarihini Nasıl Algılamalıyız?", **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, İst., 1995, s.281; "Bizantinoloji", **TA**, c. VII, Maarif Vekaleti Yay., Ank., 1955, s.90-91.

⁸⁰ "Bizantinoloji", s.90; Işıltan, a.g.m., s.281; Necipoğlu, Nevra, "Türkiye'de Bizans Tarihçiliğinin Dünü, Bugünü ve Sorunları", **Toplumsal Tarih**, sa. 112, Nisan 2003, s.72, 77 dipnot 1.

⁸¹ "Bizantinoloji", s.90; Işıltan'a göre ise 17. yy. ve 18. yy.'ın ilk yarısında Grek paleografyası uzmanı Montfaucon ve Mabillon gibi Fransız bilginleri Bizantinolojinin gerçek kurucuları olarak değerlendirmesi gerektiği kanısındadır. Işıltan, a.g.m., s.282.

görülmektedir. Aslında bu durum, adı geçen aydınların Bizans ile birlikte tüm ortaçağı da değerlendirmeleri ve ortaçağa atfettikleri olumsuzlukların Bizans'a da yansımından ibaretti. Aydınlanma döneminin Montesquieu ve Voltaire gibi filozoflarının yanı sıra Bizans araştırmalarına bir diğer kötü etki İngiliz tarihçi Edward Gibbon'dan gelmiştir. Voltaire ile de tanışmış olan Gibbon, hemen hemen tüm Avrupa dillerine çevrilen *History of The Decline and Fall of The Roman Empire* adlı eseriyle, Bizans tarihini uzunca bir süre hak etmediği bir boşluğa ve değersizliğe hapsetmiştir. Gibbon'un 1776-1788 yılları arasında kaleme aldığı eserinde, Bizans tarihinin en zayıf yönlerini, şahsiyetlerini ve durumlarını ön plana çıkartarak ortaya koyduğu Bizans tasviri ve filozofların Bizans tarihi üzerine yorumları Bizans tarihine gösterilen ilgiyi önemli ölçüde kırmıştır.⁸² İlk genel Bizans tarihi çalışması da bu dönemde Ch. Lebeau tarafından oluşturulmuştur. Yazarın 1757-1784 yılları arasında 30 ciltte toplanan ve olayları kronolojik bir şekilde sıralayarak naklettiği *Histoire du Bas-Empire* adlı eseridir.⁸³

Byzantinae Historiae Scriptores Varii külliyyatı, 19. yüzyılda hazırlanacak olan Bizans kaynakları basımlarına da temel oluşturmuştur. Bu yönde yeni bir gelişme Almanya'da meydana gelmiştir. 1828-1897 yılları arasında B. G. Niebuhr, I. Bekker, L. Schopen ve W. Dindorf'un idaresinde Bizans metinlerinin Latince tercüme ve ekleriyle birlikte Bonn külliyyatı olarak da bilinen *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* adıyla 50 cilt olarak yeniden basılmıştır. 19. yüzyıl kaynakların yeniden basılmasıyla Bizans tarihi üzerine doğrudan veya dolaylı olarak birçok eser kaleme alınmaya başlanmıştır. Yayınların kimi romantik, milliyetçi akımlarla ve yanlışlıklarda dolu da olsa Bizans çalışmaları artmıştır. Bu dönemde Bizans'ın dini, toplumsal yapıları, siyasi ve diplomatik tarihi veya belirli yer ve konuları üzerine çeşitli eserler yayınlanmıştır. Örneğin Bizans tarihlerinin yanı sıra Bizans epigrafisi, ikonografisi ve benzeri konularda eserler verilmiştir. De Mortreuil tarafından 1845-1847 tarihleri arasında Bizans hukuk tarihi, 1870 yılında da E. A. Sophokles tarafından bir Bizans terimleri sözlüğü yayınlanmıştır. Böylece Bizans tarihi 19. yüzyıl sonlarında akademik anlamda bir tarih disiplini halini almaya başladı. Öncelikle Avrupa üniversitelerinde Bizans filolojisi derslerinin öğretim

⁸² Işıltan, a.g.m., s.282; "Bizantinoloji", s.91.

⁸³ "Bizantinoloji", s.91.

programlarında yer almıştı. Leipzig üniversitesinde 1888 yılında Bizans filolojisi dersleri mevcuttu. A. Rambaud'un Bizans imparatoru Constantinos VII Porphyrogenetos üzerine araştırması (Paris,1870) ve K. Krumbacher'in Bizans edebiyatı tarihi (Münih, 1891) vb. çalışmaların yayınlanmasının ardından Avrupa'nın çeşitli üniversitelerinde Bizans üzerine dersler vermeye başlanmıştır. Ardından üniversitelerde Bizans kürsüleri kurulmuş ve bunu Bizans üzerine yayınlar izlemiştir. Avrupa'da ilk Bizantinoloji kürsüsü K. Krumbacher'in tarafından 1892 yılında Münih üniversitesinde kurulmuştur. Krumbacher'ın başkanı olduğu bu kürsünün ardından, 1892 yılında Sorbonne, 1893 senesinde Leiden ve Petrograd, 1895'te de Budapeşte üniversitelerinde Bizantinoloji kürsüleri kurulmuş ve Bizans üzerine dersler vermeye başlanmıştır. İlk Bizans tarihi kürsüsü ise 1899 Sorbonne üniversitesinde kurulmuştur. Günümüzde birçok üniversitede Bizans tarihi ve sanatı üzerine dersler verilmektedir.⁸⁴

1924 yılından itibaren ise uluslar arası Bizans kongreleri düzenlenmeye başlamıştır. Sadece 1939 yılında Cezayir'de düzenlenmesi planlanan ve Dünya savaşı nedeniyle yapılamayan kongre dışında bu organizasyonlar düzenli olarak devam ettirilmiştir.⁸⁵

Bizantinoloji araştırmaları artmaya başladıkça bu alanda ortaya konulan çalışmalar önce başka alanlara yönelik dergilerde yayınlanmıştır. Daha sonraları ise Bizantinolojiye özel dergiler yayınlanmaya başlanmıştır. Bizans ile ilgili ilk ve yayınına uzun süre devam edilen dergi Krumbacher tarafından, Bizantinoloji kürsüsünü 1892'te kurması sonrası önce Leipzig'te yayınlanmaya başlanan ve yayınına daha sonra Münih'te devam eden *Byzantinische Zeitschrift*'tir. 1894 yılında V. G. Vasilyevsky yönetiminde Petrograd'da yayınlamaya başlanan 1928'den 1947'e kadar basımına ara veren *Vizantiysky Vremennik* de Bizans araştırmalarına yer veren diğer bir dergidir. 1939 yılında Atina'da basılan *Byzantis* ise ancak iki fasikül yayınlanabilmiştir. Bunlardan başka N. Bees tarafından 1920'de Berlin'de yayınına başlanan 1926'da Atina'da ve 1940'ta basımı sona eren *Byzantinisch-*

---

⁸⁴ "Bizantinoloji", s.90-93..

⁸⁵ Eyice, Semavi, "Türkiye'de Bizans Sanatı Araştırmaları ve İstanbul Üniversitesinde Bizans Sanatı", **Cumhuriyet'in 50. Yılına Armağan**, İÜEF Yay., İst., 1973, s.376.

Neugriechische Jahrbücher; Atina'da Bizans Araştırmaları kurumunun yayınladığı *Epeteris tes Hetaireias Byzantinon Spoudon*; H. Gregoire tarafından Brüksel'de yayınlanan *Byzantion*; 1925-1940 yılları arasında Roma'da çıkan *Studi Byzantini e Neoellenici*; Çekoslovakya'da yayınlanan *Seminarium Kondakovianum* ve *Byzantino-Slavica*; yine Atina'da *Arkheion ton Byzantinon mnemeion tes Hellados*; Amerika'da 1941'den beri yayınlanan *Dumbarton Oaks Paper*; American Bizans araştırmaları enstitüsü tarafından 1946'dan beri yayınlanan *The Bulletin of the Byzantine Institute* önemli dergiler arasındadır.⁸⁶

16. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen süreçte Bizantinoloji bir tür hazırlık döneminden geçmiş ve bu dönemde Bizans tarihi kaynaklarının çeşitli batı dillerine çevirileri yapılmıştır. 19. yüzyılda Bizans tarihi üzerine yoğunlaşan çalışmalar genellikle klasik filoloji uzmanı kişilere aittir. Uzmanlık alanları Grekçe ve Latince olan bu kişiler modern Bizans tarihçiliğinin öncüleri olmuşlardır.

19. yüzyılın sonlarından itibaren yeniden Bizans kaynaklarının yayınlanmasına ihtiyaç duyulmamış, ara sıra kimisi yeni Bizans metinleri basılmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde birçok ülkeye dağılmış bulunan Bizans yazmalarının tasnifleri, katalogları hazırlanmış ve bazıları tıpkıbasım halinde imparatorluk belgeleri Seeck ve F. Dölger tarafından, İstanbul Patrikhanesinde bulunan belgeler ise V. Grumel tarafından yayınlanmıştır.⁸⁷

2.3.1. Türkiye'de Bizans Tarihi Araştırmalarının Gelişimi

Avrupa'da görülen klasik filolojiden Bizans tarihine geçiş, köklü bir klasik filoloji geleneğinden yoksun olunması nedeniyle Türkiye'de benzer bir şekilde olmamıştır. Bizans üzerine ilk çeviri 17 yüzyılda Kâtip Çelebi'nin Chalkokondyles tarihinin çevirisidir. Fakat bu çeviri günümüze ulaşmamıştır. 1912 yılında ise P. Karolides, Tarihi Osmanî Encümeni için Kritobulos tarihini tercüme etmiştir. Türkiye'de Bizans üzerine çalışmalar İstanbul tarihi ve arkeolojisinin araştırılmasıyla

⁸⁶ "Bizantinoloji", s.93.

⁸⁷ "Bizantinoloji", s.91.

başlamıştır. Patrik Konstantios'un *Heyet-i Sabika-ı Konstantaniyye* adlı eseri ve G. Schlumberger'den çevrilen çeşitli kitaplardan başka Ahmet Muhtar Paşa *Feth-i Celil-i Konstantiniyye* (1898-1899), Ahmet Refik'in *Bizans İmparatoriçeleri* (1915), *Bizans Karşısında Türkler* (1927), Reşat Ekrem Koçu'nun *Bizans Tarihi (Şarki Roma İmparatorluğu) 395-1453* (1934), C. Esat, Mehmet Ziya ve Mehmet Raif'in İstanbul'un fethi, Türk-Bizans ilişkileri ve İstanbul arkeolojisi üzerine çeşitli telif eserler yayınlanmıştır.⁸⁸

Bu yıllarda Türkiye'de, Bizantinoloji alanında verilen çalışmaların yer aldığı önemli dergiler yayınlanmıştır. Bunlardan biri İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti tarafından 1861'den 1921'e kadar yayımlanan *Hellenikos Philologikos Syllogos* adlı dergidir. Bir diğeri F. I. Uspensky idaresinde İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü yayını olarak 1895 arasında çıkarılmaya başlayan *İzvestiya Arheologičeskago İnstituta v Konstantinopole*'dür. Yayın hayatı boyunca Bizantinolojiye geniş yer veren derginin basımı 1914'te son bulmuştur. Önemli Bizans araştırmalarının yer verildiği ve hemen hemen bir Bizans araştırmaları yayımına dönüşen *Echos d'Orient* ise İstanbul'da Assomption rahipleri tarafından 1897'den itibaren yayınlanmaya başlanmış ve Bükreş'e taşınmasının ardından 1943 yılında *Etudes Byzantines*, 1946'dan itibaren de *Revue des Etudes Byzantines* adıyla yayınlanmaya devam etmiştir.⁸⁹

Türkiye'de bir Türk tarihçisi tarafından Bizans alanında yayınlanan ilk bilimsel çalışma Prof. Dr. M. Fuat Köprülü'ye aittir. Kendisinin çıkartmakta olduğu *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda 1931 yılında yayınlanan "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar" makalesiyle Türkiye'de Bizans tarihi araştırmaları için önemli bir adım atmıştır. Bu makalesiyle Köprülü, Türk-İslam devletlerinin kurumları ile Osmanlı kurumları

---

⁸⁸ Ahmet Muhtar Paşa, **Feth-i Celil-i Konstantiniyye**, İstanbul, 1316/1898-1899; Ahmet Refik (Altınay), **Bizans İmparatoriçeleri**, İstanbul: Muhtar Halid Kütüphanesi, 1331; **Bizans Karşısında Türkler**, İstanbul: Kütüphane-i Hilmi, 1927; Koçu, R. E., **Bizans Tarihi (Şarki Roma İmparatorluğu) 395-1453**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İst., 1934; "Bizantinoloji", s.93.

⁸⁹ "Bizantinoloji", s.93.

arasındaki sürekliliği ön plana çıkartarak, oryantalistlerin Osmanlı'nın Bizans kurumlarını devraldığı iddialarını çürütmüştür.⁹⁰

Köprülü'nün akabinde 1932'de Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Bizans ve Selçukilerle Germiyan ve Osman oğulları zamanında Kütahya Şehri*, 1954'de A. Adnan Adıvar'ın *İstanbul'un Fethi Sırasında Bizans ve Türk Kültür Vaziyeti*, 1962'de Metin And'ın *Bizans Tiyatrosu*, 1963'te Hamid Dilgan'ın *Bizans'ın Matematik Kültürü*, 1971'de Semavi Eyice'nin *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, 1975 yılında S. Tekeli'nin *Modern Bilimin Doğuşunda Bizans'ın Etkisi*, 1982'de Nezahat Baydur'un *İmparator Iulianus*, 1990'da Şahin Uçar'ın *Anadolu'da İslam Bizans Mücadelesi*, Özkan Ertuğrul'un *Bizans Kültürü*, 1996'da Doğan Kuban'ın *İstanbul. Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, 1999'da Prof. Dr. Mehmet Çelik'in *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet ilişkileri* adlı çalışmaları ayrıca 2002 yılında *İstanbul Seçme Yazılar*, 1996'da F. Türe'nin hazırladığı *İstanbul'un 4 Çağı* adlı telif eserler yayınlanmıştır.⁹¹ Bizans tarihi alanında yayınlanan en son araştırma eser ise Türk-Bizans ilişkileri alanında uzman tarihçimiz Mustafa Daş tarafından kaleme alınan *Bizans'ın Düşüşü* adlı eseridir.⁹²

Türkiye'de akademik anlamda Bizans tarihi ve sanatının üniversiteye girişi İstanbul Üniversitesinde batılı bilim adamları aracılığıyla olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'daki *British Council* kurumu, dünyanın seçkin Bizans tarihçilerinden biri olan Steven Runciman'ı Türkiye'ye getirtmesinin ardından

---

⁹⁰ Köprülü, M. F., "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, (I), 1931, s.165-313.

⁹¹ Uzunçarşılı, İ. H., *Bizans ve Selçukilerle Germiyan ve Osman oğulları zamanında Kütahya Şehri*, Devlet Matbaası, İst., 1932; Adıvar, A. A., *İstanbul'un Fethi Sırasında Bizans ve Türk Kültür Vaziyeti*, İst., 1954; And, M., *Bizans Tiyatrosu*, Ankara Forum Yay., 1962; Dilgan, H., *Bizans'ın Matematik Kültürü*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yüksek Matematik Kürsüsü Yay., İst., 1963; Eyice, S., *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, 2 cilt, TTK Yay., Ank., 1971; Baydur, N., *İmparator Iulianus*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İst., 1982; Uçar, Ş., *Anadolu'da İslam Bizans Mücadelesi*, İşaret Yay., İst., 1990; Kuban, D., *İstanbul. Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, çev. Z. Rona, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1996; Ertuğrul, Ö., *Bizans Kültürü (Genel Bakış)*, Troya Yay., İst., t.y.; Çelik, M., *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din – Devlet ilişkileri (kuruluşundan X.Yüzyıla Kadar)*, 3.b., Akademi Kitapevi, İzmir, 1999; *İstanbul'un 4 Çağı*, haz. F. Türe, Yapı Kredi Yay., İst., 1996; *İstanbul Seçme Yazılar*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İst., 2002.

⁹² Daş, M., *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yay., İst., 2006.

İstanbul Üniversitesi'nin daveti üzerine Runciman, 1941-1944 yılları arasında Edebiyat Fakültesi'nde Bizans tarihi ve Bizans sanatı dersleri vermiştir. İngiliz tarihçi Runciman'ın ardından, 1948-1949 yılları arasında ise Bizans Sanat tarihçileri Ernest Diez ve 1950-1954 yılları arasında da Philip Schweinfurth gibi Avrupalı bilim adamları Edebiyat Fakültesi'nde Bizans tarihi üzerine de dersler vermişlerdir.⁹³ İstanbul Üniversitesinde başlatılan Bizans Sanatı Sertifikası programında yer alan ilk bilim adamımız, Türkiye'de Bizans çalışmalarının öncüsü ve uluslararası platformda Bizantinoloji alanında da Türkiye'nin adını duyuran Prof. Dr. Semavi Eyice'dir. Sanat tarihi kürsüsü dâhilinde yürütülen Bizans Sanatı Sertifikası, Eyice'nin çabalarıyla kendisinin başkanlığında bağımsız bir kürsü olarak düzenlendi. 1982 yılında Üniversiteler Kanunundaki değişikliklerle kürsü sisteminin ortadan kalkmasıyla da Bizans Sanatı kürsüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümüne bağlı bir anabilim dalı haline geldi. Günümüzde de halen başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere Türkiye'deki birkaç üniversitede Sanat Tarihi bölümlerinde Bizans sanatı anabilim dalları bulunmakta ve söz konusu bölümlerde Bizans sanatı dersleri verilmektedir.⁹⁴

Türkiye'de Bizans Sanatı üzerine olan bu gelişmeler Bizans tarihi çalışmalarında görülmemiştir. Türkiye'de Bizans tarihi bağımsız akademik bir disiplin haline getirilmemiştir. Ne 1982 Üniversite Kanunu değişikliği öncesi bir Bizans tarihi kürsüsü ne de sonrasında tarih bölümlerine bağlı bir Bizans tarihi anabilim dalı üniversitelerimizde görülmemektedir. Fakat günümüzde Bizans tarihi dersleri birkaç üniversitemizde ortaçağ tarihi anabilim dallarında verilmektedir.⁹⁵

1953 yılında Türk Dışişleri Bakanlığı, Selanik'te düzenlenen IX. Uluslar arası Bizans Araştırmaları Kongresi'ne gönderdiği davetiye ile bir sonraki kongrenin İstanbul'da yapılması temennisini kongresi komitesine iletmiş ve olumlu yanıt alınmıştı. Bunun üzerine İstanbul Üniversitesi'nde, Arif Müfit Mansel'in başkanlığında bir hazırlık komitesi çalışmalarına başladı ve 15-21 Eylül 1955 tarihleri arasında *X. Uluslar arası Bizans Araştırmaları Kongresi* İstanbul'da düzenlendi. Yunanlı Bizantinistlerden hiçbirisi bir hafta önce yaşanan 6-7 Eylül

---

⁹³ Eyice, a.g.m., s.408, 410-411.

⁹⁴ Necipoğlu, a.g.m., s.72-73.

⁹⁵ Necipoğlu, a.g.m., s.73.

olayları nedeniyle kongreye katılmazken, bu alanda dünyanın yetkin Bizantinistlerini yetiştiren Sovyetler Birliği'nden, kalabalık bir akademisyen grup katıldı. Kongrenin ardından sunulan bildirimler ve özetleri, Milli Eğitim Bakanlığı finansmanı ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat öğretim üyeleri tarafından derlenerek yayınlandı.⁹⁶

İstanbul Üniversitesinde Bizans tarihi dersleri uzunca bir süre Prof. Dr. Fikret Işıltan tarafından yürütülmüştür. Işıltan, Tarih bölümünde Bizans tarihi derslerini yürütmesinin yanı sıra Bizans tarihini önemli kimi kaynak ve temel eserlerini Türkçeye çevirmesi Bizans tarihinin daha iyi algılanması ve tanınmasında etkili olmuştur. Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates'in 1118-1216 yılları arasındaki olayları kaleme aldığı *Historia* adlı eserinin kısmi tercümesinin yanı sıra ünlü Bizantinist George Ostrogorsky'nin *Bizans Devleti Tarihi*, E. Honigmann'ın *Bizans İmparatorluğunun Doğu Sınırı* ve Steven Runciman'ın üç ciltlik *Haçlı Seferleri Tarihi* adlı eserler Işıltan tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.⁹⁷ Prof. Işıltan'ın ardından İstanbul Üniversitesi Ortaçağ Tarihi anabilim dalı başkanlığını da yürüten Prof. Dr. Işın Demirkent ise 11. ve 12. yüzyıllarda Bizans tarihine ışık tutan Bizanslı tarihçiler Mikhaıl Psellos'un *Khronographia* ve Ioannes Kinnamos'un *Historia* adlı eserlerin tercümelerinin ardından Işıltan'ın bıraktığı yerden Khoniates'in *Historia*'sının çevirisini tamamlamıştır. Ayrıca Demirkent, Bizans tarihiyle ilgili kaleme aldığı makaleleri ve ulusal, uluslar arası bildirimleri 2005 yılında bir araya getirmiştir.⁹⁸ Bizans tarihi kaynaklarının tercümelerinin yanı sıra uzmanlık alanı olan Haçlı seferleri ve Haçlı devletleri konularında birçok makale ve kitap kaleme almıştır.

Türkiye'de Bizans tarihi konusunda önemli tarihçilerden bir diğeri Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde görev yapan Prof. Dr. Şerif Baştav'dır. Ünlü Macar Bizantinist Gyula Moravsik'in öğrencisi olan Baştav, 1979 yılında 16. yüzyıla ait Grekçe bir anonim Osmanlı kroniğinin yanı sıra Bizans'ın son yüzyıllarına ait

⁹⁶ X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri İstanbul 15-21 Eylül 1955 (Xe Congrès International d'Etudes Byzantines-Istanbul 1955), İst., 1957; Eyice, a.g.m., s.412.

⁹⁷ Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, TTK Yay., Ank., 1981; Honigmann, Ernst, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. F. Işıltan, İstanbul: İÜEF Yay., 1970.

⁹⁸ Demirkent, I., *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yay., İst., 2005; Necipoğlu, a.g.m., s.73.

olan *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1216-1461)* adlı eserini yayınlamıştır.⁹⁹ Ankara Üniversitesi'nde Bizans tarihi konusunda çalışmalarını sürdüren bir diğer isim Prof. Dr. Melek Delilbaşı'dır. Prof. Delilbaşı özellikle Bizans ve Osmanlı'nın "devamlılık mı yoksa değişim mi" sorunsalı üzerine araştırmalarda bulunmuş ve bu alana en önemli katkısı Bizans kaynakları ve Osmanlı kaynaklarının birlikte kullanımıyla yeni bakış açılarını ortaya koyması olmuştur. Bunların yanı sıra Sultan II. Murad'ın Selanik fethine şahitlik etmiş olan Ioannes Anagnostes'in kroniğini Türkçeye kazandıran Prof. Delilbaşı, 15.yy. Bizans tarih yazıcılığının önemli kaynaklarından biri olan Georgios Sphrantes'in *Chronikon Minus* adlı eserinin tercümesini sürdürmektedir. Bizans ve Ortaçağ Balkan tarihi alanında araştırma faaliyetlerini sürdüren Delilbaşı, 1989 yılında kurulan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim dalının da kurucusudur.¹⁰⁰

Boğaziçi Üniversitesi'nde ise Bizans tarihi dersleri müfredata ilk kez 1990-1991 ders yılında Prof. Dr. Nevra Necipoğlu tarafından, kendisinin üniversitenin tarih bölümüne atanmasıyla konulmuştur. Necipoğlu'nun araştırma alanı ise son yüzyıllarında Bizans'ın sosyal ve ekonomik tarihi ve Bizans-Osmanlı-İtalyan (Venedik ve Ceneviz) ilişkileri olmuştur. Özelde ele alınan araştırma konularından biri ise Bizans'ın son yüzyıllarında toplumunda Osmanlı fetihleri ve Latinlerin etkisi neticesinde şekillenen Latin veya Osmanlı yanlısı tavırlar ve bunların oluşmasında rol oynayan etmenlerdir. Prof. Dr. Necipoğlu aynı zamanda, daha önce sistematik bir araştırma yapılmayan 13.-15.yy.larda Bizans İmparatorluğu'nun kent ve kırsal nüfusunu oluşturan sosyal gruplar politik eğilimleri hakkında, imparatorluğun bu yüzyıllarda siyasi tarihine ve dış ilişkilerine ilişkin birçok kitap yayınlamıştır.¹⁰¹

---

⁹⁹ Baştav, Ş., *Bizans İmparatorluğu Tarihi: Son Devir (1261-1461)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ank., 1989.

¹⁰⁰ Necipoğlu, a.g.m., s.73.

¹⁰¹ Necipoğlu, a.g.m., s.73-74.

2.3.2. Bizans Tarihi Alanında Tercüme Çalışmaları

Türkiye’de Avrupa’daki Bizans tarihi araştırmalarından farklı olarak Bizans tarihine ilişkin birinci el kaynaklar genelde klasik filoloji uzmanları değil de bizzat ilgi alanı Bizans tarihi olan tarihçiler tarafından tercüme edilmiştir. Bu tercümelemler de kaynakların Avrupa dillerine yapılmış çevirileriyle karşılaştırılarak ve orijinalleri esas alınarak yapılmıştır. Türkçeye tercüme edilen ilk Bizans kaynağı Chalkokondyles’in tarihidir. Fakat 17. yüzyılın önemli tarihçisi Kâtip Çelebi’nin Chalkokondyles çevirisi günümüze ulaşmamıştır. İkinci çeviri 1912 yılında Kritobulos’un P. Karolides tarafından yapılmıştır.¹⁰²

Birincil kaynakların çevirisi yakın dönemde önemli bir şekilde artmıştır. Üniversitelerimizde Bizans tarihi derslerinin başlamasıyla birlikte ilk tercüme eser Fikret Işıltan tarafından Niketas Khoniates’in *Historiasının* İmparator Ioannes ve Manuel Komnenos kısmının çevirisidir. Khoniates’in tarihinin geri kalan kısmı ise Işın Demirkent tarafından tamamlanmıştır. Mikhail Psellos’un *Khronographia* ve Ioannes Kinnamos’un *Historiası* yine Demirkent’in Türkçeye kazandırdığı diğer kaynaklardır. Georgios Sphrantzes’in *Chronikon Minus* adlı eserinin tercümesini sürdüren Melek Delilbaşı ise Ioannes Anagnostes’in kroniğini Türkçeye tercüme etmiştir. Ayrıca 1956’da Dukas’ın *Bizans Tarihi* V. Mirmiroğlu, 1962’de *Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor’un Zeyli* Hrant Andreasyan, 1976 yılında Nicolo Barbaro’nun *Konstantaniyye Muhasarası Ruznamesi* Şemsettin Talip Diler, 1996’da Bizans Prensesi Anna Komnena’nın babası İmparator Alexios Komnenos için kaleme aldığı *Alexiad* Bilge Umar, 2001’de Prokopius’un *Gizli Tarih*’i Orhan Duru ve yine *Gizli Tarihle* birlikte Prokopius’un diğer eserleri 2002 yılında Adil Calap tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bizanslı tarihçi Francis’in *Şehir Düştü!* yapıtı ise Kriton Dinçmen tarafından tercüme edilmiştir. 2004’de Panaret’in *Hronikası*’nı A. Hahanov’un Rusçaya çevirisinden tercüme eden ise Enver Uzun’dur.¹⁰³

¹⁰² “Bizantinoloji”, s.93.

¹⁰³ **Niketas Khoniates Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (çev. F. Işıltan), TTK Yay., Ank., 1995; **Niketas Khoniates’in Historiası (1195-1206) İstanbul’un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması**, (çev. I. Demirkent), Dünya Yay., İst., 2004; **Mikhail Psellos’un Khronographia’sı**, (çev. I. Demirkent), TTK Yay., Ank., 1992; **Ioannes Kinnamos’un Historia’sı**

Bizans tarihi alanında yukarı bahsetmiş olduğumuz kaynak çevirilerden başka dünyaca ünlü Bizans tarihi uzmanlarının araştırma eserlerinden bir kısmı da Türkçeye tercüme edilmiştir. 1937’de Charles Diehl’in *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Tevfik Bıyıklıoğlu, 1943’te A. A. Vasiliyev’in *Bizans Tarihi* A. Müfit Mansel, 1979’da M. V. Levchenko’nun *Bizans* adlı eseri Fatmagül Berktaş, Auguste Bailly’in *Bizans İmparatorluğu Tarihi* Haluk Şaman, 1980’de G. I. Seidler’in *Bizans Siyasal Düşüncesi* ve 1982 yılında E. Barker’in *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşüncesi* adlı çalışması Mete Tunçay, 1994’te Paul Lemerle’in *Bizans Tarihi* G. Üstün, yine aynı yıl Edward Gibbon’un *Bizans Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* Asım Baltacıgil, 1998’de Tamara Talbot Rice’in *Bizans’ta Günlük Yaşam*’ı B. Altınok, 2000 yılında Peter Brown’un *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası* Turhan Kaçar ve Michel Kaplan’ın *Bizans’ın Altınları* İ. Batur tarafından, Donald M. Nicol’un *Bizans’ın Son Yüzyılları (1261-1453)* 1999 yılında Bilge Umar, *Bizans’ın Soylu Kadınları On Portre 1250-1500* adlı eseri Özden Arıkan, 2001’de *Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine* adlı araştırması Gül Çağlalı Güven, 199’da M. V. Levchenko’nun *Bizans Tarihi* M. Selen, 2000 yılında Walter E. Kaegi’nin *Bizans ve İlk İslam Fetihleri* Mehmet Özay, tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. 2002 yılında Alain Ducellier ve Michel Balard’ın *Konstantinopolis Hıristiyanlığın Başlı Latinlerin Avı Yunan Başkenti 1054-1261* adlı derleme eseri, 2004’te de Andrew Dalby’in *Bizans’ın Damak Tadı: Kokular Şaraplar Yemekler* isimli çalışması dilimize tercüme edilmiştir.¹⁰⁴

(1118-1176), (çev. I. Demirkent), TTK Yay., Ank., 2001; Johannis Anagnostis, “**Selanik (Thessaloniki)’in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih**” (Sultan II. Murad Dönemine Ait Bir Bizans Kaynağı), (çev. M. Delilbaşı), TTK Yay., Ank.,1989; Dukas, **Bizans Tarihi**, (çev. VL. Mirmiroğlu), İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü Yay., İst., 1956; **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)**, (çev. H. D. Andreasyan), TTK Yay., 3.b., Ank., 2000; Nicolo Barbaro, **Konstantaniye Muhasarası Ruznamesi**, (çev. Ş. T. Diler), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İst., 1976; **Alexiad Anna Komnena Anadolu’da ve Balkan Yarımadası’nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi’nin Tarihi Malazgirt’in Sonrası**, (çev. B. Umar), İnkılap Kitabevi, İst., 1996; Prokopius, **Bizans’ın Gizli Tarihi**, (çev. O. Duru), Türkiye İş Bankası Yay., İst., 2001; Prokopius, **İstanbul’da İsyan ve Veba**, (çev. A. Calap), Lir Yay., İst., 2002; Francis, **Şehir Düştü!**, 600’lü Yıllardan 1461’e... içinde, (çev. K. Dinçmen), Arion Yay., İst., 2004; Hahanov., A., **Panaret’in Trabzon Tarihi**, (çev. E. Uzun), Trabzon, 2004.

¹⁰⁴ Diehl, C., **Bizans İmparatorluğu Tarihi**. (çev. T. Bıyıklıoğlu), Vakıf Neşriyat, İst., 1937, (çev. C. R. Yularkıran), Kanaat Kitabevi, İst., 1939; Vasiliyev, A., **Bizans İmparatorluğu Tarihi**. (çev. A. Müfit Mansel), Maarif Matbaası, Ank., 1932; Levchenko, M.V., **Bizans**, (çev. F. Berktaş), İst., 1979; Bailly, Auguste, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Tercüman 1001 Temel Eser, ty.; (Nokta Yayınları, Ocak 2006); Seidler, G. I., **Bizans Siyasal Düşüncesi**, (çev. M. Tunçay), Ankara., 1980; Barker, E.,

Son yıllarda Bizans İmparatorluğu ile ilgili yayınların sayısında bir artış görülmektedir ve bu yayınların büyük bir kısmını Bizans'ın son yüzyılları oluşturmaktadır. Türkiye'de Bizans tarihi üzerine araştırmalarının yoğunlaştığı konular Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerinin ardından Bizans ile olan ilişkileridir. Özellikle Bizans'ın son dönemleri Bizans tarihi araştırmalarının odaklandığı konulardır. Bu açıdan Bizans tarihi incelemelerinde Türk-Bizans paralelliği göze çarpmaktadır. Profesör Işın Demirkent ve öğrencilerinin hazırlamış olduğu Türkiye'de Bizans tarihi üzerine yapılmış tek bibliyografya çalışması¹⁰⁵ da bu durumla benzer bir şekilde koşut zamanlıdır.

Türkiye'de Bizans araştırmaları alanında herhangi bir süreli yayının olmaması bu alandaki eksiklerden biridir. Gerek Bizans araştırmalarını yürüten bir kurumun olmaması gerekse bu alana ilginin az olması nedeniyle Bizans üzerine herhangi bir süreli yayında bulunmamaktadır. 1897'den itibaren İstanbul'da yayınlanan *Echos d'Orient*'in, 1943 yılında Bükreş'e taşınmasının ardından Türkiye'de Bizans alanında yetkin bir süreli yayın kalmamıştır. Yalnızca kamuoyunda veya bilim çevrelerinde Bizans gündeme geldiğinde çeşitli dergiler bu alanda makale yayınlamaya veya özel sayı çıkartmaya özen göstermektedirler. Türkiye'de Bizans hakkında yayınlanan iki özel sayı bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1998 senesinde yayınlanan *Sanat Dünyamız* dergisinin "Bizans Özel Sayısı", ikincisi ise aylık düşünce dergisi *COGITO*'nun 1999 yılında yayınlanan "Bizans Özel

---

Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü: I. Justinianos'tan Son Palaiologos'a kadar, (çev. M. Tunçay), Ank., 1982; Lemerle, P., **Bizans Tarihi**, (çev. G. Üstün), İst., 1994; Gibbon, E., **Bizans Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, (çev. A. Baltacıgil), Arkeoloji ve Sanat Yay., İst., 1994; Rice, T. T., **Bizans'ta Günlük Yaşam Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis**, (çev. B. Altınok), Özne Yay., İst., 1998; Brown, P., **Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası**, (çev. T. Kaçar), TVYY Yay., İst., 2000; Kaplan, M., **Bizans'ın Altınları**, (çev. İ. Batur), YKY, İst., 2000; Nicol D. M., **Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)**, (çev. B. Umar), TVYY, İst., 1999; **Bizans ve Venedik Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine**, (çev. G. Ç. Güven), Dost Kitabevi Yay., Ank., 2000; **Bizans'ın Soylu Kadınları On Portre 1250-1500**, (çev. Özden Arıkan), TVYY, İst., 2001; Kaegi, W. E., **Bizans ve İlk İslam Fetihleri**, (çev. M. Özay), Kaknüs Yay., İst., 2000; Ducellier A. – M. Balard, **Konstantinopolis Hıristiyanlığın Başlı Latinlerin Avı Yunan Başkenti 1054-1261**, Dünya Şehirleri Dizisi 6, İletişim Yay., İst., 2002; Dalby, A., **Bizans'ın Damak Tadı: Kokular Şaraplar Yemekler**, (çev. A. Özdamar), Kitap Yay., İst., 2004.

¹⁰⁵ **Son Dönem Bizans İmparatorluğu Tarihi Bibliyografyası (1261-1453)**, (haz. I. Demirkent, F. Başar, E. Altan, M. Kesik, H. Kortel), İÜEF Yay., İst., 2003.

Sayısı"dır. Ayrıca Nisan 2003'de *Toplumsal Tarih* dergisi de Bizans dosyası yayınlamıştır.¹⁰⁶

Türkiye'de siyasi tarih yazmayı tercih eden Bizantinistlerin bulunmasının yanı sıra Bizantinistlerden bir kısmı Batı tarih metotlarının görece yeni akımlarını örnek almışlardır. Bu sayede siyasi tarih yazımından uzaklaşan Bizantinistler de görülen ortak eğilim ise çalışmalarında Bizans toplumu ve onu oluşturan birey ve gruplara daha çok önem vermeleridir. Türk Bizantinistlerin, bu alana en büyük katkısı, Osmanlıca bilmeleri sayesinde bu dile hâkim olmayan batılı Bizantinistlerin kullanamadığı belge ve kaynakları inceleyerek ortaya koydukları çalışmalardır. Böylece batılı bizantinistlerden farklı olarak sadece Avrupa ve Bizans kaynaklarından elde edilen verilerden farklı olarak Osmanlı kaynaklarının kullanımıyla Türk Bizantinistler, Selçuklu, Osmanlı ve Bizans çağdaş dönemlerini birlikte araştırarak bu toplumların tarihlerini birbirlerinden tamamen bağımsızmış disiplinlermiş gibi gören araştırma geleneğinden uzaklaşmada aşama kaydedilmesini sağlamışlardır.¹⁰⁷

Türkiye'de Bizans tarihçiliği yeterince gelişmemiş olmakla birlikte son yıllarda önemli gelişmeler göstermektedir. Fakat günümüze Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya ve birçok Balkan ülkesinde Bizans tarihine gösterilen ilgi Türkiye'de aynı oranda değildir. Özellikle adı geçen birçok ülkede Bizans araştırmaları enstitüleri kurulmuşken ve aktif faaliyet gösterirlerken bin yıldan fazla Bizans İmparatorluğu'na başkentlik yapmış İstanbul'da benzeri bir enstitünün bulunmaması buna yerinde bir örnektir. Türkiye'de Bizans araştırmaları alanında kurumsallaşma sorunun yanı sıra bu landa uluslar arası kuruluşlara üyeliği ise oldukça yenidir. 2001 yılında Türk Tarih Kurumu bünyesinde Bizans/Doğu Roma İncelemeleri Ulusal Komitesi kurulmuştur. Bu komite aynı yıl Paris'te düzenlenen XX. Uluslar arası Bizans Araştırmaları

---

¹⁰⁶ Bizans Özel Sayısı, *Sanat Dünyamız*, sa.69-70, 1998; Bizans Özel Sayısı, *COGITO*, YKY, sa.17, Kış 1999; "Bizans Dünyası", *Toplumsal Tarih*, sa.112, Nisan 2003.

¹⁰⁷ Necipoğlu, a.g.m., s.74.

Kongresi'nde, Association Internationale des Etudes Byzantine'e (Uluslar arası Bizans Çalışmaları Birliği) 37.üye olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁸

Bizans tarihi alanında çalışanların karşılaştıkları veya bu alanda çalışmak isteyenlerin karşılaşacakları çeşitli zorluklar vardır. Başlıca zorluklardan ilki dil sorunudur. Bizans tarihi alanında çalışma yapmak öncelikle Bizans kaynaklarının yazılı olduğu Grekçe ve Latince dillerini iyi derece bilmek ayrıca birkaç tane modern dile de hâkim olmayı gerektirmektedir.¹⁰⁹ Bu alana gösterilen ilgisizliğinin bir diğer nedeni önyargılardır.

Ülkemizde Bizans tarihi çalışmalarının yetersiz olmasının önündeki diğer bir sorun ise Türkiye'de Bizans tarihi konusunda uzmanlaşmış bir kurumun, bir kütüphanenin ve yazılı belgelerin eksikliğidir. Bu durum kaynağa ulaşmada zorluğu ve beraberinde maddi engeli de getirmektedir. Özellikle İstanbul'da Bizans elyazmaları yok denecek kadar az olmakla birlikte Topkapı Sarayı ve Fener Rum Patrikhanesinde az sayıda belge bulunmaktadır. Ayrıca 1971 yılında kapatılan Heybeliada Ruhban okulunda da bazı örnekler mevcuttu.¹¹⁰ Rus Enstitüsü ve Assomption rahiplerinin İstanbul'dan taşınırken kütüphanelerinin de İstanbul'dan ayrılmasının ardından Türkiye'de Bizantinoloji alanında yayınları barındıran zengin kitaplıklar ve bu alanda çalışan kurum da kalmamıştır.

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte herhangi bir alanda çalışan meslektaşlarla ve o alanın meraklılarının diyalog içerisinde kalmalarını, onların ilgi alanlarındaki yeni gelişmelerden haberdar olmalarını sağlayan sanal araştırma merkezleri de kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de *Bizans Araştırmaları Merkezi*'dir.¹¹¹ 2003 yılında kurulan sanal merkez özelde Bizans tarihi alanında kısmen de Ortaçağ tarihi araştırmalarındaki yenilikleri ve faaliyetleri üyelerine ve bu alanın meraklılarına bildirmektedir. Bunun yanı sıra kuruldukları yıldan itibaren Bizans tarihi alandaki çalışmalara verdikleri ödüllerle bu alandaki araştırmaları

---

¹⁰⁸ Necipoğlu, a.g.m., s.75.

¹⁰⁹ Necipoğlu, a.g.m., s.75.

¹¹⁰ "Bizantinoloji", s.93; Necipoğlu, a.g.m., s.75.

¹¹¹ www.bizans.org son erişim tarihi 20.05.2006.

teşvik etmektedir. Ayrıca Bizans tarihi alanında çalışmak isteyen araştırmacıları yurtdışı ve yurtiçinde devlet, üniversite veya özel kuruluşların burslarından haberdar etmektedir.

2. 4. Ortaçağ Avrupa Tarihi ve Haçlı Seferleri Araştırmaları

2. 4. 1. Ortaçağ Avrupa Tarihi Araştırmaları ve Tercüme Çalışmaları

Avrupa’da, incelemelerine Rönesans’la birlikte başlanan Ortaçağ Avrupa tarihi, tarihçiliğimizde belki de en az önemsenen ve önemsenmediği oranda da önyargıyla yaklaşıl原因 ender araştırma alanlarından biridir. Ülkemizde ortaçağ tarihi araştırmaları arasında en az çalışma yapılmış alandır.

Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat’ın 1934 yılında hazırlamış olduğu ortaçağ tarihi bibliyografyası incelendiğinde eserde yer alan neredeyse tüm çalışmaların yabancı kaynaklar olduğu görülmektedir. Özellikle ortaçağ Avrupa tarihine yönelik Türkiye’de yayınlanmış hiçbir eser yoktur.¹¹² Uzun yıllar ortaçağ Avrupa tarihi araştırması yapılmadığı gibi bu alanda yeterince kitap da yayınlanmamıştır. Genel Dünya ve Avrupa tarihleri içerisinde yer almıştır ve Ortaçağ Avrupası yalnızca ortaçağı karakterize eden feodaliteyle özdeş bir biçimde ele alınmıştır.

Türkiye’de Ortaçağ Avrupasına ilginin en çok arttığı yıllar Türkiye’de ATÜT tartışmalarının yoğunlaştığı yıllardır. 1960 yıllarda Fransa’da başlayan ATÜT tartışmaları Sencer Divitçioğlu, Asaf Savaş Akat, Çağlar Keyder vd. bilim adamlarının çalışmaları sayesinde Türkiye’de de yankı bulmuştur. 1960lı yıllarda Türk tarihçi ve sosyologları modern Batı toplumlarının gelişmişlik düzeyine erişemeyen Türkiye’deki sosyo-ekonomik yapının sorunlarına çözüm bulma gayretleri sonucunda Osmanlıdan devralınan mirasın incelenmesine gidilmiştir. Bunun bir sonucu olarak da tartışmalar Osmanlı’nın feodal mi yoksa ATÜT mü olup olmadığı konusunda odaklanmıştır. Sencer Divitçioğlu, Asaf Savaş Akat, Çağlar Keyder, İdris Küçükömer ve Niyazi Berkes Osmanlı toplumsal düzenini Marx’ın

---

¹¹² Kurat, A. N., **Ortazaman Tarihi İçin Kısa Bir Bibliyografya**, İÜEF Yay., İst., 1934.

Doğu toplumlarının üretim ilişkilerini açıklamak için ileri sürdüğü ATÜT ile açıklarken¹¹³, Mehmet Ali Kılıçbay ise Osmanlının feodal olmadığını fakat feodaliteye yakın olduğu kanısındaydı. Kimi sosyologlar ise Osmanlının feodal bir yapı içerisinde olduğunu, genel olarak birçok tarihçi ise “nev-i şahsına münhasır” bir yapıya sahip bulunduğunu söylemekteydi.

1960larda başlayan ATÜT tartışmaları, Marx’ın ortaya attığı bu tanımla kıyaslanan feodalitenin de merak edilmesi ve tartışılmasına neden oldu. Bunu feodalite ve ortaçağ Avrupası üzerine tercüme yayınlar takip etti. Böylece bu alandaki eksiklik de yine ortaçağ tarihinin diğer ilgi alanlarında olduğu gibi çeviri eserlerle kapatılmaya çalışılmıştır.

1982 yılında ortaçağ Avrupası üzerine yazılmış eserleri en önemlisi ATÜT tartışmalarına da müdahil olan Mehmet Ali Kılıçbay tarafından Türkçeye çevrildi. Yirminci yüzyıl tarihçiliğine yön veren ve en önemli tarihçilerinden biri olan Marc Bloch’un Feodal Toplum adlı eseri Ortaçağ Avrupasını en iyi anlatan çalışmalardan biridir.¹¹⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, Türkiye’de hem ortaçağ Avrupasının tanınması sağlamış hem de literatürün gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Özellikle ortaçağ Avrupa tarihi uzmanı Fransız tarihçilerin eserlerini Türkçeye kazandırmıştır. Aslen iktisat doktoru olan Kılıçbay’ın tercümeleri genelde okuyucular tarafından eleştirilse de bu eserlerin Türkiye’de yayınlanarak ortaçağa ilgi uyandırması bakımından önemli bir adımdır.¹¹⁵

Georges Duby’nin *Erkek Ortaçağ, Ortaçağ İnsanları ve Kültürü, Şövalye Kadın ve Rahip* adlı yapıtları, Jacques Le Goff’un *Ortaçağda Entelektüeller*, Jurgis Baltrusaitis’in *Düşsel Ortaçağ* ve Johan Huizinga’nın *Ortaçağın Günbatımı* adlı eseri Kılıçbay tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Kılıçbay tercüme çalışmaları

---

¹¹³ Divitçioğlu, S., *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Ar-Yayın-Dağıtım, İst., 1981; Berktay, H., “Tarih Çalışmaları”, TCTA, cilt 9, İletişim Yay., İst., 1996, s.2472-2473.

¹¹⁴ Bloch, M., *Feodal Toplum*, (çev. M. A. Kılıçbay), Opus Yay., 3.b., Ank., 1998.

¹¹⁵ Özbaran, S., “Türkiye’de Tarihçiliğin Görüntüsü”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, c.1, sa.2, İzmir, 1992. s.46.

haricinde ayrıca ATÜT tartışmaları çerçevesinde feodalite ve Osmanlı üretim ilişkilerini değerlendirdiği bir de telif eser yayınlamıştır.¹¹⁶

Son yıllarda Türk araştırmacılar tarafından Ortaçağ tarihi ve uygarlığına yönelik bir kaleme alınan çalışmalarda ise Ortaçağ Avrupasına ayrılan kısım eserin yüzde onuna dahi ulaşamamaktadır.¹¹⁷

Türkiye’de ortaçağ Avrupa tarihi üzerine son yıllarda yayınlanan eserlere bakıldığında ortaçağın daha çok ilgi çeken mistik, gizemli, metafizik ve doğaüstü anlatılarına ve durumlarına yönelik eserlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. 2004 yılında Richard Kieckhefer’in *Ortaçağda Büyü* adlı eseri Zarife Biliz tarafından, 2005 yılında ise Franck Collard’ın *Ortaçağda Zehir ve Cinayet* adlı çalışması Yard. Doç. Dr. Mustafa Daş tarafından tercüme edilmiştir.¹¹⁸ Bu konuda Haydar Akın tarafından kaleme alınan *Ortaçağ Avrupasında Cadılar ve Cadı Avı* adlı bir de telif eser bulunmaktadır.¹¹⁹

Ortaçağ Avrupası üzeri çeviriler son onbeş yılda çeşitlenerek artmıştır. Avrupa’nın seçkin ortaçağ uzmanlarında Umberto Eco’nun *Ortaçağı Düşlemek, Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, Belçikalı ünlü ortaçağ tarihçisi Henri Pirenne’nin *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, yine Jacques Le Goff’un değerli çalışması *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, Leonardo Benevelo’nun *Avrupa Tarihinde Kentler* ve Leo Huberman’ın *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Paul Vinogradoff’un *Ortaçağ Avrupasında Roma Hukuku*, Aron Guryeviç’in *Ortaçağ Avrupası’nda Birey*, Richard W. Southern,’in *Ortaçağ Avrupasında İslam Algısı*, Jean Gimpel’in *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, Walter Altet’in *Ortaçağ Avrupasında İnsan Ölülerinin Seksiyonu* adlı eseri Türkçeye tercüme edilmiştir. Ortaçağ Avrupa tarihi alanında yapılan en son çeviri ise George Duby’nin editörlüğünü yaptığı ve ortaçağ Avrupasında kadının konumunun ele alındığı *Kadın Tarihi*’nin ikinci cildi

---

¹¹⁶ Kılıçbay, M. A., **Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı**, Teori Yay., Ank., 1982.

¹¹⁷ Karaköse, H., **Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı**, Nobel Yay., İst., 2002; Bedirhan, Y., **Ortaçağ Tarihi**, Çizgi Yay.,İst., 2004.

¹¹⁸ Kieckhefer, R., **Ortaçağda Büyü**, (çev. Zarife Biliz), Dharma Yay., İst., 2004; Collard, F., **Ortaçağda Zehir ve Cinayet**, (çev. M. Daş), Yeditepe Yay., İst., 2005.

¹¹⁹ Akın, H., **Ortaçağ Avrupası’nda Cadılar ve Cadı Avı**, Dost Kitabevi Yay., Ank., 2001.

çevrilmiştir.¹²⁰ Türkiye’de ortaçağ Avrupa tarihi üzerine yapılmış çevirilerin çoğu ortaçağ Avrupa tarihi araştırmalarında en ileri olan Fransız tarihçilere aittir.

Ortaçağ Avrupa edebiyat ve hukuk dünyasına yönelik çeviriler mevcutken ortaçağ Avrupa tarihine ilişkin birincil kaynak çevirilerine ilgi gösterilmemiştir. En son 2001 yılında Tudela’lı Benjamin ve Ratisbon’lu Petachia adlarında iki seyyahın ortaçağda Avrupa, Asya ve Afrika seyahatnameleri Türkçeye çevrilmiştir.¹²¹

Türkiye’de doğrudan ortaçağ Avrupasını konu edinen telif eserlerin sayısı oldukça azdır. İlk eser 1974’te Sencer Tonguç tarafından kaleme alınan *Ortaçağ Avrupası ve İslam Dünyası*’dır. Bu eserin ardından 1977 yılında Emine Melek Atabek’in ortaçağ Avrupa tıp dünyasını araştırdığı *Ortaçağ Tababeti*, 2005’te Haydar Akın’ın *Ortaçağdan Bilge Bir Kadın Bingenli Azize Hildegard ve Ortaçağ Avrupasında Cadılar ve Cadı Avı* adlı eserleri yayınlanmıştır. Belirtilmesi gereken bir diğer telif eser ise Celal Layıktez’in *Ortaçağ Aydınlığı* adlı eseridir. Server Tanilli’nin *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* adlı çalışmasının ikinci cildi de Ortaçağa özellikle Batı Ortaçağına ayrılmıştır.¹²²

Türkiye’de ortaçağ Avrupa tarihi araştırmalarının önündeki en büyük engel tarihçilerimizin dil açısından yeterli donanıma sahip olmamalarıdır. Ortaçağ Avrupa tarihi üzerine araştırmalarda bulunacak bir tarihinin modern batı dilleri yanı sıra öncelikle Ortaçağ Avrupasının hâkim dili olan Latince ve Yunanca metinleri okuyup anlayacak seviyede bilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa özelinde araştırma yapılacak coğrafyada Ortaçağ Avrupasında kullanılan yerel dilleri de benzer bir düzeyde bilmesi oldukça önemlidir. Örneğin eğer araştırmacı Ortaçağ

---

¹²⁰ Vinogradoff, P., *Ortaçağ Avrupasında Roma Hukuku*, Kelepir Kitaplar, 1997; Guryeviç, A., *Ortaçağ Avrupası’nda Birey*, Afa Yay., 1995; Southern, R. W., *Ortaçağ Avrupasında İslam Algısı*, Yöneliş Yay., 2001; Gimpel, J., *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, TÜBİTAK Yay., 1997; Atlet, W., *Ortaçağ Avrupasında İnsan Ölülerinin Seksyonu*, (çev. Perihan Çambel), Kader Basımevi, İst., 1944.

¹²¹ Tudela’lı Benjamin, Ratisbon’lu Petachia, *Ortaçağ’da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri Üç Kitada Sosyal, Siyasi, Ekonomik İlişkiler Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri*, Kaknüs Yay., Kasım, 2001.

¹²² Tonguç, S., *Ortaçağ Avrupası ve İslam Dünyası*, İÜEF Yay., İst., 1974; Atabek, E. M., *Ortaçağ Tababeti*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İst., 1977; Haydar, A., *Ortaçağdan Bilge Bir Kadın Bingenli Azize Hildegard*, Dharma Yay., 2005; Tanilli, S., *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, c.II Ortaçağ, Adam Yay., İst., 2000.

İngiltere'si üzerine çalışmalarını yürütecekse ortaçağ İngilizcesini veya Fransa üzerine araştırmalar yapacaksa ortaçağ Fransızcasını Latince bilgisine mutlaka eklemelidir. Batı'da ortaçağ Avrupa tarihiyle ilgilenen tarihçilerin mutlak öğrendikleri Latinceye hem ortaçağ hem de diğerk alanlarda araştırmalarına devam eden Türk tarihçilerinin ilgili olduklarını söylemek oldukça güçtür.

Klasik filoloji olarak adlandırılan Latin Dili ve Edebiyatı ile Yunan Dili ve Edebiyatı, günümüzde tarih başta olmak üzere hukuk, tıp, eczacılık, zooloji, epigrafi, felsefe vb. birçok bilim dalı için hayli önemlidir. Fakat Sosyal özellikle Eskiçağ ve Ortaçağ tarihi, bir ölçüde de Yeniçağ Tarihi, Felsefe, Arkeoloji alanında kaynaklara Latince olmadan başvurulamaz.

Ülkemizde başta Latince olmak üzere Ortaçağ Avrupa dillerinde yetkinlik kazanmış yeterince epigrafi uzmanı olmadığı gibi üniversitelerimizin tarih bölümlerinde söz konusu ortaçağ dillerini öğretecek klasik filoloji uzmanlarımız da yeterli değildir. Tarih bölümlerinde öğretilen tek bilim dili Osmanlıcadır. Hemen hemen tüm tarih bölümlerinin müfredatlarında bulunan Osmanlıca, ilk seneden itibaren iki sene seçmeli olmak üzere lisans öğreniminin sonuna kadar yer almaktadır. Özellikle Osmanlı Arşivlerinin araştırmacıların kullanımına açılmasından ardından Osmanlıcaya daha fazla odaklanılmıştır.

Türkiye'de eskiçağ ve ortaçağ tarihi araştırmalarının gelişimi açısından Latince ve Yunanca hayati öneme sahiptir. Bu nedenle tarihçilerin araştırma yapabilmeleri için lisans eğitimleri süresince gerekli dil, bilgi ve yetenekleri kazanmaları gerekmektedir. Fakat yıllar önce yazılmış bir iki Latince gramer kitabı ve bir sözlükten başka Latince eğitime ilişkin hiçbir kitap yayınlanmıştır.¹²³

İlkçağda önceleri Roma'nın da dahil olduğu Latium bölgesinde konuşulan Latince, Roma devletinin topraklarını genişletmesiyle İtalya'nın tümüne, Fransa, İspanya, İsviçre, Macaristan ve Romanya'ya yayılmıştır. Daha sonra ise egemen olduğu Makedonya, Trakya, Anadolu, Suriye ve Kuzey Afrika'da resmi dil olarak

---

¹²³ Kabağaç, S.- Alover, E., **Latince Türkçe Sözlük**, Sosyal Yay., İst., 1994.

kullanılmıştır. Ortaçağın en önemli kültür ve medeniyet dili haline gelen Latince yayıldığı tüm coğrafyalarda bilim ve edebiyat dili olarak önemli bir yer edinmiştir. Bilimsel ve edebi birçok eser Latince kaleme alınmıştır. Bu nedenle tarih bölümlerinde Latince öğrenimi kaynakların değerlendirmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma çalışmalarının başlamasından itibaren Türkiye'de Avrupa tarihine olan ilgi de giderek artmaya başlamıştır. Ortaçağ tarihçiliğimizin en kısır kaldığı ve ciddi araştırmalara gereksinim duyduğu ortaçağ Avrupa tarihi araştırmalarımızın en kısa zamanda alanın eksiklikleri giderilerek arttırılması önem taşımaktadır. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra XV. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemdeki Avrupa'nın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı üzerinde ciddiyetle durulması hem tarihimizin daha sağlam yorumlanması hem de Avrupa'yı daha iyi algılamamız açısından hayli gereklidir.

2. 4. 2. Haçlı Seferleri Tarihi Araştırmaları

Haçlı Seferleri, Ortaçağ'da Avrupa, Anadolu ve Orta Doğu coğrafyasında bulunan toplumların tarihlerinde derin izleri ve önemli yeri olan bir mücadele dönemidir. Ortaçağ'da bu coğrafyaların tarihini karakterize eden olaylar zincirinin son halkası, belki de en önemlisidir.¹²⁴ Böyle bir olay, hiç kuşkusuz, Ortaçağ tarihçiliğinin bilimsel ilgisini hiç kaybetmeyen konularından biridir.

Haçlı Seferleri üzerine ilk araştırmalar, bu büyük olayın çıkış yeri olan Avrupa'da başlamıştır. Avrupa'da Haçlı Seferleri tarihinin araştırılması, Rönesans döneminde Batılı bilginlerin, Klasik Grek ve Latin eserleri incelemeye başlamalarından çok sonraları ortaya çıkmıştır. Haçlı Seferleri ile ilgili ilk çalışmalar aynı zamanda birer din adamı olan bilginler tarafından başlatılmıştır. 18. yüzyıl ortalarında Fransa'da Benedictin tarikatına bağlı Saint Maur dini cemaatinin

---

¹²⁴ Demirkent, I., "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", **İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı**, sa.35, 1984-1994, s.65.

mensupları tarafından, Haçlı Seferlerinin Batılı kaynakları ve daha önce hiçbiri Avrupa dillerine çevrilmemiş Doğulu kaynakları bir araya getirilmiş ve tercümeleri yapılmıştır. Fakat Fransız ihtilali sonrası Saint Maur cemaatinin dağılmasını müteakiben, yapmış oldukları bu muazzam çalışma kaybolmuştur.¹²⁵

Saint Maur rahiplerinin söz konusu değerli kaynak çalışması uzunca bir süre sonra bulunup 1813 yılında Bibliothèque Nationale'e teslim edildi. Ardından Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (Fransız Akademisi) tarafından, Bibliothèque National'de bulunan Haçlı külliyyatının, Haçlı Seferlerine ait bütün vesika ve kaynaklarla birlikte yayınlanmasına karar verildi. 1834 yılında da Haçlı Seferleri kaynaklarının yayınlanması çalışmalarına başlandı. 1841-1843 yılları arasında bu büyük külliyyatın birinci kısmı olan Kanunlar, bir yıl sonra da Haçlı Seferlerinin ünlü tarihçisi Willermus Tyrensis'in *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* adlı çalışmasını içeren Bizanslı tarihçilere ait olan birinci kısım yayınlanmıştır.¹²⁶

Haçlı Seferleri külliyyatının yayınlanması, bu alana olan ilgiyi de arttırmış oldu. 19. yüzyılda başlayan yoğun çalışmaların ardından günümüze kadar oldukça geniş bir literatür ve farklı ekoller meydana geldi. Örneğin Haçlı Seferlerine dini açıdan yaklaşan ve temsilcilerinin Wilken, Sybel, Röhricht, Hagenmayer ve Waas'ın olduğu Alman ekolü; seferlerde önemli rol oynayan şövalyeliğin uyandırdığı milliyetçilik açısından Haçlı Seferlerini değerlendiren ve temsilcileri arasında Michaud, Riant, Chalandon, Bréhier ve Grouset'in bulunduğu Fransız ekolü bu alanda önemli çalışmalar ortaya çıkarmışlardır. Bir diğer ekol olan İngiliz ekolü ise 19. yüzyılda hâkim olan Grek hayranlığı nedeniyle Haçlı Seferlerini Bizans yanlısı bir gözle değerlendirmiştir. Avrupa'daki bu gelişmelerin yanı sıra 20. yüzyılda Dana C. Munro ve yetiştirdiği öğrencileri tarafından Amerika'da başlayan Haçlı Seferleri araştırmaları ise çok yönlü olarak devam etmiştir. Ayrıca Amerikan ekolünde de

---

¹²⁵ Demirkent, I., "Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı Recueil des Historiens des Croisades II Bizanslı Tarihçiler", **Bellekten**, c. LXV, Sayı: 244, s.921.

¹²⁶ Demirkent, a.g.m., s.922-923.

İngiliz ekolünde olduğu gibi belirgin Bizans yanlısı değerlendirmeler görülmektedir.¹²⁷

Gerek Avrupa'daki gerekse Amerika'daki tüm bu çalışmaların odaklandığı, önemle üzerinde durduğu konu ise Haçlı Seferlerinin ortaya çıkışı olmuştur. Genellikle bu olayın meydana gelmesinde Ortaçağ Avrupa'sında yaşanan ağır siyasal, sosyal ve ekonomik nedenlerinden ziyade bu olayı tetikleyen dini yönü vurgulanmış, çalışmalar ilerledikçe dini yönü dışındaki etkenler daha fazla dile getirilir olmuştur. 19. ve 20. yüzyıl boyunca Haçlı Seferleri, siyasal, askeri, dini, ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda derinlemesine incelenerek sayısız eserler meydana getirilmiştir.¹²⁸

2. 4. 1. 1. Türkiye'de Haçlı Seferleri Tarihi Araştırmalarının Gelişimi

Türkiye'de Haçlı Seferleri araştırmalarının ortaya çıkışı Avrupa'dakinden oldukça farklıdır. Çünkü ne 18. yüzyıldaki gibi bir kaynak toplanmış ne de Haçlı Seferlerine ait kaynaklar tercüme edilip yayınlanmıştır. Türkiye'de Haçlı Seferleri ile ilgili ilk çalışma bir çeviridir. Tanzimat döneminde yabancı dile verilen önem sonucunda yayımlanan çeviri tarih çalışmaları arasında Haçlı Seferlerine ait Fransızca bir eser de yer almıştır. Türkiye'de Haçlı Seferleri alanında ilk eser Fransız tarih ekolünün önemli isimlerinden biri olan Joseph Michaud'un *Histoire des Croisades* adlı kitabının *Emru'l Acib fi Tarih'i Ehli's-Salip* adıyla çevirisidir. Edhem Pertev ve Ahmed Arif Beylerin çevirisini üstlendiği ve Ali Fuad Bey'in de yardımlarıyla tercümesi tamamlanan eserin sadece birinci cildi yayınlanabilmiştir.¹²⁹ Eser yayınlanmasının ardından eleştirilere maruz kalmıştır. Öyle ki Namık Kemal, Müslüman kahramanların hayatlarını kaleme aldığı *Evrak-ı Perişan* adlı eserinin girişinde, Selahaddin Eyyubi'nin hayatını ekleme sebebinin Michaud'un Selahaddin

---

¹²⁷ Demirkent, I., "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", **İÜEF Tarih Dergisi Prof Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı**, sa.35, 1984-1994, s.65; Runciman, S., **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. F. Işıltan), c.1, TTK Basımevi, Ank., 1998, s.XII.

¹²⁸ Demirkent, a.g.m., s.66.

¹²⁹ Michaud, J., **Emru'l Acib fi Tarih'i Ehli's-Salip**, (orijinal adı *Historie des Croisades*, Paris 1849), çev. Ali Fuad - Edhem Pertev - Ahmed Arif, İst., (tarihsiz).

Eyyubi hakkındaki iddialarının asılsızlığını ispatlamak olduğunu belirtir.¹³⁰ Michaud'un bu eseri Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Gelenbevizade Tevfik Bey'e tamamen ve aynen tercüme ettirilmiştir. II. Abdülhamit'in merakıyla çevrilen ve tamamı sekiz cilt olan bu yazma eser tek nüsha olarak Yıldız kitapları arasında muhafaza edilmektedir.¹³¹

Cumhuriyet dönemine kadar Michaud'un söz konusu eserinden başka Haçlı Seferleriyle ilgili ne başka bir kitap çevrilmiş ne de telif bir eser meydana getirilmiştir. Cumhuriyet döneminde Haçlı Seferleri hakkındaki ilk özgün çalışma Galatasaray Lisesi Tarih Öğretmeni olan Raşid Erer tarafından 1948 yılında yayınlanan *Türklere Karşı Haçlı Seferleri* adlı eserdir. Yazarın Fransızca tarih kitaplarından yararlanarak kaleme aldığı eser oğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir.¹³²

Erer'in ardından 1954 yılında R. Gökalp Akın, 1956 yılında ise M. Çağatay Uluçay *Haçlı Seferleri* adıyla birer kitap yayınlanmışlardır.¹³³ Bu popüler eserlerin ardından uzunca bir süre Haçlılar hakkında çeşitli makaleler yayınlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'daki *British Council* kurumu sayesinde Türkiye'ye gelerek, 1941-1944 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'nde Bizans tarihi ve Bizans sanatı dersleri vermiş olan dünyanın seçkin Bizans tarihçilerinden Steven Runciman'ın üç ciltlik *Haçlı Seferleri Tarihi* adlı eseri 1986 yılında Prof. Dr. Fikret Işıltan tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.¹³⁴ Bu eserin Türkçeye çevrilmiş olması Türk tarihçiliği açısından çok önemlidir. Çünkü söz konusu eser Haçlı Seferleri hakkında bilimsel tarih literatüründe önemli bir yere

---

¹³⁰ Kuran, E., "Tanzimat Devri Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Türkiye Günlüğü*, sa.42, Eylül-Ekim 1996, s.116 dipnot 12.

¹³¹ Yinanç, M. H., "Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, İst., 1940, s.583; Süslü, A., "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e: I", *Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokyumu Bildiriler 21-26 Mayıs 1984 Elazığ*, Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay., Elazığ, 1990, s.162-163.

¹³² Erer, R., *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, Ahmet Halit Kitabevi, İst., 1947; Bilgi Kitabevi, Ank., 1993; Erer'in basılı tek eseri olan bu çalışması en son 2002 yılında Kaknüs Yayınları tarafından yeniden basılmıştır.

¹³³ Akın, R. G., *Haçlı Seferleri*, Bir Kitabevi, Kolay Tarih Serisi:9, İstanbul, 1954; Uluçay, M. Ç., *Haçlı Seferleri*, Özyürek Yay., Hikayelerle Tarih Serisi:IV, İstanbul, 1956.

¹³⁴ Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. F.İşıltan), 3 cilt, TTK Basımevi, Ank., 1986-1987.

sahiptir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yirmi yıldan fazla bir süre Haçlı Seferleri dersi veren Işıltan, Haçlı Seferleri alanında iki doktora ve iki de doçentlik tezi yönetmiştir.

Haçlı Seferleri araştırmaları konusunda uzman ilk ve en önemli tarihçimiz ise Prof. Dr. Fikret Işıltan'ın öğrencisi rahmetli hocamız Işın Demirkent'tir. İstanbul Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Işın Demirkent, Haçlı Seferleri ve Haçlı Devletleri konularında birçok makale ve kitap kaleme almıştır. Demirkent, Türkiye'de Haçlı Seferleri söz konusu olduğunda akla gelen tek isim ve önemli bir otoritedir. Prof. Demirkent'in bu konudaki çalışmalarından ilki, aynı zamanda Demirkent'in doktora tezi olan *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*dir. 1974 senesinde İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları tarafından yayınlanan¹³⁵ alanında ilk ve vazgeçilmez olan bu eserinden sonra, ikinci cildi ve kendisinin doçentlik tezi *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)* Türk Tarih Kurumu tarafından 1987'de yayınlanmıştır.

Eylül 1995'de Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Türk tarihini doğrudan ilgilendiren ve dünya tarihi içinde çok önemli bir dönemi teşkil eden Haçlı Seferlerinin 900. yıldönümü münasebetiyle yayınlanan makalesinde¹³⁶, Türk tarihçiliğinin bu alana olan ilgisizliğine değinmektedir. 23-25 Haziran 1995 tarihleri arasında Clermont-Ferrand'da düzenlenen *1095 Clermont Konsili'nin ve Haçlı Seferi Çağırısı'nın 900. Yıldönümü Uluslar arası Kolokyumu* hakkındaki makalesinde Ocak, tarih araştırmalarıyla ilgilenen hiçbir kurumun bu önemli olayın yıldönümüne ilgi göstermemesinden yakınmaktadır.

Prof. Ocak, Kilise mensupları dâhil, Avrupa (özellikle Fransa) başta olmak üzere çeşitli ülkelerden birçok ortaçağ tarihçinin katıldığı bu kolokyumun açılışından kapanışına, katılımcılarından sunulan bildirilere kadar ayrıntılı bilgiler vermiş; gerek

---

¹³⁵ Demirkent'in Urfa Haçlı Kontluğu tarihi üzerine çalışmaları 1990-1994 yıllarında Türk Tarih Kurumu tarafından da yayınlanan yayınlanmıştır. Demirkent, I., **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1146)**, 2 c., TTK Basımevi, Ank., 1990,1994.

¹³⁶ Ocak, A. Y., "Önemli Bir Tarihi Toplantının Ardından: 1095 Clermont Konsili'nin ve Haçlı Seferi Çağırısı'nın 900'üncü Yıldönümü Milletlerarası Kolokyumu", **Toplumsal Tarih**, sa. 21, Eylül 1995, s.30-36.

bilim çevrelerinin gerekse izleyicilerin ve yayınevlerinin kolokyuma gösterdiği ilgiden dolayı duyduğu hayranlığını dile getirmiştir.

Ayrıca Prof. Ocak makalesinin sonuç bölümünde, Ortaçağ'da Türkiye ve tüm Orta Doğu coğrafyasında yaşamış toplumların tarihinin çok önemli bir dönemini niteleyen Haçlı Seferleri hakkında Türk tarihçiliğinin o güne değin hiçbir orijinal araştırma eser ortaya koyamamış olmasından kaynaklanan üzüntüsünü de belirtmiştir.¹³⁷

O yıl Haçlı Seferlerinin yıldönümünde sadece *Focus* dergisi, henüz 4.sayısı olan Nisan sayısında bir Haçlılar dosyası oluşturmuş ve dünya tarihi akışı içinde önemli bir yere sahip bu olayı okuyucularına sunmuştur.¹³⁸

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın Haçlı Seferleri araştırmalarındaki mevcut durumumuza gösterdiği bu haklı serzenişinin ardından Haçlı Seferleri hakkında ilk bilimsel toplantı 1997 yılında TTK tarafından düzenlenmiştir. Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere, İsviçre, Mısır'dan 10 ve Türkiye'den 9 olmak üzere konularında uzman yerli ve yabancı 22 bilim adamının davet edildiği ve bildirimlerini sundukları *Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu* 23-25 Haziran 1997 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenmiştir. Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Açından Ortaçağ Avrupası ve Doğu, Haçlı Seferleri ve Bizans, Haçlı Seferleri ve Orta Doğu ve son olarak da Haçlı Seferleri Sırasında Dinlerin ve Kültürlerin Karşılaşması başlıklarıyla dört oturum halinde organize edilen sempozyumun bildirimleri ancak iki yıl sonra basılabilmektedir.¹³⁹

Prof. Dr. Demirkent'in uzunca bir süredir üzerinde çalıştığı ve bu konu üzerine Türk tarih literatüründe en önemli telif eser olan *Haçlı Seferleri* adlı kitabı 1997 yılında yayınlanmıştır.¹⁴⁰ Bu bilimsel çalışmayı önemli kılan en önemli unsur Haçlı Seferlerinin Türkler açısından değerlendirilmiş olmasıdır. Demirkent'in bu

---

¹³⁷ Ocak, a.g.m., s.36.

¹³⁸ "Haçlılar, Din Adına Tam 900 Yıl Önce Yola Çıktılar...", *Focus*, sa.4, Nisan 1995, s.52-61.

¹³⁹ *Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu, 23-25 Haziran 1997*, İstanbul, TTK Basımevi., Ank 1999.

¹⁴⁰ Demirkent, I., *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İst. 1997.

değerli çalışması Türkiye’de alanında tek eserdir. Işın Demirkent’in Haçlı Seferleri üzerine bir diğer çalışması 1204 yılında İstanbul’un zaptı ve yağmalanmasına şahitlik etmiş olan ünlü Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates’in *Historia*’sının çevrisidir. Ayrıca yine İkinci Haçlı Seferine tanıklık etmiş bir diğer Bizanslı tarihçi Ioannes Kinnamos’un *Historia*’sının çevirisi de Işın Demirkent tarafından yapılmıştır.¹⁴¹ The Society for the Study of the Crusade and the Latin East (Haçlı Seferleri ve Latin Doğu Çalışmaları Cemiyeti)’in üyesi olan Prof. Demirkent, 2001 yılından TTK bünyesinde kurulan Bizans/Doğu Roma İncelemeleri Milli Komitesinin başkanlığında da bulunmuştur. Kırk yıldan fazla bir süre bu alanda araştırmalar yapmış olan Demirkent, emekli olduktan sonra da çalışmalarına devam etmiştir.

Prof. Dr. Işın Demirkent’in Türkiye’de Haçlı Seferleri tarihi üzerine değerli katkıları sadece çalışmaları ile sınırlı kalmamıştır. Demirkent bu alanda uzman kişiler de yetiştirmiştir. Demirkent’in asistanlığını yapmış olan ve halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Haçlı Seferleri üzerine dersler veren Ebru Altan, ülkemizde Haçlı Seferleri konusunda araştırmalarda bulunan tarihçilerimizden bir diğeridir. Altan’ın 2000 yılında Demirkent’in danışmanlığında hazırladığı *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)* adlı doktora tezi yine TTK tarafından basılmıştır.¹⁴²

Son 10 yılda Haçlı Seferleri alanında yapılmış tezlere baktığımızda Ebru Altan’ın İkinci Haçlı Seferi üzerine yaptığı doktora çalışmasının dışında Haçlı Seferleri hakkında yapılan tez çalışmalarının diğer alanlara nazaran yok denecek kadar az olduğu görülecektir. Altan’ın dışında yine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden Birsal Küçüksipahioğlu’nun *Trablus Haçlı Konluğu Tarihi (1109-1187)* adlı doktora çalışmasının yanı sıra Mehmet Serdar Bekâr’ın 1997 yılında hazırladığı Birinci Haçlı Seferi Esnasında İslam Dünyasının Sosyal Durumu (Suriye), 1998 yılında Ayhan Can tarafından *Fulcherius Carnotensis’in Haçlı Vakayinamesi*’nin, Türkiye ile ilgili olayları da kapsayan birinci kitabın tercümesi, 2000’de Günay Kırpık’ın *Birinci Haçlı Seferi’nin Başlaması ve Anadolu’da Haçlı*

---

¹⁴¹ Niketas Khoniates’in *Historia*’sı (1195-1206) İstanbul’un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması, (çev. I. Demirkent), Dünya Yay., İst., 2004.; Ioannes Kinnamos’un *Historia*’sı (1118-1176), (çev. I. Demirkent), TTK Basımevi, Ank., 2001.

¹⁴² Altan, E., *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK Basımevi, Ank., 2003.

İstilası ve 2003 yılında Mustafa Yazıcı'nın hazırladığı ve Haçlı Seferlerine dinsel açıdan yaklaşan *Haçlı Savaşları Döneminde Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki teolojik ilişkiler: Toledo Okulu Örneği* adlı yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır.

2. 4. 1. 2. Haçlı Seferleri Tarihi Alanında Tercüme Çalışmaları

Ülkemizde Haçlı Seferleri hakkında birincil kaynakların çevirilerine yeterince ehemmiyet gösterilmemiştir. Türkiye'de doğrudan Haçlı Seferleri hakkındaki ilk çeviri kaynak, İstanbul'un 1204 yılında Haçlılar tarafından zaptına bizzat tanıklık etmiş Niketas Khoniates'in *Historia* adlı eserinin Işın Demirkent tarafından tercümesidir. Birincil kaynak tercümelerinden bir başkası ise Mısır'a düzenlenen Haçlı Seferine katılmış olan komutan Jean de Joinville'in Haçlı Seferleri hatıratıdır.¹⁴³ Bu eser, askeri, örneğin ortaçağ savaş metotları, savunma ve hücum teknikleri, kullanılan savaş aletleri, hakkında bilgiler içermesinin yanı sıra döneme tanıklık etmiş bir askerin ağzından çok değerli bilgiler de içermektedir. Döneme ilişkin Türkçeye kazandırılan diğer kaynaklar ise 2001 yılında yayınlanan Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia adlarında iki seyyahın gezi notlarından oluşan *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri Üç Kıtada Sosyal, Siyasi, Ekonomik İlişkiler Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri* ve 2005 senesinde yayınlanan *I. ve II. Haçlı Seferleri Anonim Süryani Vekayinamesi*'dir.¹⁴⁴

Son on yılda ülkemizde Haçlı Seferleri konusunda birçok tercüme eser yayınlanmıştır. Bunlardan ilki Beyrut doğumlu Katolik Arap kökenli yazar Amin Maalouf'un *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri* adlı kitabı 1997 yılında Mehmet Ali Kılıçbay'ın çevirisiyle yayınlandı.¹⁴⁵ Maalouf'un bu eserinin Türkçeye kazandırılmış olması oldukça önemlidir. Gerek bilim çevreleri gerekse meraklı araştırmacılar

¹⁴³ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıraları**, (çev. Cüneyt Kanat), Vadi Yay., Ankara, 2002.

¹⁴⁴Tudela'lı Benjamin, Ratisbon'lu Petachia, **Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri Üç Kıtada Sosyal, Siyasi, Ekonomik İlişkiler Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri**, Kaknüs Yay., Kasım, 2001; [Anonim] Süryani, **I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi**, Yaba Yay., İst., 2005.

¹⁴⁵ Maalouf, A., **Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri**, (çev. M. A. Kılıçbay), Telos Yay., İst., 1997.

açısından Haçlı Seferleri ya Batılı araştırmacılar tarafından ya da kendi bilim adamlarımız tarafından değerlendirilmiş, dönemin ve olayların en önemli tanıkları olan Araplar tarafından nasıl yaşandığı ve bu olaya nasıl bakıldığı yeterince değerlendirilememiştir. Fakat Maalouf'un usta kalemiyle, yalnızca dönemin tarihçilerinin tanıklıklarına göre şekillenen eserle hem bu boşluk bir nebze doldurulmuş hem de eser Haçlı Seferleri araştırmacıları tarafından mutlaka değerlendirilmesi gereken bir kaynak olmuştur. Bu çalışmayı H. A. Nomiku'nun, Kriton Dinçmen'in çevirisiyle yayınlanan *Haçlı Seferleri*, P. M. Holt'un *Haçlılar Çağı*, Cécile Morrisson'un *Haçlılar*, Felsefeci Jacques G. Ruelland'ın Haçlı Seferlerini dini kavramsal açıdan değerlendirdiği *Kutsal Savaşlar Tarihi* ve Jonathan Riley-Smith'in *Haçlılar Kimlerdi?* adlı tercüme eserlerin yayınlanması izlemiştir.¹⁴⁶

Ayrıca son yıllarda gerek görsel sanatlarda gerekse basında gündeme gelen masonluk ve gizli örgütler neticesinde Haçlıların kurdukları askeri ve dini tarikatlara de ilgi artmıştır. Templier ve Hospitaller askeri tarikatları üzerine tercüme eserler ve tarihi romanlar da çoğalmıştır.

Haçlı Seferleri çalışmalarının yeterince gelişmemiş olmasının belli başlı engelleri ve sorunları vardır. Söz konusu sorunlar Bizans tarihi alanında da karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁷ Bu sorunlardan ilki dil sorunudur. Haçlı Seferleri tarihinin orijinal kaynakları Latin, Grek, Arap, Fars, Ermeni, Süryani ve İbrani dillerinde yazılmıştır. Bu nedenle Haçlı Seferleri üzerine çalışmalarda bulunacak bir tarihçinin başta Latince, Grekçe olmak üzere kaynak dillerinden ve Haçlılar üzerine kaynakların çevirilerinin ve araştırmaların yayınlandığı modern Batı dillerinden en az birine hâkim olması gerekmektedir. Aksi takdirde ortaya konulacak çalışmalar tekrardan başka hiçbir değere sahip olamayacaktır. Kaynakların Türkçeye tercümelerini beklemek ise alelade bir avuntudan öteye gidemeyecektir. Üniversitelerimizde tarih öğrencilerimize Klasik Filoloji eğitimi sağlanmadığı, Ortaçağ Latince ve Grekçesi,

---

¹⁴⁶ Nomiku, H. A., **Haçlı Seferleri**, (çev. Kriton Dinçmen), İletişim Yay., İst., 1997, **600'lü Yıllardan 1461'e...** içinde, (çev. K. Dinçmen), Arion Yay., İst., 2004; Holt, P. M., **Haçlılar Çağı 11.Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, TVYY, İst., 1999; Ruelland, J. G., **Kutsal Savaşlar Tarihi**, İletişim Yay., İst., 2004; Morrisson, C., **Haçlılar**, Dost Kitabevi Yay., Ank., 2005; Riley-Smith, J., **Haçlılar Kimlerdi?**, Bileşim Yayınevi, İst., 2005.

¹⁴⁷ Necipoğlu, N., "Türkiye'de Bizans Tarihçiliğinin Dünü, Bugünü ve Sorunları", **Toplumsal Tarih**, sa. 112, Nisan 2003, s.76-77.

Arapça, Farsça vd. öğretilmediği sürece bu alanda yetkin tarihçiler yetiştirmemiz de oldukça güçtür. Eğer uygun koşullar sağlanırsa sorun kısa vadede olmasa da ortadan kalkacaktır.

Diğer bir sorun kaynaklara ulaşmadaki maddi sorundur. Ülkemizde Haçlı Seferleri alanında çalışan birkaç bilim adamımızın bireysel birkaç kütüphaneleri dışında araştırmacıların hizmetine sunulmuş herhangi bir kurum kütüphanesi mevcut değildir. Bu yüzden Haçlı Seferleri ile ilgilenen bir araştırmacının kaynaklara ulaşması oldukça güçtür. Fakat bu sorun teknolojinin ilerlemesiyle yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Öyle ki Bibliothéque Nationale yukarıda bahsetmiş olduğumuz Haçlı Seferleri araştırmalarının birincil kaynaklarından oluşan büyük külliyyatını üstelik tümünü internet ortamında araştırmacıların kullanımına açmıştır.

Ülkemizde Haçlı Seferleri araştırmalarının önündeki diğer bir engel ise karşılıklı önyargılardır. Hem birincil kaynaklarda hem de araştırmalarda gördüğümüz karşılıklı önyargılar bu iki yüzyılın objektif ölçüler içerisinde değerlendirilememesine neden olmuştur. Bu sorun uzun yıllar Haçlı Seferleri üzerine derinlemesine incelemeler yapılmasına ve ihmal edilmesine yol açmıştır. Sol eğilimli tarihçilerimiz tarafından Haçlı Seferlerine Batılı tarihçilerin bakış açısıyla yaklaşmış veya göz ardı edilmiştir. Türk tarihçiliğinde görülen milliyetçi-muhafazakâr eğilim ise Haçlı Seferlerine karşı hem bir ön yargının oluşmasına hem de Haçlı Seferlerine belli bir açıdan bakılmasına neden olmuştur. Haçlı Seferleri tarihi sadece dinsel ve askeri yönlerden ele alınmıştır. Oysaki Haçlı Seferleri sonucunda Doğu'da kurulan Antakya, Urfa, Trablus ve Kudüs Haçlı Devletleri bir süre sonra buldukları coğrafyaya, kültüre uyum sağlamaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise çevre Doğulu devletler ve topluluklar ile ticari ve kültürel ilişkiler geliştirmişlerdir. Fakat söz konusu ekonomik ve kültürel ilişkiler yeterince araştırılmamıştır. Osman Turan ve Melek Delilbaşı'nın birkaç çalışması¹⁴⁸ hariç

---

¹⁴⁸ Turan, O., **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar**, TTK Yay., Ank., 1988; Delilbaşı, M., "Ortaçağ'da Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahitnamelerle Verilen İmtiyazlar", **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1981; "Ortaçağ'da Türk Hükümdarlarının Ahitnamelerle Batılılara Verdikleri İmtiyazlara Genel Bir Bakış", **Bulleten**, XLVII/185, 1983, s. 95-103.

tarihçilerimiz Haçlıların Doğu'daki ticari ve kültürel ilişkileriyle alakalı hiçbir çalışma ortaya çıkaramamışlardır.

Yukarıda adı geçen değerli tarihçilerimizin önemli çalışmalarından başka Haçlı Seferleri hakkında son yıllarda görülen bu gelişmeler olumlu olsa da tarih biliminin diğer alanlarına ve yurtdışındaki çalışmalara bakıldığında ülkemizde ortaya konulan çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu boşluk tercüme eserlerle kapatılmaya çalışılmakta ve konunun meraklılarına sunulmaktadır. Haçlı Seferleri alanında çalışan tarihçilerimizin sayıca az olması bu alana gösterilen ilginin de ne kadar az olduğunun gösterir.

Haçlı Seferleri, Türk tarihini doğrudan ilgilendiren, bir anlamda Türk tarihinin kaderini tayin eden önemli bir dönemdir. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin tarihinde önemli bir yer tutan Haçlı Seferlerinin Türk tarihçileri tarafından, siyasi, askeri, dini, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda çok yönlü ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. Elde edilebilecek bilgilerle, tarihimizi daha iyi görebilmek mümkün olacaktır. Bu nedenle uzunca bir süredir ihmal edilen bu alandaki çalışmalarımız mümkün olduğunca kısa bir süre içerisinde artmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ORTAÇAĞ ÜZERİNE DÜZENLENEN BİLİMSEL VE DİĞER FAALİYETLER

3. 1. Akademik Düzeyde Dersler

Cumhuriyetin ilanından sonra uzunca bir süre Türkiye’de iki tarih bölümü bilimsel faaliyette bulunmuştur. Bundan biri 1933 tasfiyesi ile İstanbul Üniversitesi adını alan Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü, diğeri ise; Ankara Üniversitesi’nde 1935 yılında kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümüdür.¹

Türkiye’de batılı tarzda bir üniversitenin kurulması düşüncesi ilk olarak 1845 tarihinde ‘Muvakkat Maarif Meclisi’ tarafından gündeme getirilmiştir. Türkiye’de akademik anlamda yüksek öğretim tarihi, 1846 yılında ilk defa girişimde bulunulmasına rağmen 1900’de Batılı tarzda üniversite olarak kurulan İstanbul Darülfünun’u ile başlamıştır. 1911’de yapılan düzenlemeyle programında Ulum-u Şer’iye, Ulum-u Hukukiye, Ulum-u Tabiiye, Fünun ve Ulum-u Edebiye olmak üzere beş bölümden oluşan İstanbul Darülfünununda Tarih, Coğrafya ve Felsefe derslerinin de okutulması kararlaştırılmıştır. Öncelikle 1874’te kurulan Darülfünun-ı Sultani’sinin Edebiyat Mektebi’nde Tarih-i Umumi Kürsüsü kurulmuştu. Fakat 1877-1878’de Darülfünun-ı Sultani’nin kapatılmasıyla bu kürsüde ortadan kalkmıştır. II. Abdülhamid döneminde kurulan Darülfünun-ı Şahane’nin Edebiyat mektebinde Tarih-i Osmanî ve Tarih-i Düvel kürsüleri kurulmuştur. 1911 yılında ise Edebiyat şubesi beş bölüme ayrılmış ve ‘Tarih ve Coğrafya Bölümü’ oluşturulmuştu. 1912 senesinde bu bölümde Tarih alanında Tarih-i Umumi, Tarih-i Osmanî dersleri okutulmaktaydı. 1918 yılına gelindiğinde ise Tarih ve Coğrafya ayrılarak Türkiye’nin ilk Tarih bölümü kurulmuş oldu. Bu bölümün başlıca anabilim dalları ise şöyleydi: Tarih-i Siyasi, Türk Tarihi, Akvam-ı İslamiye Tarihi, Türkiye Tarihi, Avrupa-Türkiye Münasebatı Tarihi, Kurun-ı Vusta’da Şark Akvamı Tarihi, Akvamı

---

¹ Koraltürk, M., “Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Tarih Araştırmaları Üzerine Son Gelişmeler”, **Öneri**, c.1, sa.3, Haziran 1995, s.215.

Şarkiyeye-i Kadimiye Tarihi, Yunan-ı Kadim ve Roma Tarihi. Tarih bölümünün Ortaçağ tarihi dersleri genelde ortaçağda doğu toplumlarının siyasi tarihlerine yöneliktir.²

1933 yılında yüksek öğretim alanında yapılan yasal düzenlemelerle İstanbul Darülfünunu kapatılmış, yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. 1933'te ise Darülfünun'dan üniversiteye geçmeden önce Tarih bölümünde Akvam-ı Kadimeyi Şarkiyeye, Roma-Yunan-ı Kadim Tarihi, Orta Zamanlar Tarihi, Son Zamanlar Tarihi, Umumi Türkiye Tarihi, Türkiye Tarihi ve Yeni Zamanlar Tarihi kürsüleri oluşturulmuş, Ortaçağ tarihi dersleri önceye nazaran daha geniş bir perspektifte yürütülmeye başlanmıştır.³

1945'te Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İlkçağ Tarihi, Ortaçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yakınçağ Tarihi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi ve Genel Türk Tarihi kürsüleri adıyla altı kürsü olarak yeniden yapılanmıştır. 1982 senesinde kabul edilen üniversiteler kanununa göre kürsü adı anabilim dalı olarak değiştirilmiş ve adı geçen anabilim dallarına bir de Türkiye Cumhuriyeti Tarihi anabilim dalı eklenmiştir.⁴

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü ortaçağ tarihi anabilim dalı Türkiye'de ortaçağ tarihi araştırmaların gelişime çok önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye'nin önemli seçkin ortaçağ tarihçileri bu anabilim dalında yetişmiş hatta bünyesinde çalışmışlardır. Türkiye'de ortaçağ tarihi araştırmalarının ortaya çıkışı ve kat ettiği gelişime büyük oranda bu anabilim dalı sayesinde gerçekleşmiştir. Hatta ortaçağ tarihçiliğinde bir ekol haline gelmiştir.

Ortaçağ tarihçilerimizden Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun olduktan sonra Paris'te öğrenimini tamamladıktan sonra 1928 yılında Edebiyat Fakültesinde doçent, 1934 yılında da

---

² Çağatay, N., "Türk Yüksek Öğretim Tarihine Genel Bakış", **Bellekten**, 54-55, no 211-212, 1990-1991, s.1214-1215; www.istanbul.edu.tr/edebiyat/bolum_sayfasi/tarih_bolum.html son erişim tarihi 15.04.2006.

³ Orhonlu, C., "Edebiyat Fakültesinin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler", **Cumhuriyet'in 50. Yılına Armağan**, İÜEF Yay., İst., 1973, s.58-59.

⁴ www.istanbul.edu.tr/edebiyat/bolum_sayfasi/tarih_bolum.html son erişim tarihi 15.04.2006.

profesör olmuştur. Uzun yıllar Ortaçağ Tarihi anabilim dalı başkanı olarak Selçuklular ve İslam tarihi derslerini yürütmüştür. 1961 yılında vefatının ardından görevi öğrencisi Prof. Dr. Fikret Işıltan devralmıştır. Işıltan, 1934 – 1941 yılları arasında Berlin ve Leipzig’de öğrenimini tamamlamasından sonra 1944 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü ortaçağ tarihi anabilim dalına asistan olarak girdi. 1953 yılında doçent, 1962 yılında ise profesör oldu. Ortaçağ tarihi anabilim dalı başkanı olarak Bizans Tarihi, Haçlı Seferleri Tarihi, Avrupa Ortaçağ Tarihi dersleri verdi. 1944-1983 yılları arasında kırk yılı aşan bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Işıltan, bölümde ortaçağ tarihi anabilim dalının gelişmesinde önemli çalışmalarda bulunmuştur. Öğrencileri Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, Prof. Dr. Erdoğan Merçil, Prof. Dr. Işın Demirkent vd. ortaçağ tarihi uzmanı ülkemizin saygın bilim adamları arasında yer almışlardır.⁵

Prof. Hakkı Dursun Yıldız, 1961 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun olduktan sonra Mükrimin Halil Yinanç ve Fikret Işıltan tarafından Ortaçağ tarihi anabilim dalına asistan olarak alınmıştır. 1972 yılında doçent, 1979 yılında profesör unvanını alan Yıldız, İslam Tarihi, İslam Medeniyeti Tarihi, İslam Tarihinin Kaynakları, İslam Devlet Teşkilatı ve İslam Devletinde İlim Hayatı derslerini yürütmüştür. 1982 yılında Atatürk Eğitim Fakültesi Fakültesinin kurucu dekanlığına getirilene kadar da Edebiyat Fakültesi tarih bölümünde çalışmalarına devam etmiştir.⁶

Prof. Dr. Erdoğan Merçil ise 1961 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Kürsüsü’nden mezun olmuştur. 1963 yılında aynı üniversitenin Ortaçağ Tarihi Kürsüsü’nde asistan olan Merçil, 1969’da doktor, 1973’de doçent, 1980’de profesör unvanları almıştır. İran, İngiltere ve Almanya’da araştırmalar yapan Merçil, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi öğretim üyesi olarak Selçuklular ve Türk İslam devletleri üzerine uzun yıllar dersler vermiştir.

---

⁵ Demirkent, I., “Prof. Dr. Fikret Işıltan’ın Hayatı ve Eserleri”, **Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İst., 1995, s.11-13.

⁶ Yıldız, N. – Yıldız, G., “Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız’ın Hayatı ve Eserleri”, **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, MÜ Yay., İst., 1995, s.1-7.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü ortaçağ tarihi anabilim dalında eğitim görmüş ve akademik kadrosunda yer almış ortaçağ tarihi uzmanı bir diğer tarihçimiz ise Prof. Dr. Fikret Işıltan'ın öğrencisi Prof. Dr. Işın Demirkent'tir. 1961-1965 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Ortaçağ Tarihi anabilim dalında yüksek öğrenimini tamamlayan Demirkent, 1967 yılında aynı anabilim dalına asistan olarak alındı. 1981'de doçent, 1988 yılında ise profesör unvanlarını alan Prof. Demirkent Haçlı Seferleri, Haçlı Devletleri, Bizans tarihi konularında lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri vermiştir.

Türkiye'de uzun yıllar bilimsel faaliyette bulunan diğeri tarih bölümü ise Ankara Üniversitesi'nde 1935 yılında kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümüdür. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümü ortaçağ tarihi anabilim dalının kuruculuğu Mehmet Fuat Köprülü yapmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Edebiyatı kürsünde görev yapmaktayken, yeni kurulmuş olan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünde Ortazaman Türk Tarihi kürsü başkanlığına getirilmiştir. Araştırmaları ve verdiği derslerle Türkiye'de ortaçağ tarihi araştırmalarında çığır açan Köprülü, yetiştirdiği öğrencileriyle sadece Anadolu Ortaçağı ve ortaçağ tarihi alanında değil diğer anabilim dallarının saygın birçok tarihçisini de yetiştirmiştir. Verdiği dersler ve yetiştirdiği öğrencileriyle Türkiye'de bir Köprülü ekolu oluşmuştur. Öğrencileri Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Halil İncalcık, Prof. Dr. Bahaaddin Ögel, Prof. Dr. Neşet Çağatay vd. alanlarında yetkin değerli tarihçilerimizdir.⁷

1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Ortaçağ tarihi kürsüsünde lisan öğrenimine başlayan Prof. Dr. Osman Turan, bu kürsünün ilk öğrencilerindendir. 1943'de doçent olan 1954 yılında profesörlük unvanı almıştır. Ortaçağ tarihçilerimiz arasında Selçuklu tarihine en fazla katkıda bulunmuş olan

---

⁷ Palabıyık, M. H., **Ord. Prof. Dr. M. Fuat Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği**, Akçağ Yay., Ank., 2005, s.103.

Turan, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde bu konu üzerine dersler vermiştir.

Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünün ilk öğrencilerinden biri olan Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ise buradan mezun olduktan sonra ortaçağ tarihi kürsüsünde asistanlığa başlamıştır. 1945 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü ortaçağ tarihi anabilim dalına tayin edilen Kafesoğlu çalışmalarına İstanbul'da devam eder. 1953'te doçent olan Kafesoğlu Türk tarihi üzerine dersler vermiştir.⁸

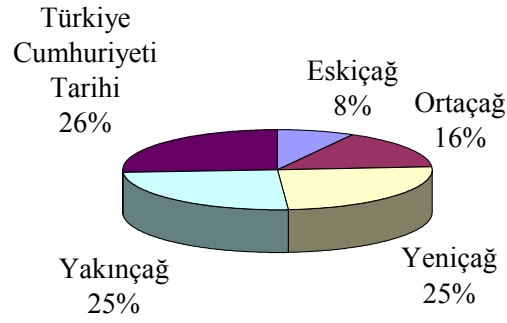
1950'li yıllardan itibaren İstanbul ve Ankara dışındaki kentlerde de üniversitelerin açılması gündeme gelmiş ve 1955 yılında Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi ve İzmir'de Ege Üniversitesi, 1957 yılında Erzurum'da Atatürk Üniversitesi ve 1959 yılında Ankara'da Ortadoğu Teknik Üniversitesi kurulmuştur. Yeni yüksek öğretim kurumlarının açılmasıyla yüksek öğretim alanında yeni hedefler ortaya konmuş ve bu doğrultuda çalışmalar yürütülmüştür.⁹ 1970'li yıllarla birlikte ülkenin değişik bölgelerinde yeni üniversiteler kurulmuş ve birçok üniversitede Fen-Edebiyat veya Edebiyat Fakültesi bünyesinde tarih bölümleri açılmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türk üniversitelerindeki tarih bölümleri de genel olarak eskiçağ, ortaçağ, yeniçağ ve yakınçağ olarak anabilim dallarına ayrılmıştır. Kimi üniversitelerde bunlara ek olarak Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Genel Türk Tarihi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Tarihi anabilim dalları da bulunmaktadır.

Yirmi dört üniversitelerimizin tarih bölümlerinin akademik kadroları üzerinde yaptığımız incelemeye göre bölümlerde en az öğretim görevlisi sayısının eskiçağ ve ortaçağ anabilim dallarına aittir. Hatta kimi bölümlerimizde eskiçağ ve ortaçağ anabilim dalları mevcut dahi değildir. Bu bölümlerin ortaçağ tarihi dersleri büyük oranda yeniçağ tarihi öğretim üyeleri tarafından yürütülmektedir.

---

⁸ Başar, F. "Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu İslamiyet Öncesini Araştıran İsim", **Popüler Tarih**, sa.70, Haziran, 2006, s.77.

⁹ Çağatay, a.g.m., s.1216.

Grafik I İncelemiş olduğumuz yirmi dört üniversitemizin tarih bölümleri kadrolarının anabilim dallarına göre dağılımı.

Ülkemizdeki tarih bölümlerinde verilen dersler incelendiğinde hemen hemen tüm tarih bölümlerimizin ders izlenceleri aynı şekilde planlandığı ders içeriklerine aynı derecede önem verildiği görülmektedir.

Genel olarak tüm tarih bölümleri derslerinde kronolojik sıra izlemektedirler. Ortaçağ açısından bakıldığında lisans öğretimi boyunca İslam Öncesi Türk Tarihi, İslam Tarih ve Uygarlığı, Türk-İslam Devletleri Tarihi (Müslüman Türk Devletleri Tarihi), Büyük Selçuklu Devleti Tarihi, Anadolu Türk Beylikleri Tarihi, Ortaçağ Avrupa Tarihi, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi, Bizans Tarihi başlıklarıyla verilen ortaçağ tarihi dersleri ilk iki seneye yığılmış durumdadır. Kimi bölümlerimizde ise ortaçağ tarihi dersleri üçüncü sınıfın ilk yarıyılına kadar gelmektedir.

İslam Öncesi Türk Tarihi dersi ise iki yarıyıl devam etmektedir. Ağırlıklı konu başlıklarını Türk adı, anlamı, soyu ve Türklerin yayılması, Hun İmparatorluğu, Mete ve dönemi, Batı Hun devleti, Ak-Hun Devleti, Tabgaç Devleti, Gök Türk Devleti, Göktürk Sasani İlişkileri, Doğu ve Batı Gök Türkler, II. Gök Türk Devleti, Uyurlar, Kırgızlar ve Türgişler, Karluklar, Oğuzlar, Sabar Devleti, Avarlar, Hazar Kağanlığı, Peçenekler, Kumanlar, Bulgarlar oluşturmaktadır. Türklerde aile, boy,

budun ve devlet kavramlarıyla birlikte sosyal, dini, iktisadi hayat ve kültür kısmen değinilen konulardır.

İslam Tarih ve Uygarlığı dersi de iki yarıyıda verilmektedir. Cahiliye dönemi, İslamiyet'in doğuşu, Peygamber'in hayatı, Mekke dönemi, Hicret, Medine dönemi, Dört halife devri: Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, İslam Devleti'nde ilk kurumlar, Emeviler Devleti, Süfyânî Halîfeler ve faaliyetleri; Hz. Ali taraftarları Harîcîler ve Abdullah bin Zübeyr ile mücadeleler, Kuzey Afrika'da ve İspanya'da fetihler, Emevî Devleti'nin yıkılışı, Emevî devlet teşkilatı ve kültürel faaliyetleri, Endülüs Emevîleri, Abbasîler Devleti'nin kuruluşu, Abbasîler döneminde kültürel hayat, Abbasîler döneminde düşünce hayatı, yıl boyunca İslam Tarih ve Uygarlığı dersinde işlenen konu başlıklarından ortak olanlardır.

Türk-İslam Devletleri Tarihi (Müslüman Türk Devletleri Tarihi) de tarih bölümlerimizin genelinde iki yarıyıda verilmektedir. İslam Tarihi, Türklerin İslamiyet'i kabulü ve Müslüman devletler ile ilişkiler, Tolunoğulları ve İhşidoğulları Devletleri; İtil Bulgar Hanlığı, Karahanlılar, Gazneliler ve Harezmşahların siyasi ve kültürel tarihleri, Türklerin İslam Tarih ve kültürüne siyasi katkıları, Salgurlular Devleti, Begteginliler Devleti; Zengîler Devleti; İlhanlılar Devleti, Timur Devleti, Eyyûbîler Devleti'nin siyasi ve kültürel tarihi konuları işlenmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti Tarihi lisans eğitiminde genellikle bir dönem içerisinde verilmektedir. Bu dersin genel ortak konu başlıkları ise Selçukluların kökeni, Selçuklu tarihinin kaynakları, Selçuklu Devletinin kuruluşu, Tuğrul Bey ve Alparslan devri, Selçuklu devletinin genişlemesi, Malazgirt savaşı, Malazgirt'in Türk ve dünya tarihi bakımından önemi, Sultan Melikşah dönemi, Melikşah'ın vefatı ve saltanat mücadeleleri, Irak ve Horasan Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları'dır.

Anadolu Türk Beylikleri Tarihi dersi de yine bir dönemlik dersler arasındadır ve konu başlıklarını Anadolu Beyliklerinin kökenleri ve ortaya çıkışları, Karesioğulları, Germiyanogulları, Hamidoğulları, Aydınoğulları, Candaroğulları,

Pervaneoğulları, vd... Karakoyunlular ve Akkoyunlular Devletleri; Melikşah'ın vefatı ve saltanat mücadeleleri; Anadolu Beyliklerinin Akkoyunlu ve Karakoyunlu Beylikleriyle ilişkiler vs. oluşturmaktadır.

Tarih bölümlerimizde Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi ise yine bir yarıyıl okutulmakla birlikte Büyük Selçuklu devlet Teşkilatı, hükümdarlık ve alametleri vs. ile birlikte ele alınmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi dersinin çerçevesini ise Anadolu'nun fethi, Süleymanşah dönemi, Anadolu Selçuklularının diğer devletlerle mücadeleleri, Anadolu'da kurulan diğer Türk devletleri, Çaka Bey, Danişmendliler, Mengücekliler, Ahlatşahlar ve Artuklular, I. Kılıç Arslan'ın devleti yeniden kurması ve Haçlılarla yapılan mücadeleler, II Süleymanşah ve I. Mesud devirleri, II. Kılıç Arslan devri, Miryakefolon zaferi ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemleri, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad devirleri, II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. İzzeddin Keykavus devirleri, Moğol İstilasası ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı alt başlıkları oluşturmaktadır.

Türkiye'deki tarih bölümleri lisans programlarında genellikle bir yarıyıl ver verilen bazı bölümlerde ise yer almayan Ortaçağ Avrupa Tarihi ve Bizans Tarihi dersleri bazı tarih bölümlerinde alanın uzmanı olmayan diğer anabilim dallarından öğretim üyeleri tarafından yürütülmektedir.

Ortaçağ Avrupa tarihi dersi ise tüm ders programlarında ikinci yılda sadece bir dönem boyunca verilmektedir. Genel olarak Ortaçağ kavramının irdelenmesiyle başlayan Ortaçağ Avrupa Tarihi dersinde Dördüncü ve Beşinci Yüzyılda Roma İmparatorluğu ve Barbar Saldırıları, Barbar Krallıkları, Akdeniz'de Müslümanlar, Merovenjler ve Karolenjler, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Yüzyıl Savaşları, Siyasal Bir Sistem Olarak Feodalizm, Ortaçağ'da Kentler, Şövalyelik, Ortaçağ'da Kilise, Papalık, Sapkınlar ve Ayrılıkçılar, Köylü İsyanları, Ortaçağ'da Kültür, Eğitim ve Öğretim konuları işlenmektedir.

Yüksek Öğretim Kurulu tarafından 1983 yılında eğitim fakültelerine taslak olarak gönderilen ve çeşitli değişikliklere rağmen aynen uygulanan *Tarih Öğretmenliği Programında* ise göre ortaçağ tarihi derslerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir.¹⁰

Dersin Adı	1	2	3	4	5	6	7	8
Osmanlı Paleografyası	2	2	2	2	-	-	-	-
İslamiyetten Önce Türk Tarihi	2	2	-	-	-	-	-	-
Tarih Metodolojisi	2	2	-	-	-	-	-	-
Eskiçağ Doğu Tarihi	2	2	-	-	-	-	-	-
İslam Tarihi	2	2	2	2	-	-	-	-
Bizans ve Batı Avrupa Tarihi	2	2	-	-	-	-	-	-
Büyük Selçuklu İmparatorluğu	2	2	-	-	-	-	-	-
Osmanlı Tarihi	2	2	2	2	2	2	4	4
Genel Coğrafya	2	2	2	2	-	-	-	-
Türk İslam Devletleri Tarihi	-	-	2	2	-	-	-	-
Eskiçağ Batı Tarihi	-	-	2	2	-	-	-	-
Türk Moğol İmparatorluğu Tarihi	-	-	2	2	-	-	-	-
Anadolu Selçuklu Tarihi	-	-	2	2	-	-	-	-
Ülkeler Coğrafyası	-	-	2	2	3	3	-	-
Doğu Avrupa Türk Kavimleri Tarihi	-	-	-	-	2	2	-	-
Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti	-	-	-	-	2	2	2	2
Anadolu Beylikleri Tarihi	-	-	-	-	2	2	-	-
Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti	-	-	-	-	4	4	-	-
Türk Kültür Tarihi	-	-	-	-	-	-	2	2
Yeni ve Yakınçağ'da Türk Devletleri	-	-	-	-	-	-	2	2
Yeni ve Yakınçağ'da Avrupa	-	-	-	-	-	-	2	2
Türkiye Coğrafyası	-	-	-	-	-	-	4	4

Tablo I 1983 yılında Yüksek Öğretim Kurulunca öngörülen Tarih Öğretmenliği Programı

Görüldüğü üzere akademik düzeyde üniversitelerimizin tarih bölümlerinde yer alan ortaçağ tarihi dersleri, programlar ve içerik açısından hemen hemen örtüşmektedir. Genellikle siyasi tarih ağırlıklı olan derslerde ortaçağ sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerine yeterince değinilmemektedir. Tüm lisans ders ağırlıklarına bakıldığında ise Osmanlı tarihi üzerine derslerin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

¹⁰ Özbaran, S., "Türkiye'de Tarih Eğitimi III", **Tarih ve Toplum**, c.8., sa. 46, Ekim 1987, s.43-44.

3. 2. Bilimsel Toplantılar ve Süreli Yayınlar

Bilimsel faaliyetlerin en önemli paylaşım alanlarından biri olan konferans, kongre vb. etkinliklerin, gerek gelişme yolundaki gerekse gelişmiş bilim dallarının bugünü ve geleceği açısından önemi oldukça büyüktür. Öte yandan bu tür etkinlikler bilim dallarına verimlilik ve hız kazandırmakla birlikte o alandaki hem bilimsel altyapılardaki eksikliklerin farkına varılıp tamamlanmasını sağlamakta hem de ulusal veya uluslar arası platformlardaki yeni gelişmelerin paylaşılmasına olanak sağlanmaktadır.

Türkiye’de tarih alanında da her yıl belirli gün ve dönemlerde birçok ve farklı kongre, konferans, seminer vb. etkinlikler düzenlenmektedir. Ülkemizde yapılan bu tür bilimsel etkinliklerin çoğu Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi ağırlıklıdır. Ortaçağ tarihi üzerine yapılmış bu tür etkinlikler oldukça azdır. Çoğu zaman Türkiye’de tarih alanında yapılan bilimsel toplantıların devamlılıkları dahi olmayabilmektedir.

Bilimsel toplantıların yapılabilmesi için asli unsur elbette ki herhangi bir alanda araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan bir kurumun varlığıdır. Türkiye’de sürekliliği olan en önemli tarih kongreleri de TTK tarafından düzenlenmektedir.

Birincisi 1932 yılında Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında toplanan Türk Tarih Kongrelerinin on beşincisi 11-15 Eylül 2006 tarihinde düzenlenecektir. Amacı Türk ve Türkiye tarihine ışık tutacak orijinal araştırmaları ve çalışmaların sonuçlarının ortaya konulması ve paylaşılması olan kongreler yetmiş dört yıldır aksatılmadan devam ettirilmiştir.

1970’lerden itibaren tarih alanında bilimsel toplantıların sayıları oldukça arttı. Bu bilimsel toplantılarda tartışılan ve ortaya konan tarihsel bakış açısı önceki dönemlerden farklıydı. Siyasi ve askeri tarihten ziyade önceleri ikinci plana itilen sosyal ve ekonomik tarih araştırmaları ön plana çıktı. Bu dönem TTK’nın kongreleri

düzenli olarak devam etti ve diğer bilimsel toplantılarda da olduğu gibi TTK kongrelerinin bildiri konuları sosyal ve ekonomik tarih alanlarına yöneldi.¹¹

Türkiye’de ortaçağ tarihi araştırmaları açısından bakıldığında da düzenlenen bilimsel etkinlikler de bir kurumun varlığının ne kadar önemli olduğu ortadadır. Buna en güzel örnek 1985 yılından bu yana faaliyette bulunan kurulan *Selçuklu Araştırmaları Merkezi (SUSAM)*’nin düzenlemiş olduğu bilimsel organizasyonlarıdır. SUSAM’ın kuruluş tarihten itibaren Mevlâna ve Mevlevilik konusunda on ulusal, üç uluslararası, üç sempozyum, yedi panel ve dört konferans olmak üzere yirmi yedi bilimsel toplantı düzenlemiştir. Bu toplantılarda sunulan tebliğler de yine araştırma merkezi tarafından yayınlamıştır.¹²

Merkez, Selçuklu tarihi üzerine 1991 yılından bu yana Prof. Dr. Yılmaz Önge tarafından başlatılan Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminerlerini düzenli olarak sürdürmektedir. En son 2000 yılında I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi düzenlenmiştir. Bunların yanı sıra merkez amaçları doğrultusunda birçok sergi düzenlemiştir.

20-21 Mayıs 1991, I. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri

1-2 Haziran 1992, II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri

20-22 Mayıs 1993, III. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri

25-26 Nisan 1994, IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri

---

¹¹ Koloğlu, O., “Tarih Çalışmaları 1980-95”, *TCTA*, c.15, İletişim Yay., İst., 1996, s.1355; Tokdemir, Ertuğrul, “1980 Sonrasında Türkiye’de İktisat Tarihçiliği”, *TCTA*, cilt 15, İletişim Yay., İst., 1996, s.1356.

¹² 3-5 Mayıs 1985 I. Millî Mevlânâ Kongresi; 3-5 Mayıs 1986 II. Millî Mevlânâ Kongresi; 3-5 Mayıs 1987 I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi; 12-14 Aralık 1988 III. Millî Mevlânâ Kongresi; 12-13 Aralık 1989 IV. Millî Mevlânâ Kongresi; 3-5 Mayıs 1990 II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi; 3-4 Mayıs 1991 V. Millî Mevlânâ Kongresi; 24-25 Mayıs 1992 VI. Millî Mevlânâ Kongresi; 3-4 Mayıs 1993 V. Millî Mevlânâ Kongresi; 3 Mayıs 1994 I. Millî Mevlânâ Sempozyumu; 26-27 Ekim 1994 "İnsan Hakları. Hoşgörü ve Mevlâna Sempozyumu (TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu ve Konya Valiliği ile birlikte); 3 Mayıs 1995 Konferans (Prof. Dr.Saime İnal Sâvi); 13 Aralık 1995 II. Millî Mevlânâ Sempozyumu; 6-7 Mayıs 1996 VIII. Millî Mevlânâ Kongresi; 16 Aralık 1996 I. Mevlânâ Paneli; 5 Mayıs 1997 II. Mevlânâ Paneli; 15-16 Aralık 1997 IX. Millî Mevlânâ Kongresi; 5 Mayıs 1998 III. Mevlânâ Paneli; 17 Aralık 1998 Konferans (Prof. Dr.Mehmet S. Aydın); 5 Mayıs 1999 IV. Mevlânâ Paneli; 17 Aralık 1999 V. Mevlânâ Paneli; 3 Mayıs 2000 VI. Mevlânâ Paneli; 14 Aralık 2000 VII. Mevlânâ Paneli; 4 Mayıs 2001 Konferans (Dr. Nezihe Araz); 11 Aralık 2001 Konferans (Feyzi Halıcı); 2-3 Mayıs 2002 X. Millî Mevlânâ Kongresi; 5-6 Mayıs 2003 III. Uluslar Arası Mevlânâ Kongresi

25-26 Nisan 1995, V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri
16-17 Mayıs 1996, VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri
30 Nisan -2 Mayıs 1998, VII. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri
11-13 Ekim 2000, I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi

İslam tarihi araştırmaları üzerine düzenlenen bu tür faaliyetler ise İslam ve din bilimleri araştırmaları hakkında düzenlenen bilimsel toplantılarda gerçekleşmektedir. Bunlar da genellikle ilahiyat fakültelerinin tertip ettiği faaliyetler içerisinde yer almaktadır. Sunulan bildirilerin içeriği doğrudan İslam tarihi konuları olabildiği gibi İslam tarihi araştırmaları da olabilmektedir. Örneğin 27 – 30 Haziran 1989 tarihinde Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde düzenlenen *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu* İslam tarihi araştırmalarının sorunlarına yönelik üç bildiri bulunmaktadır.¹³ Metodolojik içeriği bulunan bu üç bildiri de ilahiyatçı akademisyenlere aittir.

Bizans tarihi alanında ise ülkemizde düzenlenen en önemli bilimsel toplantı 1955 yılında gerçekleştirilmiştir. İlki 1924 yılında Bükreş’te düzenlenen uluslar arası Bizans kongrelerinin sadece 1939 yılında Cezayir’de düzenlenmesi planlanan ve Dünya savaşı nedeniyle yapılamayan kongre dışında düzenli olarak devam ettirilmiştir.¹⁴

1953 yılında Türk Dışışleri Bakanlığı, Selanik’te düzenlenen IX. Uluslar arası Bizans Araştırmaları Kongresi’ne gönderdiği davetiye ile bir sonraki kongrenin İstanbul’da yapılması temennisini kongresi komitesine iletmiş ve olumlu yanıt alınmıştı. Bunun üzerine İstanbul Üniversitesi’nde, Arif Müfit Mansel’in başkanlığında bir hazırlık komitesi çalışmalarına başladı ve 15-21 Eylül 1955

---

¹³ Önkal, A., “İslam Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler”, **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun, 27-30 Haziran 1989)**, Samsun, 1989; Çetin, O., “İslam Tarihi Araştırmalarının Halka Yansımasında Karşılaşılan Problemler”, **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun, 27-30 Haziran 1989)**, Samsun, 1989.

¹⁴ Uluslar arası Bizans Kongreleri 1924 Bükreş, 1927 Belgrad, 1930 Atina, 1933 Sofya, 1936 Roma, 1939 Cezayir (Dünya savaşı nedeniyle yapılamamıştır), 1948 Paris, 1948 Brüksel, 1950 Palermo, 1953 Selanik, 1955 İstanbul, 1958 Münih, 1961 Ohri, 1966 Oxford, 1971 Bükreş... ; Eyice, Semavi, “Türkiye’de Bizans Sanatı Araştırmaları ve İstanbul Üniversitesinde Bizans Sanatı”, **Cumhuriyet’in 50. Yılına Armağan**, İÜEF Yay., İst., 1973, s.376.

tarihleri arasında *X. Uluslar arası Bizans Araştırmaları Kongresi* İstanbul'da düzenlendi. Yunanlı Bizantinistlerden hiçbirisi bir hafta önce yaşanan 6-7 Eylül olayları nedeniyle kongreye katılmazken, bu alanda dünyanın yetkin Bizantinistlerini yetiştiren Sovyetler Birliği'nden, kalabalık bir akademisyen grup katıldı. Kongrenin ardından sunulan bildiriler ve özetleri, Milli Eğitim Bakanlığı finansmanıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat öğretim üyeleri tarafından derlenerek yayınlandı.¹⁵

Bilimsel toplantılar açısından Bizans tarihi alanında sevindirici bir gelişme özel vakıflarında desteklerini almaya başlamasıdır. Vehbi Koç Vakfı'nın Sevgi Gönül anısına her üç yılda bir düzenleyeceği *Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumlarından* ilki 2007 Haziran'ında İstanbul'da yapılması kararlaştırılmıştır. Oturum konuları “Tarihi ve siyasi coğrafya”, “Şehir ve kır yerleşimleri”, “Ekonomi”, “Dini yaşam”, “Sanat ve kültür”, “Günlük yaşam”, “Bizans ve Latinler”, “Bizans ve Türkler”, “Bizans ve Anadolu'da diğer kültürler” olan sempozyumun konusu “Onikinci – Onüçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Değişim” olarak belirlenmiştir.

Haçlı Seferleri hakkında en önemli bilimsel toplantı ise 1997 yılında TTK tarafından düzenlenmiştir. Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere, İsviçre, Mısır'dan 10 ve Türkiye'den 9 olmak üzere konularında uzman yerli ve yabancı 22 bilim adamının davet edildiği ve bildirimlerini sundukları *Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu* 23-25 Haziran 1997 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenmiştir. “Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Açından Ortaçağ Avrupası ve Doğu”, “Haçlı Seferleri ve Bizans”, “Haçlı Seferleri ve Orta Doğu” ve son olarak da “Haçlı Seferleri Sırasında Dinlerin ve Kültürlerin Karşılaşması” başlıklarıyla dört oturum halinde organize edilen sempozyumun bildirimleri ancak iki yıl sonra basılabilmektedir.¹⁶ “Ortaçağ Avrupa Tarihi”ne yönelik bu tür bilimsel toplantılar ise maalesef yoktur.

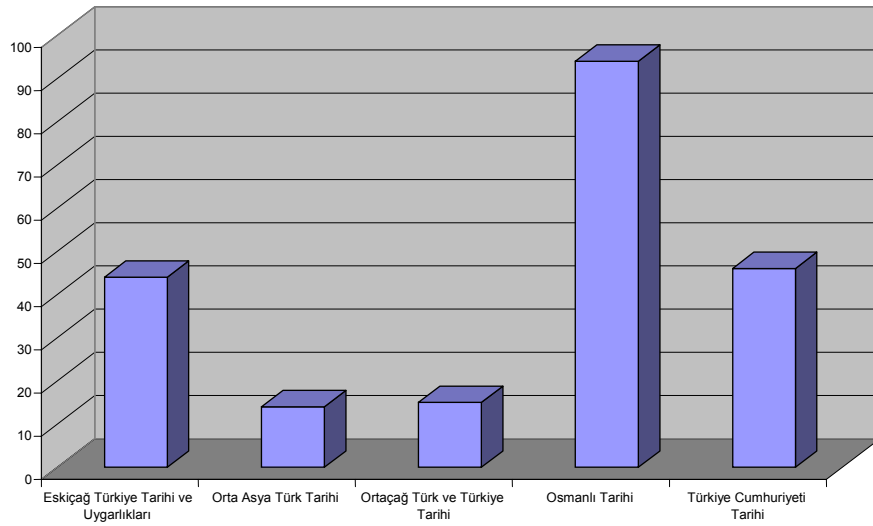
¹⁵ X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri İstanbul 15-21 Eylül 1955 (*Xe Congr s International d'Etudes Byzantines-Istanbul 1955*), İst., 1957; Eyice, a.g.m., s.412.

¹⁶ *Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu, 23-25 Haziran 1997*, İstanbul, TTK Basımevi., Ank., 1999.

Tüm bunların yanı sıra Türkiye’de tarih alanında uluslar arası niteliğe sahip düzenli bir şekilde yürütülmeye çalışılan en önemli bilimsel toplantılar TTK tarafından düzenlenmektedir. Kuruluşundan itibaren tarih alanında bilimsel gelişmede öncü olmaya çalışmış olan kurum, ilk iki kongreyi Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında yürütmüştür.

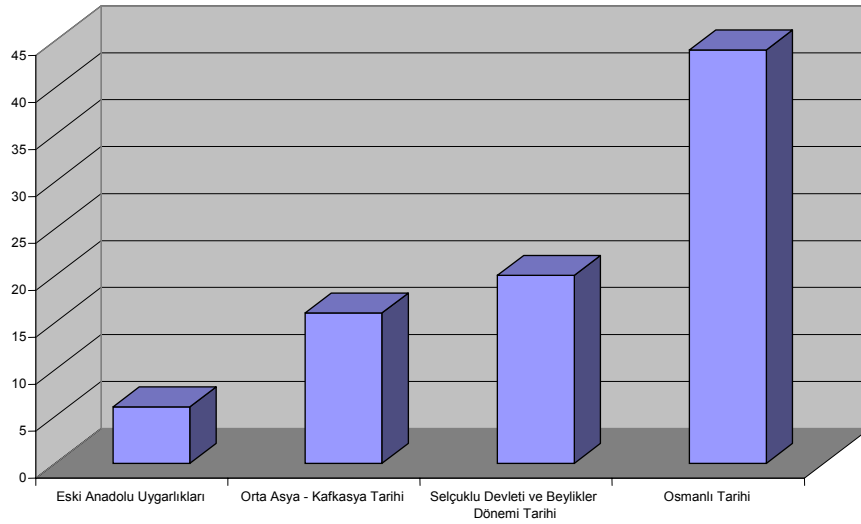
Amacı, belirlenen yeni tarih görüşünün ve bu görüşle şekillenen tarih öğretiminde izlenecek metodun öğretmenlere ve kamuoyuna anlatılması olan ilk ulusal toplantı, I. Türk Tarih Kongresi, 2-11 Temmuz 1932 tarihinde Ankara Halkevi’nde yapılmıştır. Türk Tarih Kongreleri, 20-25 Eylül 1937’te Dolmabahçe’de yapılan ikinci kongrenin ardından uluslar arası bir nitelik kazanmıştır. Ardından 15-20 Kasım 1943’te III., 10-14 Kasım 1948’de IV., 12-17 Nisan 1956’da V., 20-26 Ekim 1961’de VI., 25-29 Eylül 1970’te VII., 11-15 Ekim 1976’da VIII., 21-25 Eylül 1981’de IX., 22-26 Eylül 1986’da X., 5-9 Eylül 1990’da XI., 12-16 Eylül 1994’te XII., 4-8 Ekim 1999’da XIII. ve son olarak 9-13 Eylül 2002’de XIV. Türk Tarih Kongresi düzenlenmiştir.

Türk Tarih Kongreleri genel olarak Eskiçağ Türkiye Tarihi, Orta Asya Türk Tarihi, Ortaçağ Türk ve Türkiye Tarihi, Osmanlı Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi olarak çeşitli seksiyonlara ayrılarak düzenlenmiştir. Her ne kadar zaman zaman ortaçağ araştırmaları üzerine sunulan bildirilerde yoğunluk görülüp, ortaçağ tarihine yönelik bildiriler ayrı bir seksiyonda bir arada sunulsa da diğerlerine göre daha az sayıda bilimsel araştırmayla karşılaşmaktayız. Örneğin Eylül 1990’da düzenlenen XI. Türk Tarih Kongresinde yerli ve yabancı bilim adamları tarafından Eskiçağ Türkiye Tarihi seksiyonunda 44, Orta Asya Türk Tarihinde 14, Ortaçağ Türk ve Türkiye Tarihinde 15, Osmanlı Tarihinde 94, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi seksiyonunda ise 46 bildiri sunulmuştur.

Grafik II XI. Türk Tarih Kongresinde sunulan bildirilerin seksiyonlara göre dağılımı

Genel olarak ortaçağ tarihine yönelik bildiriler azaldıkça veya belirli bir alana doğru yoğunluk kazandıkça düzenlenen kongrelerde de bölümler farklılık kazanmıştır. Örneğin Eylül 2002'de düzenlenen XIV. Türk Tarih Kongresinde Eskiçağ Anadolu Uygarlıkları başlıklı seksiyonda 6, Orta Asya-Kafkasya Tarihinde 16 ve Osmanlı Tarihi seksiyonunda da 44 bildiri sunulmuştur.

Grafik III XIV. Türk Tarih Kongresinde sunulan bildirilerin seksiyonlara göre dağılımı

XIV. Türk Tarih Kongresi ise tümüyle Osmanlı araştırmalarına ayrılmıştır. Eylül 2002'de düzenlenen kongrede Osmanlı Historiografisi, Siyasal ve Sosyal Faaliyetler, Medeniyet, Osmanlı Tarihi başlıkları altında yüz seksenin üzerinde bildiri sunulmuştur.

Sürelî yayınlara bakıldığında Türkiye’de tarih alanında çıkarılmaya başlanan ilk dergi ilk sayısı Nisan 1326 tarihinde yayınlanan Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası’dır. Cumhuriyetin kurulmasının ardından Türk Tarih Encümeni Mecmuası adını alan dergi Anadolu beylikleri döneminden Osmanlı’nın son yıllarına kadar pek çok önemli makale ve belge ekleriyle yayın faaliyetine uzunca bir süre devam etmiştir.¹⁷

Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuasının ardında tarih dergileri ve içeriğinde tarih araştırmalarına yer veren dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Mehmet Fuat Köprülü, Ziya Gökalp’in sorumluluğunda kurulan *Asar-i İslâmiye ve Milliye Encümeni*’nin yayın organı *Millî Tettebbular Mecmuası*’dır. Köprülü’nün Selçuklu tarihi hakkındaki ilk incelemelerinin sonucu ortaya çıkan ve Anadolu Selçuklularının devlet ve toplum yapısı üzerine kaleme aldığı “Selçukiler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti” adlı değerli makalesi de bu dergide yayınlanmıştır. 1915 yılında ilk sayısı çıkan mecmua İslâm tarihi araştırmalarından çok Türklüğe ve Türk kültürüne ağırlık veren çalışmalar yayınlamışlardır.¹⁸ TOEM’sı yayınına karşı bir tavır takınan encümen kendi dergisinde Anadolu Türk medeniyeti ve kültürüne yönelik çeviri ve araştırmalara yer vermiştir. Fakat derginin yayını uzun süreli olmamış ancak beş sayı yayınlanabilmiştir. Bu yıllarda İstanbul Darülfünunu tarafından çıkarılan edebiyat fakültesi mecmuası da on yedi yıl süren yayın süresince kaynak niteliğinde tarih araştırmalarına yer vermiştir.¹⁹

Türkiye’de tarih araştırmalarına yer veren bir diğer dergi Latin harflerinin kabulünden hemen önce yayına başlayan *Türkiyat Mecmuası*’dır. Yine Köprülü’nün yönetiminde Türkiyat Enstitüsü’nün yayın organı olarak yayın faaliyetine devam eden dergi, ilk sayılarının yayınlanmasının ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine bırakılmıştır. Bu derginin yanı

---

¹⁷ Şakiroğlu, M., “Cumhuriyet Tarihimizde Sürelî Yayınlarla Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten”, **Belleten**, c.XLVII, sa.188, Ekim 1983, Ank., 1984, s.1207.

¹⁸ İncalcık, Halil, “Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları I Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler**, c.1, TTK Yay., Ank., s.18-19.

¹⁹ Kafesoğlu, “Türkiye’de Selçuklu Tarihçiliği”, **Cumhuriyet’in 50. Yılına Armağan**, İÜEF Yay., İst., 1973, s.84-85; İncalcık, a.g.m., s.27; Şakiroğlu, a.g.m., s.1208.

sıra Köprülü Türkiyat Enstitüsü müdürü olduğu yıllarda *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nı yayınlamaya başlamıştır. Fakat ilk sayısında Köprülü'nün Türkiye'de Bizans tarihi araştırmaları için önemli bir dönüm noktası olan “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar”²⁰ makalesinin yer aldığı derginin yayın süresi 1931 ve 1939 yıllarına ait olmak üzere sadece iki sayıyla kalmıştır. Köprülü'nün bir diğer yayın çabası *Türk Hukuk Tarihi Dergisi* de yayınına devam edememiştir.²¹

Tarih alanında henüz yayınına başlamışken yarım kalmış bir diğer girişim yine bu yıllara rastlamaktadır. 1937 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü tarafından ilk sayısı çıkarılan *Tarih Semineri Dergisi* iki sayı yayınlanabilmiştir.²²

1931 yılında TTK'nın kurulmasının ardından tarih alanında sürekliliği olan bir dergi çıkarılması gerekliliği göz önüne alınmış ve bilimsel, uzun süreli bir tarih dergisi çıkarılması kararlaştırılmıştır. TTK'nın yayınladığı ilk dergi 1949 yılına kadar yayınına beş sayı devam eden *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*'dir. 1956 yılından itibaren adı geçen derginin Arkeoloji ve Etnografya içeriği Milli Eğitim Bakanlığı desteğiyle *Türk Arkeoloji Dergisi* ve *Türk Etnografya Dergisi* olarak yayınlarına devam ettiler. Tarih kısmı ise TTK tarafından *Bulleten* ile devam etti.²³ İlk sayısı 1937 yılında çıkan *Bulleten*, yayınladığı bilimsel çalışmalar ve belgelerle Türk tarihi alanında sadece Türkiye'de değil tüm dünyada saygın bir yer edindi. Tarih alanında yayınlanan en önemli periyodik oldu. Türkiye'de tarih alanında süreli yayıncılığın çehresini bilimsel anlamda değiştiren *Bulleten* tarihi akademik bir ciddiyet kazanmasında da etkili oldu. Ortaçağ tarihi alanında da oldukça önemli pek çok araştırma ve çeviriye yer verdi. Örneğin, yine Köprülü'nün Türkiye'de Selçuklu tarihi alandaki araştırmaların ilerlemesinde önemli bir yeri olan

---

²⁰ Köprülü, M. F., “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, (I), 1931, s.165-313.

²¹ Şakiroğlu, a.g.m., s.1209-10.

²² Şakiroğlu, a.g.m., s.1211.

²³ Şakiroğlu, a.g.m., s.1211-1214.

"Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları"²⁴ adlı araştırması 1943 yılında *Belleten* tarafından yayınlandı.

1942 yılında Ankara Üniversitesi *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* yayınına başlamıştır. Ardından her bölüm kendi başına ayrı bir dergi çıkartmayı da denemiştir. Ortaçağ tarihi anabilim dalından Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'ın yönetiminde 1957 yılında *Tarih Araştırmaları* dergisi yayınlanmıştır. Ne yazık ki bu dergi de uzun süreli olamamıştır. 1963 yılında Tarih Araştırmaları Enstitüsü tarafından *Tarih Araştırmaları Dergisi* yayınlanmaya başlanmıştır.²⁵

İstanbul'da ise 1949'da Prof. Dr. Cavid Baysun tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi anabilim dalınca yayınlanmaya başlanan *Tarih Dergisi* uzun bir süre yayın hayatına devam etmiştir. Ayrıca fakülte *Tarih Enstitüsü Dergisi* ve *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* ile tarih alanında başarılı süreli yayın faaliyetlerinde bulunmuştur.²⁶

Aralık 1966 tarihinde seçkin Selçuklu tarihçilerimizin kurduğu *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü*'nün Selçuklu ve Beylikler döneminin siyasi, sosyal ve iktisadi tarihlerini araştırmak, incelemek ve tanıtmak amacıyla yayımlanmasına karar verdiği *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* enstitü tarafından neşredilmiştir. Enstitünün ilk yayını olan dergi yılda bir sayı olarak yayınlanmaya başlanmış ve 1969'dan itibaren düzenli olarak yayınlanmaya devam etmiştir. 1969-1975 yılları arasında ancak dört sayı çıkarılabildiği görülmüştür. Yayınlanması için hazırlanan sayı ise basılamamıştır.²⁷ Selçuklu araştırmalarına yönelik süreli yayın faaliyetlerinden ikinci ve sonuncusu ise 1985 yılında Selçuk Üniversitesi bünyesinde kurulan *Selçuklu Araştırmaları Merkezi(SUSAM)*'nin 1986'da yayımlanmaya başladığı *Selçuk Dergisi*'dir.²⁸

²⁴ Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII, s. 379-522.

²⁵ Şakiroğlu, a.g.m., s.1214-1215.

²⁶ Şakiroğlu, a.g.m., s.1215-1216.

²⁷ "Haberler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sa.1, 1969, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, TTK Basımevi, Ank., 1970, s.243-244; Kafesoğlu, "Türkiye'de Selçuklu Tarihçiliği", *Cumhuriyet'in 50. Yılına Armağan*, İÜEF Yay., İst., 1973, s.92; Şakiroğlu, a.g.m., s.1214-1215.

²⁸ www.susam.selcuk.edu.tr son erişim tarihi 27.04.2006.

Selçuklular üzerine adı geçen dergilerin haricinde 2001 yılında yayınlanan bir de özel sayı bulunmaktadır. Cogito'nun *Selçuklular* adıyla çıkarttığı bu yirmi dokuzuncu sayısında Prof. Dr. Erdoğan Merçil, Prof. Dr. Nevra Necipoğlu, Prof. Dr. Mikail Bayram, Emine Uyumaz, Jean-Pier Bodmer, Speros Vryonis ve Claude Cahen gibi çok değerli tarihçinin Anadolu Selçuklularını tarihini siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel açıdan değerlendiren makalelerine yer verilmiştir. Dergide bir de Ekrem Işın'ın hazırladığı Selçuklu tarihi kaynakçasıyla, Emine Uyumaz'ın hazırladığı Anadolu Selçuklu tarihi kronolojisi de bulunmaktadır.²⁹

İslam tarihi alanındaki süreli yayınlarda ise tarih bölümlerini bünyesinde değil de ilahiyat fakültelerinin çalışmaları sonucunda başlamış ve sürdürülmüştür. İslâm dergileri, İslâm'a ve Türk İslâmiyetiyle ilgili önemli araştırmaların yayınlanmasını sağlamıştır.³⁰ Bunlardan en önemlileri Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakülteleri tarafından yayınlanmıştır. Adı geçen fakülteler yılda birkaç sayı yayınlamak üzere kendi yapıları içerisinde *İlahiyat Fakültesi Mecmuası* neşretmeye başlamışlardır. Fakat yılda bir sayı ancak çıkarılabilmişlerdi ve yayınlarında tarih araştırmalarına da yer vermişlerdir. İlahiyat Fakültesi Mecmuasını takiben İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin 1959 yılından itibaren yayınlamaya başladığı *İslam İlimleri Enstitüsü* adlı dergiyle İslam tarihi araştırmaları yayınlamıştır.³¹

Son yıllarda İslam tarihi araştırmaları açısından oldukça önemli bir diğer dergi ise 1990'larda kurulan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)'nin 1997 yılından itibaren yayınlamaya başladığı *İslam Araştırmaları Dergisi*'dir.

Bizans, Haçlı Seferleri ve Ortaçağ Avrupa tarihiyle ilgili araştırmalar açısından bakıldığında ise Selçuklu ve İslam tarihi araştırmalarındaki süreli yayın faaliyetinde görülen girişim ve çabalara ne yazık ki rastlayamıyoruz. Türkiye'de

²⁹ Selçuklular, *Cogito*, sa.29, Güz 2001.

³⁰ İnalçık, Halil, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları I Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler**, c.1, TTK Yay., Ank., s.36.

³¹ Şakiroğlu, a.g.m., s.1219.

Bizans tarihiyle ilgili yayınlanan ilk dergi *Echos d'Orient*'dir. 1897'den itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlanan dergi, 1943 yılında Bükreş'e taşınmasının ardından *Etudes Byzantines*, 1946'dan itibaren de *Revue des Etudes Byzantines* adıyla yayınına devam etmiştir.³²

Echos d'Orient, Bizans araştırmalarına yönelik Türkiye'de yayınlanan ilk ve son süreli yayın olmuştur. Bunun nedeni Selçuklu ve İslam tarihi araştırmalarının yayınlanmasında en büyük etkisi olan enstitüsüler ve vakıflar gibi kurumların Bizans araştırmaları alanında yokluğudur. Bizans araştırmalarını yürüten bir kurumun olmaması ve de Bizans tarihi ve kültürüne ilginin az olması yüzünden Bizans üzerine herhangi bir süreli yayın da mevcut değildir. Fakat siyasal, kültürel, sosyal vb. çeşitli nedenlerle Bizans gündeme geldiğinde farklı dergiler Bizans üzerine makale yayınlamakta veya özel sayılar çıkartmaktadırlar. Bu şekilde iki derginin Bizans hakkında yayınladığı özel sayılar bulunmaktadır. 1998'de *Sanat Dünyamız*, 1999 yılında ise *Cogito* dergileri "Bizans Özel Sayısı" yayınlamışlardır. Bunların yanı sıra *Toplumsal Tarih* dergisi de Nisan 2003'de Türkiye'deki önemli Bizans tarihçilerinin çalışmalarıyla hazırladığı Bizans dosyası yayınlamıştır.³³

Haçlı Seferleri ve Ortaçağ Avrupa tarihi araştırmalarında ise Türkiye'de herhangi bir periyodik mevcut değildir. Yalnızca *Focus* dergisi, 1999 yılında Haçlı Seferlerinin 900. yıldönümü nedeniyle Nisan sayısında hazırlamış olduğu "Haçlılar, Din Adına Tam 900 Yıl Önce Yola Çıktılar..." adlı dosyayı yayınlamıştır.³⁴

Bunların dışında genel olarak Ortaçağ tarihi üzerine süreli yayınlarımızda yoktur. Sadece, Bizans üzerine olduğu gibi ortaçağ üzerine de çeşitli dergiler özel sayılar yayınlamışlardır. Bunlardan ilki İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından yayınlanan *Parşömen* dergisinin güz 2002 sayısıdır.³⁵ Celal Layıktez'in aynı adlı kitabından esinlenerek *Ortaçağın Aydınlığı* adıyla yayınlanan derginin bu sayısında Ortaçağ tarihi, kavramı, kentleri ve kimi edebi metinlerin yer aldığı makalelerin yanı

³² "Bizantinoloji", **TA**, c. VII, Maarif Vekaleti Yay., Ank., 1955, s.93.

³³ Bizans Özel Sayısı, **Sanat Dünyamız**, sa.69-70, 1998; Bizans Özel Sayısı, **Cogito**, sa.17, Kış 1999; "Bizans Dünyası", **Toplumsal Tarih**, sa.112, Nisan 2003.

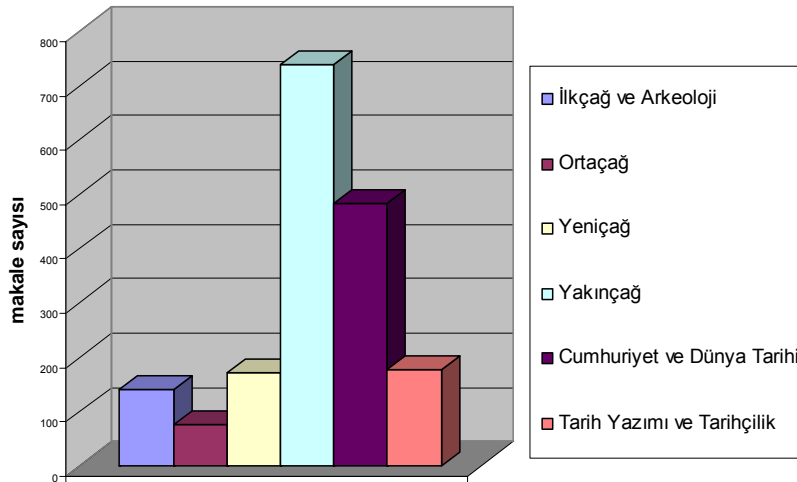
³⁴ "Haçlılar, Din Adına Tam 900 Yıl Önce Yola Çıktılar...", **Focus**, sa.4, Nisan 1995, s.52-61.

³⁵ Ortaçağ Aydınlığı, **Parşömen**, c.3., sa.1, Güz 2002.

sıra Bizans tarihçimiz Prof. Dr. Nevra Necipoğlu'nun *Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın: Anadolu Kadınının 9000 Yılı* sergisinin katalogu için kaleme aldığı "Bizans'ta Kadınlar"³⁶ adlı makalesi de tekrar basılmıştır.

Ortaçağ üzerine Ortaçağ Avrupa tarihi ağırlık bir diğer özel sayı Ağustos 2005'de yayınlanan *Doğu Batı* dergisinin otuz üçüncü sayısıdır. Yine *Ortaçağ Aydınlığı* adıyla çıkarılan dergide Ortaçağ Avrupa'sının sosyal, dini, kültürel ve düşünsel yönünü ele alan makalelerin yanı sıra Japonya Ortaçağı, Haçlılar ve Selçuklular üzerine de değerli yazılar yer almıştır.³⁷

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfının Ocak 1994'ten beri yayımına devam ettiği Toplumsal Tarih dergisi günümüzde, Türkiye'deki ve dünyadaki tarih araştırmalarına yer veren önemli dergilerden biridir. Bu derginin günümüze kadar yayınlanan 150 sayısında yer alan makaleler konularına göre İlkçağ ve Arkeoloji, Ortaçağ, Yeniçağ, Yakınçağ, Cumhuriyet Tarihi ve Dünya Tarihi, Tarih Yazımı ve Tarihçilik olarak tasniflendiğinde makale yoğunluğunun Yakınçağ, Cumhuriyet ve Dünya tarihinde olduğu görülmektedir. 150 sayı içerisindeki genel dağılımda en az yer bulan alan ise ortaçağ tarihidir. Yakınçağ üzerine 739, Cumhuriyet ve Dünya Tarihi 486, Tarih Yazımı ve Tarihçilik 176, Yeniçağ 171, İlkçağ ve Arkeoloji üzerine 142 makale yayınlanırken Ortaçağ üzerine sadece 76 makale yayınlanmıştır.

Grafik IV Toplumsal Tarih dergisinde yayınlanan makalelerin konulara göre dağılımı

³⁶ Necipoğlu, N., "Bizans'ta Kadınlar", *Parşömen*, c.3., sa.1, Güz 2002, s.125-143.

³⁷ Ortaçağ Aydınlığı, *Doğu Batı*, y. 8, sa.33, Ağustos 2005.

Türkiye’de tarih alanında süreli yayın faaliyetleri Batıya nazaran oldukça kısır kalmıştır. Türkiye’de TTK, çeşitli üniversiteler, üniversiteler bünyesinde kurulmuş araştırma merkezleri vakıflar ve kurumlar aracılığıyla tarih dergileri yayınlanmıştır. Türkiye’de tarih alanında birçok dergi aralarında Prof. Dr. Fuat Köprülü ve Prof. Akdes Nimet Kurat gibi önemli ortaçağ tarihçilerimizin yönetiminde bulunduğu tarihçilerimiz tarafından yayınlanmaya çalışılmıştır. Bunlardan bir kısmının yayınları devam ederken tarih dergilerinin birçoğu yayın bunalıma sürüklenmiş ve yayınlarına son vermek zorunda kalmışlardır.

Görüldüğü gibi Türkiye’de ortaçağ tarihi araştırmalarını tarihçilere ve ilgi duyanlara aktaracak bu alandaki gelişmeleri paylaşacak yeteri kadar süreli yayın yoktur. Sadece ortaçağ tarihi değil diğer tarih anabilim dalları veya belirli özellikli bir konu üzerine tarih dergileri şöyle dursun genel olarak tarih periyodikleri bile oldukça azdır.

Bilimsel araştırmaların gelişimi için elzem olan süreli yayınların çıkarılması ve sayıca arttırılması, Belleten gibi uzun süreli yayınların bulunması hem ortaçağ tarihi araştırmalarının ilerlemesine yardımcı olacak hem de bu alana olan ilgiyi e arttıracaktır.

3. 3. İlk ve Orta Öğretimde Ortaçağ Tarihi

18. yüzyılın ilk yarısında şekillenen Batılı tarzda öğretim kurumlarının açılması fikri 1869’da gerçekleşebilmiştir. 1 Eylül 1869 tarihinde kabul edilen ve Saffet Paşa’nın hazırlamış olduğu "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"nin altıncı maddesiyle dört yıllık eğitim ve öğretim süresi kararlaştırılan sıbyan mekteplerinin müfredatına "Muhtasar Tarih-i Osmanî" ve "Tarih-i Umumi", rüştiyelere ise “Tarih-i Umumi” ve “Tarih-i Osmanî” tarih dersleri konulmuştur. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde genel tarih anlayışı ağırlıklı olarak Tarih-i Enbiya ve İslam tarihinden, Osmanlı tarihi ise hanedan merkezli tarih anlayışından ibaretti.³⁸

---

³⁸ Tunçay, M., “İlk ve Orta Öğretimde Tarih”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, s.276; Akyüz, Y., **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., Ank., 1985, s.134-144.

Bu dönemde okullarda genel anlamda bir Türk tarihi tam anlamıyla ele alınmazken Selçuklular döneminden okul kitaplarında sadece Osmanlı tarihi için bir başlangıç evresi olarak bahsediliyordu. II. Abdülhamid saltanatında sıbyan mekteplerinden Osmanlı tarihi, rüştiyelerden de genel tarih dersi kaldırılmıştır. Rüştiyelerde tarih eğitiminde yalnızca Osmanlı tarihi bırakılmıştı. Tanzimatla birlikte eksikte olsa Avrupa tarihine de tarih derslerinde değinilmekteydi. Okul müfredatlarına Avrupa tarihinin alınmasında Avrupa'daki gelişmelerden haberdar olunması düşüncesindeki, Avrupa'da görev yapmış devlet adamlarının ve eğitim görmüş aydınların etkisi vardır. Fakat II. Abdülhamid'in istibdat uygulaması sırasında Avrupa tarihinde önemli yeri olan ihtilallerin özellikle bahsi dahi geçmemekteydi.³⁹

İlk kez II. Abdülhamid döneminde, ilköğretim düzeyinde tarih programının gündeme gelişmiştir. 1891 yılında Mekatib-i İbtidaiye için yeni bir müfredat programına ihtiyaç duyulduğunda köy mekteplerinde tarih ve coğrafya derslerinin okutulmasının gereksiz olduğuna kanaat getirilmiştir. Şehirlerdeki okullarda ise bu derslere ihtiyaç duyulup duyulmadığı bir süre daha tartışılmış ve 21 Temmuz 1904'te kaldırılmıştır.⁴⁰

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı sonrası ilkokullarda tarih eğitimi yeniden gündeme geldi. İslam ve Osmanlı tarihlerinin yanı sıra Fransızcadan alıncı çevrilmiş ders kitaplarıyla genel tarih de okutulmaya başlandı. 1913 tarihinde 5 ila 12 yaşları arasındaki çocukların eğitim gördükleri sıbyan mektepleri kaldırılmış onun yerine altı yıllık "mekatib-i iptidaiye" kurulmuştur. Bu okulların müfredatında birinci ve ikinci sınıfta direkt tarih dersleri yokken, üçüncü ve dördüncü sınıflarda haftada iki saatlik "Muhtasar Tarih-i Osmanî" adlı ince bir kitapla iptidailerin üçüncü sınıflarına tarih dersi konulmuştur. Beşinci ve altıncı sınıflarda ise "Muhtasar Tarih-i

---

³⁹ Akyüz, a.g.e., s.134-136; Üçyiğit, E., "Okullarımızda Tarih Öğretimi", **Felsefe Kurumu Seminerleri**, s.270.

⁴⁰ Sakaoğlu, N., "İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, haz. S. Özbaran, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1998, s.144.

Medeniyet” dersleri bulunmaktaydı. Bu dönem tarih müfredatında yapılan değişiklikle dünya tarihinin ağırlığı artırılmıştır.⁴¹

Meşrutiyet dönemine ait 1911 tarihli bir müfredat programında okullarda okutulacak tarih dersleri yedi yıl haftada iki ders olmak üzere birinci sınıfta “Tarih-i Enbiya ve Tarih-i İslam” (Adem peygamberden İsa peygambere), ikinci sınıfta “Muhtasar tarih-i Osmani”, üçüncü sınıfta “Tarih-i Umumi” [Kurun-u Evvel (eskiçağ), Kurun-u Vusta (ortaçağ), Kurun-u Cedide (yeniçağ), Asr-ı Hâzır (yakınçağ)], dördüncü sınıfta “Tarih-i Umumi” (Mısrîler, Asurîler ile Babilîler, İbranîler, Finikeliler, İranîler, Yunanlar, Makedonyalılar, Romalılar, Kurun-u Vusta, Şarki Roma...), beşinci sınıfta İslam tarihinin içeren “Tarih-i Umumi”, altıncı sınıfta Osmanlı tarihini içerecek şekilde “Tarih-i Umumi”, son sınıfta ise yine Osmanlı tarihi ağırlıklı “Tarih-i Umumi” derslerinin okutulması öngörülmüştür. Sekiz yıllık sultanilerde ise ilk üç sınıfta tarih dersi bulunmamakla birlikte dördüncü sınıfta Tarih-i Enbiya ve İslam tarihi, beşinci sınıfta Osmanlı tarihi, son üç sınıfta ise Fransız devrimine kadar tarih yeniden okutulmaktaydı.⁴² Bu dönem tarih ders kitaplarının en önemli yazarı Ali Reşad’dır.⁴³ Sultanilerde okutulmak üzere Ortaçağ, Yeniçağ ve Yakınçağ tarihleri kaleme almıştır. Ali Reşad’ın ortaçağ kitabında Avrupa, İslam, Türk, İran ve Bizans tarihlerine yer verilmiştir. Kitapta ortaçağda (Kurun-u Vusta) feodalite, kilise, sosyal hayat, köylüler, eğitim kurumları vb. pek çok konu işlenmiştir.⁴⁴

15 Temmuz 1921 yılında iki yüz elli öğretmenin katıldığı ve açılış konuşmasını Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı, bir maarif kongresi düzenlenmiştir.⁴⁵ Ana konuları ilk ve ortaöğretim programları ve köy öğretmeni yetişme programının olduğu bu kongre, meyvelerini Cumhuriyetin hemen ardından vermeye başlamıştır.

---

⁴¹ Tunçay, a.g.m., s.276; Kaya, H., “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Dersi Müfredatları”, **Toplumsal Tarih**, s.100, 2002, s.44; Sakaoğlu, a.g.m., s.144-145.

⁴² Tunçay, a.g.m., s.276-277.

⁴³ Ali Reşad hakkında detaylı inceleme için bkz. Ertürk, B. E., **Ali Reşad ve Tarihçiliği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, İzmir, 1999.

⁴⁴ Arıkan, Z., “Ders Kitaplarında Avrupa Tarihi”, **TÖDK**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998, s.159.

⁴⁵ Yamaç, M., “Türkiye’de Eğitim, Yüksek Öğretim ve Tekirdağ’ın Konumu”, **Bilgi ve Bellek**, y.2, sa.4, İst., 2005, s.242.

Cumhuriyetin ilanından sonra başlatılan eğitim seferberliğiyle tüm eğitim kurumlarında ciddi değişiklikler yapılmış ve önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Cumhuriyetin ilk Maarif vekili Mustafa Necati Bey döneminde ilk ve ortaöğretim kurum ve programlarında düzenlemeler yapılmak üzere yurtdışından yabancı uzmanlar da davet edilerek görüşleri alınmıştır. Örneğin 1924 yılında Dewey, 1925'te Künhe ve 1933 yılında ise E. W. Kamerrer bu amaçla Türkiye'de bulunmuşlardır.⁴⁶ 1923-1930 yılları arası ilk ve orta öğretim müfredatları gözden geçirilmiş ve gerekli değişiklikler yapılmıştır. En önemli gelişme ise 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla tüm eğitim kurumlarının Maarif Vekâletine bağlanarak, laik, karma eğitime geçilmiş olmasıdır. 1929 yılına gelindiğinde de okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırılacaktır. Sadece okullar ve müfredatlar değil 1930'da çıkarılan İlk ve Orta Tedrisat Muallimlerinin Terfi ve Tecziyeleri Hakkında Kanunla⁴⁷ öğretmenlerin yükselmeleri ve disiplinleri de düzenlenmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla birlikte dinin eğitimdeki rolünün sınırlandırılmasıyla birlikte genel tarih anlayışı da İslam tarihi çerçevesi dışına çıkabilmiştir. Milli bir tarih bilinci sağlanmaya çalışılmıştır. İlk yıllarda ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda İslam tarihi çıkartılarak, yeni ve yakınçağ Avrupa tarihleri konulmuştur. 1924 tarihli müfredata göre tarih dersleri ilköğretim üçüncü sınıfında başlamakta birlikte dördüncü ve beşinci sınıflarda genel tarih ve Türk tarihi okutulmaya başlanmıştır. Bu yıllarda Fuat Köprülü ilköğretim dördüncü sınıflar için *Milli Tarihler* adlı bir kitap da kaleme almıştır. Maarif Vekaletince okutulması kabul edilen kitapta Türk tarihiyle ilgili konular *Türkler*, *Oğuz Türkleri*, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, *Türk-İslam Medeniyeti*, genel tarih ve İslam tarihiyle ilgili konular ise *Mısırlılar*, *Fenikeliler*, *Hititler...*, *Yunanlılar*, *Romalılar*, *Ortaçağ*, *Arap Tarihi vb.* başlıkları altında toplanmıştır.⁴⁸

⁴⁶ Copeaux, E., *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, çev. A. Berktaş, TVYY, 2.b., İstanbul, 2000, s.78-79.

⁴⁷ www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/499.html son erişim tarihi 21.05.2006.

⁴⁸ Sakaoğlu, a.g.m., s.145; Çapa, M., "Türkiye'de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi", *Toplumsal Tarih*, sa.129, Eylül 2004, s.80-82.

1923 yılında Birinci Heyet-i İlmiye'nin aldığı karar doğrultusunda lise adını alan sultanîyeler, Cumhuriyete eski müfredat programlarıyla taşınmışlardır. Sultanîyelerin müfredatlarına göre dördüncü sınıfa kadar tarih dersi bulunmamaktaydı. Dördüncü sınıftan sekizinci sınıfa kadar ise hafta on saat tarih dersi okutulmaktaydı. Dördüncü sınıfta eskiden Tarih-i enbiya ve İslam tarihi, altıncı ve sekizinci sınıflarda ise kronolojik bir sırayla eskiçağdan yakınçağa kadar konular işlenmekteydi. 1924 yılında yapılan değişiklik ile liselerde üç yılda haftada altı saat tarih okutulmaktaydı. 1924 tarihli müfredatta Avrupa merkezli bir tarih öğretimi öngörülmekte Türk tarihinden ziyade genel tarih ve Avrupa tarihi öncelikliydi.⁴⁹

1923-1926 yılları arasında ders kitaplarının hazırlanması Maarif Vekaletinin sorumluluğundaydı. 1926 yılında okullarda okutulması öngörülen ders kitaplarının hazırlanması ve seçimi Maarif Teşkilatı Kanunuyla kurulan Milli Talim ve Terbiye Dairesi'ne bırakılmıştı. Osmanlı'dan kalma tarih kitapları kaldırılmış, ilk ve orta dereceli okullar için yeni belirlenen müfredata uygun tarih kitaplarının hazırlanmasına başlanmıştı. 1926 yılında planlamasına rağmen 1927-1928 eğitim ve öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan müfredata göre ilk üç sınıfta okutulan Hayat Bilgisi dersi içerisinde kısmi olarak verilen tarih bilgileri yanı sıra dördüncü ve beşinci sınıflarda doğrudan tarih dersleri konulmuştur. Bu programa göre dördüncü sınıf tarih konuları ilkçağ ve ortaçağlar, beşinci sınıf tarih dersleri ise yeni ve yakınçağlara ayrılmıştır. 1927-1928 ilkökul müfredatında tarih derslerinin hedefi "*çocuklara Türk milletinin mazisi hakkında malumat verip onlarda milli şuur uyandırmak, bugünkü medeniyetin uzun bir mazinin mahsulü olduğunu anlatmak, büyük şahısların hayat ve hareketleri tasvir edilerek çocuklara imtisale şayan numuneler göstermek*" olarak belirlenmişti. Bu şekilde milli tarih anlayışı içerisinde Türk tarihi başlangıcından Cumhuriyete kadar bütünlük içinde ele alınmıştır. Osmanlı tarihi işlenirken ise Cumhuriyet öncesindeki tarih derslerindeki övgü edebiyatı kaldırılmıştır. İlkokul beşinci sınıf genel tarih derslerinde ortaçağda Doğu ve Batı medeniyetlerinin karşılaştırılmasının ardından yeni ve yakınçağlarda Avrupa ve Türk tarihine yer verilmiştir.⁵⁰

⁴⁹ Çapa, a.g.m., s.83-84.

⁵⁰ Tunçay, a.g.m., s.277-278; Çapa, a.g.m., s.80-82; Behar, B. E., **İktidar ve Tarih**, AFA Yay., 2.b., İst., 1996, s.100-101.

1924'den 1929 yılına kadar ortaokul üçüncü sınıfların tarih ders kitabı olarak üç kez basılan *Türkiye Tarihi* adlı eser Hamit ve Muhsin Beyler tarafından kaleme alınmıştır. Eserde eskiçağ ve ortaçağa herhangi bir şekilde yer verilmemiş, 1453 yılından başlayarak 1839'a kadar getirilen konularda Osmanlı ve Avrupa tarihine eşit yer ayrılmıştır.⁵¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Refik Altınay, İhsan Şerif Sanu, Ahmed Halid Yaşaroğlu, Emin Ali Çavlı vd. ilkokul tarih derslerinde, Ahmet Refik Altınay, Ali Reşat, Hamit Ongunsu ve Muhsin Teker ortaokul ve lise tarih derslerinde okutulmak üzere kitaplar kaleme almış değerli tarihçi ve öğretmenlerdir. Adı geçen yazarlar Milli mücadele öncesi de okullarda okutulmak üzere muhtelif kitaplar meydana getirmiş kişilerdir.⁵² 1929 yılında ise Mustafa Kemal'in emriyle ortaokullarda okutulmak üzere 1930'da Türk Tarih Heyeti bünyesinde çalışmalarını sürdüren Afet İnan, Mehmet Tevfik Bıyıkoglu, Samih Rıfat, Yusuf Akçura, Reşit Galip, Şemseddin Günaltay vd. tarafından *Türk Tarihinin Anahatları* adlı kitap hazırlanmıştır. 1930'da basılmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın alelacele yazılmış hatalarla dolu bir kitap olduğunu belirttiği söz konusu eser Türk Tarih Tezi'nin ilk girişimiydi. Eskiçağ ve Türk tarihinin ağırlıkta olduğu kitapta ortaçağ ve yeniçağ Avrupa tarihine yer ayrılmamış ve değinilmemiştir.⁵³

---

⁵¹ Hamit ve Muhsin, **Türkiye Tarihi**, Maarif Vekaleti Yay., İst., 1930.

⁵² Çapa, a.g.m., s.81, 84.

⁵³ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, Kaynak Yay., 3.b., İst., 1999; Uzunçarşılı, İ. H., "Türk Tarihi Yazılırken", **Bellekten**, c.3., 1939, s.349; Behar, a.g.e., s.102-108.

1929	Tarih	Süleyman Edip	İlkokul V
1932- 1933	Tarih	Ali Emin	İlkokul V
1938	Tarih	TTK	İlkokul V
1945	Tarih	Faik R. Unat - K. Su	İlkokul IV
1945	Tarih	Faik R. Unat - K. Su	İlkokul IV - V
1946	Tarih	Faik R. Unat - K. Su	İlkokul V
1980	Sosyal Bilgiler	Niyazi Akşit - F. Sanır - A. Tarık	İlkokul IV
1987	Tarih	Bilgin	İlkokul V
1988	Sosyal Bilgiler	Niyazi Akşit - F. Sanır	İlkokul V
1988	Sosyal Bilgiler	Niyazi Akşit - F. Sanır - A. Tarık	İlkokul V
1989	Sosyal Bilgiler	Niyazi Akşit - F. Sanır	İlkokul IV
1992	Sosyal Bilgiler	-	İlkokul IV
1992	Sosyal Bilgiler	-	İlkokul V
1993	Sosyal Bilgiler	Erol Ü. Karabıyık	İlkokul V
1993	Sosyal Bilgiler	Hüseyin H. Tekişik	İlkokul V
tarihsiz	Tarih	Oktay Emin	İlkokul V

Tablo II İlkokul tarih ders kitapları

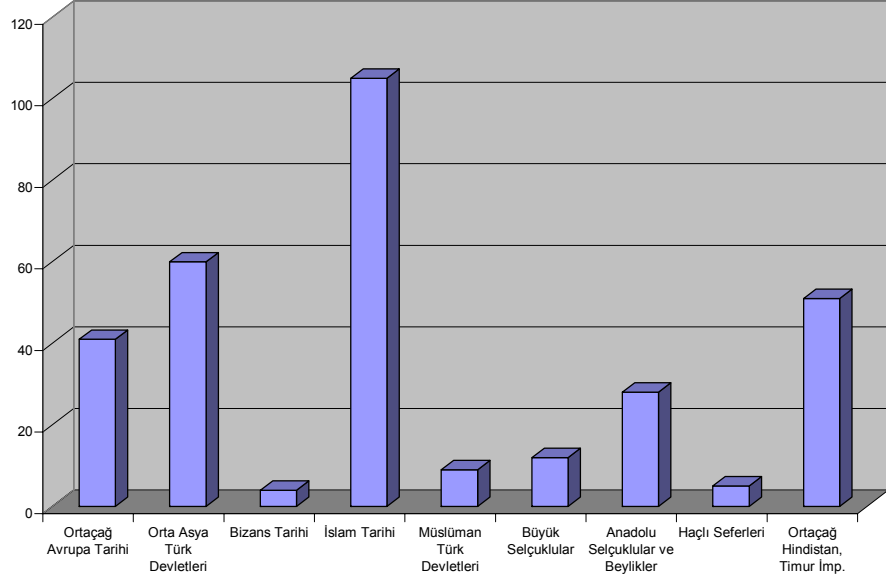
Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin 1931 yılında okullarda okutulmak üzere hazırladığı tarih kitaplarının ilkinde eskiçağa yer verilmiştir. Eski Türk tarihine yetmiş sekiz, İslam tarihine yüz beş, klasik antik çağa ise iki yüz doksan sayfa ayrılmıştır. Söz konusu cilt daha sonra Şmeseddin Günaltay tarafından yeniden gözden geçirilerek basılmıştır. Ardından 1942’de TTTC, klasik antik çağ uzmanı Arif Müfit Mansel yönetiminde üç ciltten oluşan yeni bir tarih kitabı hazırlatmıştır. TTTC tarafından okulların ikinci sınıflarında okutulmak üzere hazırladığı tarih kitabı tümüyle ortaçağa üçüncü cilt yeni ve yakınçağlara, dördüncü ve son cilt ise Kurtuluş Savaşı ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine ayrılmıştır.⁵⁴

⁵⁴ **Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar**, Maarif Vekaleti Yay., İst., 1931; **Tarih II Ortazamanlar**, 2.b., Maarif Vekaleti Yay., İst., 1933. (8 renkli tablo, 49 harita, 119 resim); **Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlar**, 2.b., Maarif Vekaleti Yay., İst., 1933; **Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti**, Maarif Vekaleti Yay., İst., 1931.

Ortaçamlara ayrılan ikinci cildin içeriği şoyale belirlenmiştir:

- I Eskizamandan ortazamana girerken*
- II Türk Alanlar ve Avrupa'yı İstilaları*
- III Avrupa'da Hun Türk İmparatorluğu*
- IV Asya'da Ak Hun Devleti*
- V Beşinci Asırda Avrupa*
- VI Türk Avar İmparatorluğu*
- VII Altıncı Asırda şarki Roma İmparatorluğu*
- VIII Asya'da Göktürk İmparatorluğu*
- IX Türkeş Devleti*
- X Karluk Türk Devleti*
- XI Uygur Türk Devleti*
- XIII Garbi Asya ve şarki Avrupa Türk Devletleri hazarlar Bulgarlar Macarlar Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar, Kıpçaklar*
- XIII Beşinci Asırdan sonra Avrupa'ya şarktan gelen yeni istilalar*
- XIV İslam Tarihi İslam ncesi coğrafya, Araplar gelenek görenek, İslamiyetin doğuşu ve komşu devletler, Hz. Muhammed dönemi, Hulefairaşidin (dört halife dönemi), Emeviler, Abbasiler, Endülüs Emevileri*
- XV İlk Müslüman Türk Devletleri*
- XVI Karolenj İmparatorluğu*
- XVIII Normanlar*
- XVIII Kutsal Roma Germen İmparatorluğu*
- XIX Papa İmp.lar mücadelesi*
- XX Feodalite*
- XXI BykSelçuklu İmp. Tarih ve medeniyet*
- XXII Ortazaman Anadolu Türk Devletleri*
- XXIII Haçlı Seferleri*
- XXIV Karahitaylar*
- XXV Harzemşahlar*
- XXVI Türk Moğol İmparatorluğu*
- XXVII Mısır Suriye Türk Devletleri*
- XXVIII Anadolu Türk Beylikleri*
- XXIX Anadolu Türk Devletlerinde Medeniyet*
- XXX Ortazamanda Hindistan*
- XXXI Müslüman Türklerin idaresinde Hindistan*
- XXXII Timur*
- XXXIII Hindistanda Babür İmparatorluğu*

Tarih II' deki konuların kitap içeriğindeki yoğunluğu ise aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Grafik V TTTC'nin Tarih II Ortazamanlar kitabından ki konuların dağılımı

1947'den itibaren ortaöğretim tarih kitaplarında genel tarih, Batı tarihine daha geniş yer verecek şekilde yeniden hazırlanır. Türk siyasal yaşamında çok partili hayata geçilmesinin ardından Batı'yı daha iyi tanıma adına Batı tarihinin daha detaylı öğrenilmesi gerektiği düşünülmektedir.⁵⁵

1934	Tarih	TTTC	Ortaokul I
1939	Tarih	TTTC	Ortaokul III
1985	Tarih	Niyazi Akşit	Ortaokul II
1986	Tarih	Şener - Karmış	Ortaokul I
1986	Tarih	Tunç	Ortaokul II
1987	Tarih	Niyazi Akşit	Ortaokul I
1993	Tarih	Kemal Kara	Ortaokul I - II

Tablo III Ortaokul tarih ders kitapları

⁵⁵ Copeaux, a.g.e., s.80-82.

1948 yılında uygulanması öngörülen müfredata göre ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında haftada iki saat tarih dersi verilmesi kararlaştırılmıştır. Tarih derslerinin özü Türk tarihi olmakla beraber dördüncü sınıf tarih dersinin konu başlıkları *ilk insanların yaşayışı ve tarihten önceki devirler, Türk uygarlığı ve yayılması, Müslümanlık, Selçukluların yıkılışına kadar Türklerin Müslüman oluşu* olarak belirlenmiştir. Beşinci sınıfta ise Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi ağırlıklı okutulmakla birlikte “Avrupa’da önemli değişiklikler” ve “İkinci Dünya Savaşı” başlıklarıyla önemli ve güncel tarih konuları da öğrencilere verilmekteydi. 1968 tarihli ilkokul müfredat programına göre ise ilkokullarda bağımsız bir tarih dersi yoktu. Tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri bir araya getirilerek Sosyal Bilgiler dersi programa dâhil edilmişti. İşlenen konular açısından bakıldığında Sosyal Bilgiler dersinde coğrafyanın ağır bastığı, tarihin ise ilk ünitelere serpiştirildiği, buna karşın diğer ünitelerde genel bir tarih bilgisi verilmeye çalışıldığı görülmektedir.⁵⁶

1950 seçimlerinin ardından iktidara geçen Demokrat Parti’nin izlediği politikalar neticesinde alınan 13 Ekim 1951 tarihi kararla ilk önce yedi ilde açılan ve sayıları 1980 sonrası hızla artan imam hatip liselerinin müfredatlarına baktığımızda ise genel ortaöğretim müfredatlarına ilaveten haftada üç saat Arapça ve beş saatte Kuran dersi okutulmaktaydı. Bu müfredat içerisinde tarih dersine ise lise birinci ve ikinci sınıfta haftada iki saat ayrılmıştır. Lise son sınıfta ise yine haftada iki saat Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi dersi okutulmaktaydı.⁵⁷

1957 tarihli lise müfredat programına göre tarih dersleri haftada iki saat okutulmaktaydı. Birinci sınıf tarih dersleri eskiçağ, ikinci sınıf tarih dersi ortaçağ ve üçüncü sınıf da yeni ve yakınçağa ayrılmıştı.⁵⁸

---

⁵⁶ Tunçay, a.g.m., s.277-280; Sakaoğlu, a.g.m., s.146.

⁵⁷ Türköne, M., “İmam-Hatip Liseleri”, **CDTA**, c.12, İletişim Yay., İst., 1995, s.466-468.

⁵⁸ Tunçay, a.g.m., s.282.

Liselerde okutulmak için ilk resmi tarih ders kitabı 1932 yılında basılmıştı. *Türk Tarihinin Anahatları* adlı kitabından esinlenerek meydana getirilen dört ciltten oluşan eser sadeleştirilerek *Ortamektep İçin Tarih* adıyla 1933 yılında yeniden basıldı. Lise ikinci sınıf tarih derslerini kapsayan ikinci cildi tamamıyla ortaçağ ayrılmıştı. Sekiz resim, kırk harita ve 113 fotoğraf içeren 450 sayfalık bu eserin başlıca konuları, *Eskizamandan Ortazamana Girerken, Alanlar ve Avrupa'yı İstilaları, Avrupa'da Türk Hun İmparatorluğu, Orta Asya Türk Devletleri, İslam Tarihi, İlk Müslüman Türk Devletleri, Karolenj İmparatorluğu, Normanlar, Kape Sülalesi, Alman Dükalıkları ve Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Onbirinci ve Onikinci Asırlarda Hristiyan Derebeylikleri (Feodalite), Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Haçlı Seferleri, Ortazamanda Anadolu Türk Devletleri'* dir.⁵⁹

1973 yılında ortaokulların müfredatları yeniden düzenlenmiştir. Ortaokul ders programlarında da aynen 1968 tarihinde olduğu gibi tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmiştir. Bu müfredata göre birinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinin dördüncü, beşinci ve altıncı üniteleri tarihe ayrılmıştır. Altıncı ve yedinci ünitelerin başlıkları ise *Apenin Yarımadası ve Roma İmparatorluğu, Ortaçağda Avrupa ve Doğu Roma*'dır. 1973 tarihli ortaokul müfredatında ikinci sınıf Sosyal Bilgiler programının tümü tarihe ayrılmıştır. 18. yüzyıla kadar gelen sekiz ünitenin altısını ortaçağ tarihi oluşturmaktadır. Ünite başlıkları ise *1. Ortaçağda İslamıktan önce Türk devlet ve uygarlıkları, 2. İslamlık, 3. Müslüman Türk Devletleri, 4. 10. yüzyıldan sonra Anadolu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'* dir.⁶⁰

---

⁵⁹ Behar, a.g.e., s.108-114.

⁶⁰ Tunçay, a.g.m., s.280-281; Sakaoğlu, a.g.m., s.147.

1931	Tarih	TTTC	Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar
1931	Tarih	TTTC	Tarih II Ortazamanlar
1931	Tarih	TTTC	Lise I
1931	Tarih	TTTC	Lise II Ortazamanlar
1933	Tarih	TTTC	Lise III Tarih IV Türkiye
1934	Tarih	TTTC	Cumhuriyet Tarihi
1955	Tarih	Oktay Emin	Lise II Ortaçağ
1976	Tarih	İ. Kafesoğlu - A. Delirorman	Lise I
1976	Tarih	İ. Kafesoğlu - A. Delirorman	Lise II
1981	Tarih	Niyazi Akşit - Oktay Emin	Lise I
1986	Tarih	F. Sümer - T. Gürkan - T. Yüksel	Lise I Lise Türkiye
1989	Tarih	M. K. Su - A. Mumcu	Cumhuriyet Tarihi
1989	Tarih	Oktay Emin	Lise III
1989	Tarih	Turhal Yüksel	Lise II
1989 - 1991	Tarih	H. D. Yıldız - İ. Bostan - C. Alptekin - i. Şahin	Lise I – II
1989 - 1992	Tarih	N. Uğurlu - E. Balcı	Lise I - II - III
1990	Tarih	A. Mumcu - İ. Güneş - C. Bilim	Lise II
1990	Tarih	E. Merçil - B. Merçil	Lise II
1990	Tarih	E. Merçil - T. Taner - Z. Günal	Lise I
1990	Tarih	İ. Miroğlu - Y. Halaçoğlu	Lise III
1990	Tarih	M. Altay Köymen vd.	Lise I
1990	Tarih	M. Altay Köymen vd.	Lise II
1991	Tarih	A. Mumcu	Lise I
1992	Tarih	Altan Deliorman	Lise I
1992	Tarih	F. Sümer - T. Gürkan - T. Yüksel	Lise II
1993	Tarih	Altan Deliorman	Lise II
1993	Tarih	Yediyıldız vd.	Lise I
tarihsiz	Tarih	Niyazi Akşit	Lise I
tarihsiz	Tarih	Niyazi Akşit	Lise II

Tablo IV Lise tarih ders kitapları

1978 yılına kadar ortaöğretim ders kitaplarının içeriğe bakıldığında genel olarak konu dağılımının ortaçağ ağırlıklı olduğu görülmektedir. Müslümanlık öncesi dönem, Ortaçağ Müslüman Türk Devletleri, İslam tarihinin yanı sıra klasik antikçağ tarihi ve Avrupa Ortaçağ tarihine de önemli oranda yer verildiği görülmektedir.⁶¹ Bunun nedeni o dönemde okutulmakta olan ortaöğretim tarih kitaplarının birçoğunun Anadolu ve Ortadoğu ortaçağ tarihi uzmanları tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Özellikle 1960 ve 1970li yıllarda ortaokul ikinci ve lise ikinci sınıfların tarih ders kitapları ve müfredatlarının tümü ortaçağ tarihine ayrılmıştır. Bu açıdan bakıldığında ilk olarak 1976 yılında İbrahim Kafesoğlu tarafından lise birinci ve ikinci sınıflar için tarih kitapları hazırlanmıştır. 1990larda ise Mehmet Altay Köymen, Erdoğan Merçil, Faruk Sümer liseler için tarih kitapları kaleme almışlardır. Ayrıca Ekrem İnal-Nureddin Ormancı, E. Karal-Arif Müfit Mansel, B.Atsız-Hilmi Oran lise ikinci sınıflar için ortaçağla sınırlandırılmış tarih ders kitapları hazırlamışlardır.

1980 askeri müdahalesi sonrasında 1983 yılında mevcut programın yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği gündeme gelir ve çalışmalar doğrultusunda yeni bir program oluşturulur. Fakat bu yeni program Türk İslamcı bir tutuma sahiptir. Öte yandan müfredatta ister ortaçağ ister diğer çağların kapsadığı konular söz konusu olsun, okullarımızdaki tarih öğretiminde siyasi olaylara ağırlık verilmekte sosyal hayat, ekonomi, kültür ve medeniyet konuları yeterince işlenememektedir. 1983 müfredat programı 1993 yılına kadar uygulanmaya devam edilmiştir.⁶² Son dönem tarih müfredatlarında ise ortaçağ tarihi genel olarak lise birinci sınıfın ikinci döneminde yer almaktadır.

1970 yılında toplanan 8. Milli Eğitim Şurası ortaöğretimde zorunlu derslerin azaltılmasını ve sınıf geçme yerine ders geçme sisteminin benimsenmesini önermişti. Bu öneri 1992-1992 öğretim yılında Ders Geçme ve Kredi Sistemi adıyla uygulanmaya başlandı. Bu yeni uygulanan sisteme göre liselerde okutulacak ortak dersler şöyledir: Türk Dili ve Edebiyatı (4 dönem, haftalık kredisi 14), Matematik

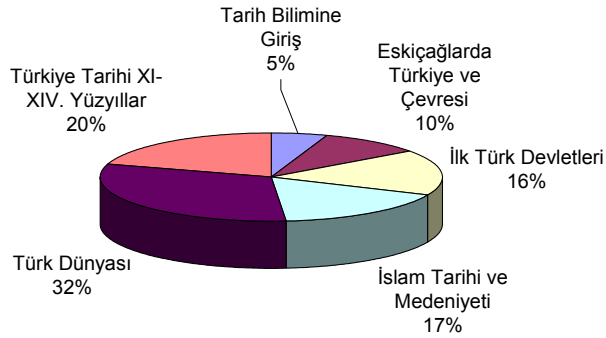
---

⁶¹ Copeaux, a.g.e., s.83.

⁶² Üçyiğit, a.g.m., s.273; Copeaux, a.g.e., s.83.

(2,10), Fen Bilimleri (2,10), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (3,6), Tarih (2,8), Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi (2,4), Coğrafya (2,4), Yabancı Dil (2,8), vs...⁶³

1993 yılında ders geçme ve kredi yönetmeliğini uygulayan öğretim kurumlarında okutulmak üzere aralarında Bahaeddin Yediyıldız, Yavuz Ercan, Özer Ergenç ve Reşat Genç gibi değerli tarihçilerimizin bulunduğu bir komisyon tarafından lise birinci ve ikinci sınıflar için tarih kitapları hazırlanmıştır. Kitaplar öğretim yönetmeliğinin değişmesinin ardından sınıf geçme sistemine göre incelenerek 2000 yılında yeniden gözden geçirilerek okutulmaya devam edilmiştir. Lise birinci sınıflar için hazırlanan kitap, tarih biliminin tanımı ve eskiçağda Türkiye ve çevresi hakkında bir girişin ardından “İlk Türk Devletleri”, “İslam Tarihi ve Medeniyeti”, “Türk Dünyası”, “Türkiye Tarihi (XI.-XIV. Yüzyıl) olmak üzere alt başlıklarla neredeyse tamamen ortaçağ tarihine ayrılmıştır.⁶⁴

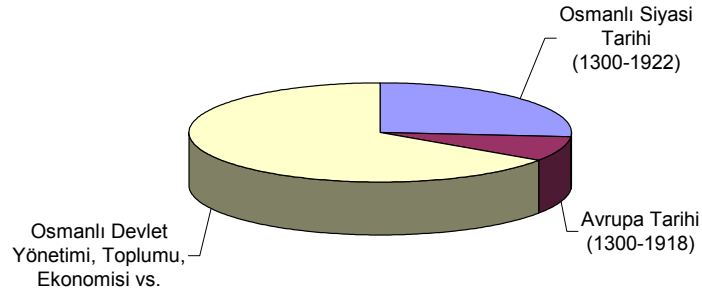
Grafik IV 1993 yılında Lise I için Baheddin Yediyıldız vd. kaleme aldığı tarih kitabının konulara göre dağılımı

Aynı yazar kadrosu tarafından lise ikinci sınıflar için hazırlanan kitap ise 14. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı ve Avrupa tarihine ayrılmıştır. Hemen hemen tümü Osmanlı tarihine ayrılan kitapta, Geç Ortaçağ Avrupa tarihine ayrılan kısım ise genelin sadece yüzde beşini oluşturmaktadır.⁶⁵

⁶³ Okçabol, R., “Türkiye’de Eğitim”, CDTA, c.12, İletişim Yay., İst., 1995, s.456-457.

⁶⁴ Yediyıldız, B. vd., **Tarih I Lise I**, MEB Yay., İst., 2001.

⁶⁵ Yediyıldız, B. vd., **Tarih II Lise II**, MEB Yay., İst., 2001.

Grafik VII 1993 yılında Lise II için Baheddin Yediyıldız vd. hazırladığı tarih kitabının konulara göre dağılımı

Liselerimizde okutulmak üzere hazırlanan son kitap olan Kemal Kara'nın lise ikinci sınıflar için kaleme aldığı tarih kitabında ise konu başlıkları ve dağılımı Baheddin Yediyıldız vd. hazırladığı kitap ile aynıdır. Genel olarak Osmanlı tarihine ayrılan kitabın yüzde beşi Geç Ortaçağ Avrupa tarihine ayrılmıştır.⁶⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarih dersleri, önemine binaen, sorumluluk içerisinde birçok kez yeniden ele alınmış ve tarih programları peyderpey yenilenmiş ise de istenilen düzeye ulaşmamıştır. Günümüz tarih kitapları geçmişte okutulanlardan daha gelişmiş olsa da güncel araştırmalardan yoksundur. Gerek tarihçiliğin dünyada gerekse ülkemizde son otuz yılda gösterdiği gelişmeler, yaklaşımlar ve en önemlisi ortaya konulan araştırmaların öğretime yansıtılması gerekmektedir. Bu nedenle ortaöğretim tarih öğretmenleri için gerekli güncel bilgiler açısından da fakir olan kitaplar kısa dönemlerde mutlaka yenilenmelidir. Bu yönde önemli bir adım son yıllarda atılmaya başlanmıştır. Tarih programları ve ders kitapları üzerinde ciddi yenileme ve geliştirme çalışmalarının yapılması gerekliliği hissedilerek, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının koordinasyonunda, üniversitelerin tarih bölümlerinde alan uzmanı öğretim üyeleri ve bu programları uygulayacak tarih öğretmenlerinden oluşan tarih programlarını geliştirme komisyonları kurulmaya başlandı.⁶⁷ Sadece devlet kurumu olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından değil, özel bir kurum olarak Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı tarafından da tarih

⁶⁶ Kara, K., **Tarih II Lise II**, Önde Yay., İst., 2003.

⁶⁷ Özalp, O., **Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması**, TVYY, İst., 2000, s.7.

kitaplarının ciddi bir biçimde yeniden incelenmesi ve yenilenmesi gündemde tutulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilk önce 29 Eylül – 1 Ekim 1994’te Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinde “Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları” başlıklı bir sempozyum düzenlenmiştir. Yaklaşık otuz bildirinin yer aldığı sempozyumda Türkiye’deki tarih öğretimi ve tarih ders kitapları çok yönlü bir şekilde eleştirel olarak incelenmiştir.⁶⁸

Günümüzde birçok ülkede ortaöğretim tarih müfredatının yarıdan fazlası 19. ve 20. yüzyıl tarihine odaklanmıştır. Aynı durum Türkiye’de görülmeye başlanmıştır. Fakat yine de yakın döneme yeterince yer verilmemektedir. Bu eksiliğin farkında olarak TÜSİAD “Eğitimde İçerik Kalitesi Girişimi” projesi çerçevesinde hazırlattığı ve yayın koordinatörlüğünü Ahmet Kuyaş’ın yaptığı bir tarih kitabını 2002 yılında yayınlamıştır. Söz konusu kitap yakın tarihi uluslararası bir bakış açısıyla öğrenmelerinin önemi üzerinde durularak kaleme alınmıştır.⁶⁹

1950li yıllardan itibaren görülen plansız değişimler ve gelişmeler bugün de halen devam etmekte ve okullarda öğretim kalitesi giderek düşürmektedir. Genel liseler, özel liseler, akşam liseleri, Anadolu liseleri, öğretmen liseleri, fen liseleri, süper liseler, imam-hatip, ticaret, turizm, sekreterlik, sağlık vd. mesleki liselerin genelinde dersler fen ve matematik ağırlıklıdır. 1980ler ve 1990larda giderek artan fen matematik ağırlıklı liselerin sayıları hızla artmasına rağmen hala Türkiye’de sosyal bilimlere yönelik bir lise açılmamıştır.

---

⁶⁸ Özbaran, S. (haz.), **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1998.

⁶⁹ Kuyaş, A. (ed.), **Tarih 2002**, TÜSİAD Yay., İst., 2002.

SONUÇ

Tarihçilerimizin, tarih ve tarihçilik alanlarında ortaya çıkan sorunlar, bunların nedenleri ve çözüm önerileri üzerine yönelmeleri gerektiği düşüncesinden doğan bu çalışma neticesinde ortaçağ tarihçiliğinin, Cumhuriyet dönemi tarih araştırmaları neticesinde geliştiği, Selçuklu ve İslam tarihi araştırmaları yönünden bir dönem oldukça mesafe kat edilmesine karşın Bizans, Haçlı Seferleri ve Ortaçağ Avrupa tarihi araştırmalarının her ne kadar olumlu bir kıpırdanma içerisinde bulunsa da oldukça kısır kaldığı ortaya konulmuştur.

Türkiye’de bilimsel anlamda ortaçağ tarihi araştırmaları Cumhuriyetin ilanından sonra başlamış ve 1970lere kadar sürekli gelişen bir şekilde devam etmiştir. Bu olumlu gelişme, başta Mehmet Fuat Köprülü olmak üzere İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi tarih bölümlerinin çabalarıyla gerçekleşmiştir. Araştırmacılarımızın ortaçağ üzerine kaleme aldıkları çalışmaların bilimsel niteliğe uygun, orijinal incelemeler olduğunu söylemek mümkündür.

Cumhuriyetin kurulmasından 1970’li yıllara kadar Türkiye’de ortaçağ tarihi araştırmalarında ciddi araştırma faaliyetleri ve bilimsel üretim söz konusuysen, bu tarihten itibaren ortaçağ tarihi araştırmaları peyderpey azalmıştır. Özellikle Orta Asya ve Selçuklu tarihi araştırmaları, artan klasik dönem Osmanlı araştırmalarına paralel olarak önemli ölçüde azalma göstermiştir. Ayrıca 1970’lerden önce yetişmiş tarihçilerimizin araştırmalarına denk veya bu çalışmaların üzerine çıkabilecek araştırmaların yapılamadığı ve ortaçağ tarihi alanında yeni isimlerin yetişmediği ortadadır. Elbette Ortaçağ tarihi araştırmalarında görülen söz konusu yetersizliği özelde ortaçağa ait genelde ise tarihçilik alanına ait birçok nedene bağlamak mümkündür. Bunun temelinde Türkiye’de ortaçağ tarihi araştırmalarının doğuşuna neden olan tarihçilerimizin dil açısından oldukça zengin bir birikime sahip olmaları yatmaktadır. Özellikle Köprülü ve ekolünde bu durum net bir biçimde görülmektedir. Günümüz araştırmacıları bu dil donanımına sahip olmadıkları için özgün eserler vermek bir yana bu alandan giderek uzaklaşmaktadırlar. Ortaçağ Avrupa, Anadolu

ve Ortadoğu coğrafyalarında dil çeşitliliği göz önüne alınırsa bunun ne denli zor olduğu da anlaşılacaktır. Bir ortaçağ tarihi araştırması yürütebilmek için ilgilenilen coğrafya veya konuya göre Arapça, Farsça, Yunanca, Ermenice, Gürcüce, Süryanice ve Latince dillerinden biri veya birkaçını, kaynakların değerlendirilebilmesi için bilinmesi gerekmektedir. Bu sorun kısmen çeviri çalışmalarıyla telafi edilse de yeterli değildir. Türkiye’de ortaçağ tarihi araştırmaları alanındaki boşluklar telif eserlerin tercümeleriyle kapatılmaya çalışılmış ve İslam, Selçuklu, Bizans, Avrupa ve Haçlı Seferleri tarihi üzerine birçok tercüme eser Türkçeye kazandırılmıştır.

Tarih araştırmalarının gelişiminde kurumların varlığı oldukça önemli bir rol oynamaktadır. 20. yüzyılın başlarında Tarihi Osmanî Encümeninin kuruluşundan bu yana kurumlar Türkiye’de tarih araştırmalarının gelişimine en olumlu katkıları yapmışlardır. Özellikle konumuz açısından 1980 sonrası Türkiye’de Selçuklu ve İslam tarihi alanında önemli bir kurumsallaşma sürecine girilmiştir. Türkiye’de Ortaçağ tarihçiliği ve araştırmalarının gelişimi için kurum ve kuruluşların önemini ve gerekliliğini ortaya koyan en güzel örnek *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü*’dür. Süreli yayın faaliyetlerinin sürdürülmesi, kongre ve konferansların düzenlenmesi açısından kurumlar hayati önem taşımaktadır. Selçuklu ve İslam tarihi araştırmalarının gelişimine katkı sağlayan kurumlarımız mevcutken Bizans, Ortaçağ Avrupa ve Haçlı Seferleri tarihi alanında böyle bir teşebbüs gerçekleşmemiştir. En azından kültür mirası üzerinde bulunduğumuz Bizans’ın tarih ve medeniyetini daha iyi kavramamıza ve bu yöndeki çalışmaların geliştirilmesine yönelik bir enstitünün veya araştırma merkezinin kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla ortaçağ tarihçiliğimizin noksan kalan yönleri olan bu alana özgü süreli yayın yokluğu ve bilimsel faaliyetlerin azlığı kurulacak araştırma kurumlarıyla ortadan kalkacaktır.

Geçmişten günümüze ilk ve ortaöğretim programlarında 1960lı yıllara gelinceye kadar ilk ve ortaöğretim okullarımızın müfredatlarında ortaçağ tarihini özet ve yüzeysel bir şekilde işlenmiş, 1960’lı yıllarda ise ortaokul ve lise ikinci sınıf tarih müfredatlarının tümüyle ortaçağ siyasi tarihine ayrılmıştır. Türkiye’de ortaöğretim tarih kitaplarındaki özeldir ortaçağ genelde ise tüm tarih konularının içerik açısından

oldukça zayıf ve çağdaş tarihçiliğin metotlarından yoksun olduğu görülmektedir. Ortaçağ tarihi açısından bakıldığında 1950li yıllara gelene kadar tarih kitaplarında Köprülü'nün araştırmalarının dahi yeterince aktarılmadığı ortadadır.

Ortaöğretim tarih kitaplarımızın en büyük eksikliği Ortaçağ başlığı altında Türk İslam tarihine ağırlık verilirken Ortaçağ Avrupa tarihinin oldukça yüzeysel olarak ele alınmasıdır. Ayrıca ortaçağ tarihi araştırmalarında da sık sık karşılaştığımız gibi ortaöğretim tarih kitaplarında ortaçağ tarihi konularında siyasal tarih ön plandadır. Mevcut müfredatların ve okutulmakta olan ekonomik, kültürel ve sosyal tarih yönünde oldukça yetersiz metinler içeren tarih kitaplarının bir an evvel tarih ve pedagoji alanındaki yeni araştırmalar çerçevesinde ortaöğretim öğrencilerinin çağdaş beklentilerini karşılayacak doğrultuda yeniden gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir.

Ortaçağ tarihi araştırmamızın genelinde kültür, medeniyet, sanat vb. konular göz ardı edilerek sosyal tarih yönü ikinci plana atılmış, ele alınan konular Anadolu coğrafyası ve Türk tarihi ile sınırlı kalmıştır. Gerek ortaya konan telif eserlerde gerekse üniversitelerimizin tarih derslerinde de bu durum hâkimdir. Özellikle üniversite tarih derslerindeki siyasal tarih yoğunluğunun azaltılması gerekmektedir. Çünkü siyasal tarih ağırlıklı edinilen tarih formasyonu daha sonraki yıllarda kolay kolay değiştirilememekte ve bu formasyonla yetişen tarihçilerimiz de yine siyasal tarih ağırlık çalışmalar yürütmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

“Bizantinoloji”, **TA**, c. VII, Maarif Vekaleti Yay., Ank., 1955, s.90-93.

“Haberler”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, sa.1, 1969, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, TTK Basımevi, Ank., 1970, s. s.241-257.

“Ortaçağ”, **AnaBritannica**, c.17, İst., 1989, s. s.1245-1248.

AKBAYRAK, Hasan, “Tarih-i Osmanî Encümeni’nin ‘Osmanlı Tarihi’ Yazma Serüveni”, **Tarih ve Toplum**, c. 7, sa. 42, Haziran, 1987, s.41-48.

AKPINAR, Turgut, “Selçuklu Tarihçilerimizde Siyasi ve İdeolojik Düşünceler”, **Tarih ve Toplum**, sa. 109, Ocak, 1993, s.42-50.

AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789–1980)**, c.1, Ank., 1997.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., Ank., 1985.

ALPAGUN, B. B., “Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları”, **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.262-270.

ALTUNYAY, H., “Fuat Köprülü”, **Tarih ve Toplum**, cilt VII, sa. 38, Şubat, 1987, s.51-56.

ARIKAN, Zeki, “Ders Kitaplarında Avrupa Tarihi”, **TÖDK**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.

ARIKAN, Zeki, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarihçilik”, **TCTA**, c.6, İletişim Yay., İst., 1985, s.1584-1594.

ATEŞ, Ahmet, "Prof. Dr. Osman Turan'ın Yazısı Dolayısı İle Bir Açıklama", **Bellekten**, XXX/119, 1966, s.459-466.

AYDIN, A., "Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı", **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.417-425.

BARTHOLD, W. – M. F. Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, DİB Yay., İst., 1940.

BAŞAR, F., "Prof. Dr. Osman Turan Selçuklu Türkiye'sini Araştıran İlk İsim", **Popüler Tarih**, sa.69, Mayıs 2006, s.48-53.

BAŞAR, F., "İlk Osmanlı Tarihçileri", **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.405-411.

BAŞAR, F., "Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'ın Hayatı ve Eserleri", **İÜEF Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, sa.35, İst., 1994, s.IX-XXII.

BAŞAR, F., "Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu İslamiyet Öncesini Araştıran İsim", **Popüler Tarih**, sa.70, Haziran, 2006, s.70-76.

BAYRİ, M. H., "Türk Tarih Encümeni", **Tarih Dünyası**, c.3., sa.30-31, Şubat 1952, s.1211-1216.

BEHAR, B. E., **İktidar ve Tarih**, AFA Yay., 2.b., İst., 1996.

BELGE, M., "Ortaçağ", **Doğu Batı**, sa.14 Avrupa, 2001, s.77-84.

BERKTAY, Halil, "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", **Toplum ve Bilim**, 54/55, Birikim Yay., İst., 1991, s.19-45.

BERKTAY, Halil, "Tarih Çalışmaları", **TCTA**, cilt 9, İletişim Yay., İst., 1996, s.2456-2478.

BERKTAY, Halil, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, Kaynak Yay., İst., 1983.

BORA, Tanıl, “Türkiye’de Radikal Milliyetçi İdeolojinin Gelişim Seyri”, **75 Yılda Düşünceler Tartışmalar Bilanço’98**, TVYY, İst., 1999, s.115-135.

BUNİYATOV, Z. M., “Ortaçağları Araştıran Türk Tarihçilerinin Yeni Eserleri”, *Belleten*, Cilt XLVII, sa. 185, Ocak, 1983, Ank., 1984, s. 87-93.

COPEAUX, Etienne, **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine**, çev. A. Berktaş, TVYY, 2.b., İst., 2000.

ÇAĞATAY, Neşet, “Türk Yüksek Öğretim Tarihine Genel Bakış”, *Belleten*, 54-55, no 211-212, 1990-1991, s.67-78.

ÇAPA, Mesut, “Türkiye’de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi”, *Toplumsal Tarih*, sa.129, Eylül 2004, s. 80-84.

ÇETİN, O., “İslam Tarihi Araştırmalarının Halka Yansımada Karşılaşılan Problemler”, **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun, 27-30 Haziran 1989)**, Samsun, 1989.

DEMİRKENT, Işın, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, **İÜEF Tarih Dergisi Prof Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı**, sa.35, 1984-1994, s.63-67.

DEMİRKENT, Işın, “Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı Recueil des Historiens des Croisades II Bizanslı Tarihçiler”, *Belleten*, c. LXV, Sayı: 244.

DEMİRKENT, Işın, “Prof. Dr. Fikret Işıltan’ın Hayatı ve Eserleri”, **Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İst., 1995, s.11-13.

DİVİTÇİOĞLU, S., **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu**, Ar-Yayın-Dağıtım, İst., 1981.

DONUK, Abdülkadir, “Türk Tarihinde ‘Çağlar’ Meselesi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, sa. 6, 1987, s. 44-45.

EYİCE, Semavi, “Türkiye’de Bizans Sanatı Araştırmaları ve İstanbul Üniversitesinde Bizans Sanatı”, **Cumhuriyet’in 50. Yılına Armağan**, İÜEF Yay., İst., 1973, s.375-428.

GENÇ, Mehmet, “Tarih Araştırmaları Oturumu Üzerine Yorum”, **Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, Der. Sevil Atauz, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ank., 1986, s.439-446.

GİZ, Adnan, “Ortaçağ ve Türkler”, **Çınaraltı**, sa. 98, yıl 4, Ağustos, 1943, İst., s.6-7,15.

GORDLEVSKİ, V., **Anadolu Selçuklu Devleti**, Çev. A. Yaran, Onur Yay., Ank., 1988.

GÖYÜNÇ, N., “Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, Ank., 1977.

GÜNALTAY, Ş., **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, haz. Y. Kanar, Endülüs Yay., İst., 1991.

HAMİT ve MUHSİN, **Türkiye Tarihi**, Maarif Vekaleti Yay., İst., 1930.

HAYRETTİN, Kaya; “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Dersi Müfredatları”, **Toplumsal Tarih**, sa.100, 2002, s.42-45.

İŞILTAN, F. ,“Bizans Tarihini Nasıl Algılamalıyız?”, **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, İst., 1995, s.277-284.

İŞİN, Ekrem, “Selçuklu Tarihi İçin Seçme Kaynakça”, **Cogito**, sa. 29, 2001, s.183-189.

İNALCIK, Halil, “Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları I Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, **XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler**, c.1, TTK, Ank., s.1-70.

İPLİKÇİOĞLU, Bülent, **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları**, MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., 1994.

İPŞİRLİ, M., “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, **Osmanlı**, c.8 Bilim, s.247-256.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Prof. Osman Turan’ın Tenkid Yazısı Dolayısıyla Selçuklu Tarihi Meselelerine Toplu Bir Bakış”, **Bellekten**, XXX/119, 1966, s.250-256.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklu Tarihi Meselelerine Toplu Bir Bakış”, **Bellekten**, XXX/119, 1966, s.467-479.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklu Tarihinin Meseleleri”, **Bellekten**, XIX/76, 1955, s.463-489.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklular”, **İA**, c.10, MEB Yay., Eskişehir, 2001, s.353-416.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Türk Tarihinde Çağlar Meselesi”, **Türk Kültürü**, sa. 254, yıl XXII, Haziran, 1984, s.5-16.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Türkiye’de Selçuklu Tarihçiliği”, **Cumhuriyet’in 50. Yılına Armağan**, İÜEF Yay., İst., 1973, s.82-92.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Üniversite Tarih Öğretiminde Yeni Bir Plan”, **İÜEF Tarih Dergisi**, cilt XIV, sa. 19, Mart, 1964, İst., s.1-13.

KARA, Kemal, **Tarih II Lise II**, Önde Yay., İst., 2003.

KAYALI, Kurtuluş, “1960lı Yıllarda Türkiye’de Tarihçiliğin Şekillenışı”, **Tarih ve Milliyetçilik**, Mersin Üniversitesi I. Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Mersin, 1997, s.198-201.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Ortaçağ mı Ortaçağlar mı?”, **Tercüman**, 10 Temmuz 1986.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Tarihçilik Geçmişin Tanzimidir”, **Türkiye Günlüğü**, Ank., (10), 1990, s.70-79.

KOLOĞLU, Orhan, “Tarih Çalışmaları 1980-95”, **TCTA**, c.15, İletişim Yay., İst., 1996, s.1352-1360.

KORALTÜRK, Murat, “Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Tarih Araştırmaları Üzerine Son Gelişmeler”, **Öneri**, c.1, sa.3, Haziran 1995, s.215-219.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", **Bellekten**, VII, s.379-522.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”, **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası**, (I), 1931, s.165-313.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Prof. Dr. Osman Turan’ın Ardından”, **Tercüman**, 2 Şubat 1978.

KÖYMEN, Mehmet Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yay., 4.b., Ank., 2004, s.285-286.

KURAN, Ercüment, “Tanzimat Devri Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, **Türkiye Günlüğü**, sa.42, Eylül-Ekim 1996, s.114-118.

KURAT, Akdes Nimet, “Ortaçağlar Mefhumu”, **Bayrak** sa. 4, yıl 18, Ekim, 1971, Ank., s.27-30.

KURAT, Akdes Nimet, **Ortazaman Tarihi İçin Kısa Bir Bibliyografya**, İÜEF Yay., İst., 1934.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Vekayi’nüvis”, **İA**, MEB. Yay., c.13., Eskişehir, 2001, s.

MATTHEW, Donald, “Ortaçağ Fikri”, **Ortaçağ Avrupası Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, (çev. M. A. Kılıçbay), İletişim Yay., İst., 1988, s.9-11.

MERMİ, M., “Ortaçağ ve Biz”, **Çınaraltı**, 4, (87), İst., 1943, s.10-11.

NECİPOĞLU, Nevra, “Türkiye’de Bizans Tarihçiliğinin Dünü, Bugünü ve Sorunları”, **Toplumsal Tarih**, sa. 112, Nisan 2003, s.72-77.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Önemli Bir Tarihi Toplantının Ardından: 1095 Clermont Konsili’nin ve Haçlı Seferi Çağrısı’nın 900’üncü Yıldönümü Milletlerarası Kolokyumu”, **Toplumsal Tarih**, sa. 21, Eylül 1995, s.30-36.

OKÇABOL, R. “Türkiye’de Eğitim”, **CDTA**, c.12, İletişim Yay., İst., 1995, s. 455-458.

ORHONLU, Cengiz, “Edebiyat Fakültesinin kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler”, **Cumhuriyet’in 50.Yılına Armağan**, İÜEF Yay., İst., 1973, s.57-70.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Tarihyazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler”, **Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, Der. Sevil Atauz, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ank., 1986, s.419-429.

ORTAYLI, İlber, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk Kitapları., 8.b., İst., 2004.

OSTROGORSKY, George, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. F. Işıltan, TTK Yay., Ank., 1981.

ÖNKAL, A., “İslam Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler”, **Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun, 27-30 Haziran 1989)**, Samsun, 1989.

ÖZALP, O., **Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması**, TVYY, İst., 2000.

ÖZBARAN, Salih, “Türkiye’de Tarih Eğitimi III”, **Tarih ve Toplum**, c.8., sa. 46, Ekim 1987, s..41-44.

ÖZBARAN, Salih (haz.), **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1998.

ÖZBARAN, Salih, “1980’den Günümüze Tarih Çalışmaları”, **TCTA**, c.15, İletişim Yay., İst., 1996, s.1358- 1359.

ÖZBARAN, Salih, “Türkiye’de Tarihçiliğin Görüntüsü”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, c.1, sa.2, İzmir, 1992.

ÖZEL, Oktay, “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliği”, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, Metis Yay., İst., 1998, s.151.

ÖZEL, Oktay – ÇETİNSAYA, Gökhan, “Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi”, **Toplum ve Bilim**, sa.91, Kış 2002, s.8-38.

ÖZEN, Haldun, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Yükseköğretim ve Üniversitenin 75 Yılı”, 75 Yılda Eğitim, Bilanço’98, (Ed. Fatma Gök), Tarih Vakfı Yay., İst., 1999, s.263-281.

ÖZTÜRK, Necdet, “Osmanlılar’da Tarih Yazıcılığı Üzerine”, Osmanlı, Bilim, s.257-261.

ÖZTÜRK, Necdet, “XV.Yüzyıl Osmanlı Tarihçileri ve Eserleri”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, sa. 25, Ocak, 1989, s.26-32.

PALABIYIK, M. Hanefi, **Ord. Prof. Dr. M. Fuat Köprülü’nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği**, Akçağ Yay., Ank., 2005.

ROBINSON, F. (Ed.), **Cambridge İslam Ülkeleri Tarihi**, (çev. N. Akbayar), Kitap Yay., İst., 2005.

RUNCIMAN, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, çev. F. Işıltan, c.1, TTK Basımevi, Ank., 1998.

SAKAOĞLU, N., “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**, haz. S. Özbaran, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1998.

Son Dönem Bizans İmparatorluğu Tarihi Bibliyografyası (1261-1453), Haz. I. Demirkent, F. Başar, E. Altan, M. Kesik, H. Kortel, İÜEF Yay., İst., 2003.

SÜSLÜ, A., “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e: I”, **Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokyumu Bildiriler 21-26 Mayıs 1984 Elazığ**, Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay., Elazığ, 1990.

ŞAKİROĞLU, M., “Cumhuriyet Tarihimizde Süreli Yayınlar Kısa Bir Bakış II Tarih Dergileri ve Belleten”, **Belleten**, c.XLVII, sa.188, Ekim 1983, Ank., 1984, s.1207-1222.

ŞEŞEN, Ramazan, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İSAR Yay., İst., 1998.

Tarih I Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, Maarif Vekaleti Yay., İst., 1931.

Tarih II Ortazamanlar, 2.b., Maarif Vekaleti Yay., İst., 1933. (8 renkli tablo, 49 harita, 119 resim)

Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlar, 2.b., Maarif Vekaleti Yay., İst., 1933.

Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekaleti Yay., İst., 1931.

TAŞÇI, Serdar, “İktidar ve Söylem: Kapitalizm ve Avrupa”, **Doğu Batı**, y.4, sa.14, 2001, s.69-76.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, **Belleten**, XXXV/140, 1971, s.655-663.

TOKDEMİR, Ertuğrul, “1980 Sonrasında Türkiye’de İktisat Tarihciliği”, **TCTA**, cilt 15, İletişim Yay., İst., 1996.

TOPRAK, Zafer, “Türkiye’de Çağdaş Tarihçilik (1908-1970)”, **Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, (der. S. Atauz), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ank., 1986, s.431-438.

TUNÇAY, Mete, “İlk ve Orta Öğretimde Tarih”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK Yay., Ank., 1977.

TURAN, Osman, “Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle (İslam Ansiklopedisindeki İ. Kafesoğlu'nun Selçuklular Makalesi)”, **Bellekten**, XXIX/116, 1965, s.639-660;

TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, Boğaziçi Yay., 8.b., İst., 1999, s.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er, “İmam-Hatip Liseleri”, **CDTA**, c.12, İletişim Yay., İst., 1995, s.466-468.

Türk Tarihinin Ana Hatları, Kaynak Yay., 3.b., İst., 1999.

Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu, 23-25 Haziran 1997, İst., TTK Basımevi., Ank 1999.

UZUN, M., “Ömer Rıza Doğrul”, **DİA**, c.6 , s.489-492.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Türk Tarihi Yazılırken”, **Bellekten**, c.3., 1939, s.35-349.

ÜÇYİĞİT, Ekrem, “Okullarımızda Tarih Öğretimi”, **Felsefe Kurumu Seminerleri**, TTK Yay., Ank., 1977, s.275.

X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri İstanbul 15-21 Eylül 1955 (Xe Congr s International d'Etudes Byzantines-Istanbul 1955), İst., 1957.

YALANSIZ, Nedim, “Cumhuriyet Dönemi Osmanlı Tarihi Çalışmaları (1923-1960)”, **Toplumsal Tarih**, Ekim, sa.82, s.11-20.

YALANSIZ, Nedim, **1960'lı Yıllarda Türkiye'de Tarihçilik**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, İzmir, 1996.

YAMAÇ, M., "Türkiye'de Eğitim, Yüksek Öğretim ve Tekirdağ'ın Konumu", **Bilgi ve Bellek**, y.2, sa.4, İst., 2005.

YEDİYILDIZ, B. vd., **Tarih I Lise I**, MEB Yay., İst., 2001.

YEDİYILDIZ, B. vd., **Tarih II Lise II**, MEB Yay., İst., 2001.

YILDIZ, N. – Yıldız, G., "Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'ın Hayatı ve Eserleri", **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, MÜ Yay., İst., 1995, s.1-7.

YİNANÇ, M. H., "Tanzimat'tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik", **Tanzimat I**, Maarif Matbaası, İst., 1940.

Ortaçağ Aydınlığı, **Doğu Batı**, y. 8, sa.33, Ağustos 2005.

Ortaçağ Aydınlığı, **Parşömen**, c.3., sa.1, Güz 2002.

www.bizans.org son erişim tarihi 20.05.2006.

www.istanbul.edu.tr/edebiyat/bolum_sayfasi/tarih_bolum.html son erişim tarihi 15.04.2006.

www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/499.html son erişim tarihi 21.05.2006.

www.susam.selcuk.edu.tr son erişim tarihi 27.04.2006.